

ZBIÓR
RAPORTÓW NAUKOWYCH

Aktualne naukowe problemy.
Rozpatrzenie, decyzja, praktyka.

Wrocław
29.06.2014 - 30.06.2014

Część 5

СБОРНИК
НАУЧНЫХ ДОКЛАДОВ

Актуальные научные проблемы.
Рассмотрение, решение, практика.

Вроцлав
29.06.2014 - 30.06.2014

Часть 5

УДК 8.2+8.1.1.1.1.1 +8.0.1.8+082

БКК 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Cena (zł.): bezpłatnie

Zbiór raportów naukowych.

Z 40 Zbiór raportów naukowych. „Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka„. (29.06.2014 - 30.06.2014) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o.

«Diamond trading tour», 2014. - 132 str.

ISBN: 978-83-64652-48-6 (t.5)

Zbiór raportów naukowych. Wykonane na materiałach Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 29.06.2014 - 30.06.2014 roku. Wrocław.

Część 5.

УДК 8.2+8.1.1.1.1.1 +8.0.1.8+082

БКК 94

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane.

Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów.

Pisownia oryginalna jest zachowana.

Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour».

Obowiązkowym jest odniesienie do zbioru.

Warszawa 2014

ISBN: 978-83-64652-48-6 (t.5)

"Diamond trading tour" ©



SPIS /СОДЕРЖАНИЕ

SEKCIJA 22. FILOLOGIJE. (ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ)

1. Гільдебрант К. Й.	6
«СЕРДИТИ МОЛОДИ ЛЮДИ» В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПОГЛЯД ІЗ ХХІ СТОЛІТТЯ	
2. Курьянов С. О.	9
О ФОРМИРОВАНИИ СВЕРХТЕКСТА	
3. Bedinashvili M.	13
PHRASEOLOGICAL AND SEMANTIC STRUCTURE OF THE WRITER'S LANGUAGE	
4. Mirtskhulava L.V.	15
PROBLEMATIC QUESTIONS IN „SNAKE'S SUITE“ BY GRIGOL ROBAKIDZE	
5. Лепьохін Є. О.	17
РОМАН ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА «НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН»: ДОСЛІДЖЕННЯ ТІЛЕСНОСТІ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ	
6. Семенец О. С.	24
ДРЕВНЯЯ СМЕХОВАЯ КУЛЬТУРА И СОВРЕМЕННАЯ ИНДУСТРИЯ СМЕХА В РОМАНЕ БЕРНАРА ВЕРБЕРА «СМЕХ ЦИКЛОПА»	
7. Рудянчук І.Л.	28
ЕПІСТОЛЯРНА ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТУВАННЯ З МИХАЙЛОМ ГРУШЕВСЬКИМ)	
8. Підкуймуха Л.М.	31
З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ВАРІАНТА ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	
9. Тодуа М., Кецабаи Н.	37
ХРИСТИАНО-МИФОЛОГИЧЕСКАЯ СИМВОЛИКА БЕЛОГО ЦВЕТА	
10. Абламская Е. В.	42
РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО НОВАТОРСТВА В СОЗДАНИИ АВТОРСКОГО СТИЛЯ	
11. Дучимінська Г.Ю., Лужецька О.М.	45
ДЕЯКІ АСПЕКТИЗМІНИ АНГЛІЙСЬКОЇ ВИМОВИ ІЗ ПЛИНОМ ЧАСУ	

12. Арбузова Н. В.....	54
ФОНЕМА КАК ОСНОВА БИЛИНГВАЛЬНЫХ ЯЗЫКОВЫХ ЗНАКОВ	
13. Кесовиди В.А.....	57
МОДЕЛЬ ТЕКСТОВОГО ФОРМАТА КОНЦЕПТА «ЖИВОПИСНЫЙ ПОРТРЕТ» В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ	
14. Маслова О.В., Митрашук В. В.....	63
ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕНЕТ – РЕСУРСА КАК ВСПОМОГАТЕЛЬНОГО СРЕДСТВА ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	
15. Мишелова Д.А.....	66
КОНЦЕПТ «ЛЮБОВЬ» В ЛИРИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ И.А.БУНИНА	
16. Шкурашівська Л. М.....	70
ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ	
17. Тригуб Л. Г.....	77
РОЛЬ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В СОЗДАНИИ ИДИОСТИЛЯ М.Ю.ЛЕРМОНТОВА	
18. Стрекалёва Т.В.	84
КЛАССИФИКАЦИЯ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	
19. Стрекалёва Т.В.	90
ЯВЛЕНИЕ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ А.С.ПУШКИНА	
20. Dogonadze K. N.....	94
REFERENCE – FROM SEMIOTICS TO DISCOURSE	
21. Кукунова Г.А.	98
ФОНЕТИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР СОЧЕТАНИЯ КОРЕНЬ+ОКОНЧАНИЕ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА.	
22. Patiyevych O. V.	102
THE ENGLISH LANGUAGE. IS NOT IT GREEK?	
23. Салецька М. В.	105
ЗАКОНОДАВСТВО ПРО СТАТУС І СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ	
24. Васильців О. С.	112
ГПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНА БІЛІНГВІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	

25. Кецбаиа Н.	118
МЕГРЕЛЬСКАЯ СТРОИТЕЛЬНАЯ ЛЕКСИКА ПО ТЕМАТИЧЕСКИМ ГРУППАМ	
26. Панасенко К.О.	123
СИМВОЛІКА ВІРША Р. ФРОСТА “THE ROAD NOT TAKEN” ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАХ В.П. БОЙЧЕНКА ТА Г.М. КРУЖКОВА	
27. Орел И. В.....	130
ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА НЕМЕЦКИХ ТЕКСТОВ	



Гільдебрант К. Й.

кандидат філологічних наук, доцент

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

**«СЕРДИТИ МОЛОДІ ЛЮДИ» В АНГЛІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ:
ПОГЛЯД ІЗ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Ключові слова/Keywords: психологізм/psychological realism, документальність/documentary literature, реалізм/realism, неореалізм/neorealism.

Сьогодні існує чимало досліджень, присвячених творчому доробку представників англійського літературного угруповання 1950-х років «сердиті молоді люди». Критичні есе та наукові розвідки В. Аллена, А. Кеттла, Д. Лоджа, К. Олсопа, Г. Річі, Дж. Хайльперна, Р. Хевісона, З. Ванчури, Н. Жлуктенко, В. Івашової, Н. Михальської, Т. Тимошенкової та ін. дають широке уявлення про цей художньо-культурний феномен. Однак більшість оцінок книг «сердитих» Джона Вейна, Кінгслі Еміса, Джона Брейна, Джона Осборна була локалізована в синхронічному зрізі актуального критичного відгуку, і критики з природних причин ще не могли відсторонитися від поточного моменту й охарактеризувати їхню творчість як цілісне явище в історичній ретроспекції. Натомість погляд із ХХІ століття може збагатити літературознавство, по-перше, дослідженням спадщини «сердитих» як внутрішньо цілісного явища, сприйнятого у загальносвітовому культурному контексті; по-друге, неупередженим ставленням до їх творчості: адже в статтях радянських критиків постулювалася насамперед теза про антибуржуазність даних літераторів, що не є зовсім безпідставним твердженням, але сьогодні виглядає недостатнім. Окрім того, внаслідок лібералізації суспільної свідомості стає можливою більш об'єктивна інтерпретація деяких «незручних» з погляду недавнього «літературного етикету» моментів творчості «сердитих», як-от тема сексуальної розкутості, крайній індивідуалізм і цинізм персонажів, брутальність поведінки та мовлення тощо.

Враховуючи здобутки попередніх дослідників, доходимо висновку, що використання критиками і літературознавцями (В. Аллен, Д. Лодж, Р. Хевісон, В. Івашова, П. Палієвський та ін.) історико-літературного поняття «сердиті молоді люди» є цілком закономірним: типологічна спорідненість ідейно-естетичних принципів, актуальної соціально-історичної проблематики та художніх вирішень у творах К. Еміса, Дж. Вейна, Дж. Осборна та Дж. Брейна дає підстави говорити про цілісне літературне угруповання. Його представники об'єднані, перш за все, глибоким розчаруванням у цінностях тодішнього англійського суспільства та граничним нонконформізмом, прагненням демонстративно заперечувати традиційні етичні та загальнокультурні норми. Тогочасна зміна суспільно-політичних, економічних і соціальних реалій повоєнного світу, стрімке поширення освіти, інтенсифікація ролі виробництва у новоствореному суспільстві споживання, яке перетворює індивідуальність на представника одноманітної сірої маси, призводить до оформлення

нового світосприйняття, націленого на відмову від системи традиційних цінностей, які будуються на християнській концепції свідомої особистості, совісті й альтруїзму. Водночас «нова» особистість, нехай вже й не орієнтована на цей моральний вектор, сповнена інтенції зберегти залишки власної автентичності, утримавши з християнської свідомості почуття самоцінності «я», яке, втім, уже мислиться виключно в «реальному» просторі соціального буття.

Ця драматична колізія знаходить своє відображення у розробці письменниками оригінального типажу: кмітливого й освіченого представника нижчої ланки середнього чи робітничого класу, який не може знайти власного місця у суспільстві і своєю епатажною поведінкою протирічить загальноприйнятим моральним нормам. Фактично перед нами персонаж статусу антигероя. Поява такого героя на літературній арені певною мірою закорінена в культурно-літературній традиції англійського суспільства. Важливою засадою концепції молодих бунтарів вважаємо протестантсько-кальвіністську духовну спадщину, яка справляє вагомий, хоча й опосередкований вплив на творчі рішення митців. З кальвіністського аскетизму випливає відразу «сердитого» героя до снобізму вищого класу, адже ідеологічні засади даного віровчення заперечують показну розкіш і марнотратство. Навіть антикультурна, аморальна й епатаюча поведінка героя «сердитих» – своєрідний огрублений та остаточно секуляризований відгомін вчення про вивільнення особистісної ініціативи, мінімалізацію впливу добрих вчинків у спасінні, властивих кальвінізму. Водночас дана релігія відстоює право на земний успіх: тут вкорінений економічний раціоналізм, який всіляко пропагують «сердиті», що прагнуть найкращої посади, кращої дієвості й грошей.

Подібність «сердитих молодих» виявляється і в тому, що твори всіх чотирьох «сердитих письменників» наближені до світу реалістів XIX ст., зокрема до вікторіанських прозаїків, адже «сердиті» акцентують типові для суспільства проблеми і явища, зображують соціальні протиріччя епохи, охоче розробляють тему «маленької людини» – представника нижчого середнього чи робітничого класів, фокусуються на відтворенні соціальних поневірянь, вмотивовують характер героя соціальними обставинами.

Однією із стильових домінант «сердитих молодих людей» виступає аналітичність, адже у їхніх творах простежується причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою героя та його походженням і особливостями виховання, які визначають формування характеру. Прагнення досягнення документальності, об'єктивності зображення, властивого всім письменникам цієї групи, призводить до практично повної амальгамації точки зору автора із думками і висновками головного героя. У романах «сердитих» авторська літературна рефлексія виступає середовищем для оформлення свідомості персонажу, вона рефлексивно розчиняє весь доступний автору матеріал. Так, коментарі автора органічно вплітаються в думки головного героя, розповідь переважно йде від першої особи.

В цілому у творах «сердитих» домінує релевантна для XX століття камерність зображення, відтворення життя не в суто об'єктивованому вигляді, а через призму індивідуального сприйняття, що є також узагальненням, синтезом найсуттєвіших соціальних явищ доби. Всі епічні твори «сердитих молодих людей» – це реалістичні соціально-психологічні романи, у яких відтворюються складні психологічні стани ге-

роїв, зумовлені соціальними обставинами. Критика основ соціальної нерівності тут відбувається через призму світобачення героїв і тому характеризується підвищеною емоційністю, експресивною загостреністю відчуттів, у чому реалізм «сердитих» набуває дещо відмінних від прозаїків попереднього століття форм.

Власне кажучи, «сердитих молодих людей» не слід вважати відновниками традицій критичного реалізму XIX століття, а радше представниками англійського неореалізму, адже саме неореалізму властивий поглиблений психологізм, заглиблення у внутрішній світ персонажа і подання зовнішніх, об'єктивних обставин життя через призму суб'єктивного сприйняття. Окрім того, внутрішні психологічні чи зовнішні соціальні суперечності у творах цього стилю виступають (переважно на підтекстовому рівні) як вияви понадчасового, метафізичного конфлікту добра і зла, світла і темряви, а елементи фантастики, символи та міфотворення органічно поєднуються із використанням принципу документальної достовірності [1, с. 492; 2, с. 467-470; 3]. Цілоком у рамках неореалізму «сердиті» письменники вибудовують власну концепцію на поєднанні документальної достовірності, філософсько-аналітичного заглиблення у дійсність та акцентування ліричної стихії. Романи «сердитих» схильні до життєподібності, психологізму, побутової достовірності, насичені елементами соціального критицизму та зосереджені на відтворенні життєвих поневірянь звичайних людей. Зрештою, цікавлять «сердитих» письменників виключно спроби молодої людини пристосуватись до пануючого ладу, її переживання: вони зосереджуються на внутрішньому світі та суб'єктивних враженнях героя від повоєнної дійсності, часто жакливої й аморальної. Відтак обирається існування поза історико-культурною ретроспекцією, а основними буттєвими інтенціями молоді стають вітальна жага насолоди, сексуальна розкутість та прагнення безмежної свободи «я».

Література

1. Ковалів 2007: Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с. (Енциклопедія ерудита)
2. Лексикон 2001: Лексикон загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волков. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. Неореалізм 2013: Неореалізм // Енциклопедія літературних напрямів та течій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=14>

О ФОРМИРОВАНИИ СВЕРХТЕКСТА

Ключевые слова / Keywords: свертхтекст / hypertext, Ахматова / Akhmatova, поэма / poem, Херсонес / Chersones, Крым / Crimea, Крымский текст / Crimean text, Крымский миф / Crimean myth, христианские сказания / Christian legends, древнерусская литература / ancient Russian literature.

«Влюбомлитературномявлении таки или иначе многообразно многообразно отражена и преобразена реальность», – писал Д. С. Лихачев, поэтому «нет четких границ между литературой и реальностью», а литературное произведение «распространяется за пределы текста» [4, с. 221]. Текст, писал Ю. М. Лотман, «уподобляясь культурному макрокосмосу, становится значительнее самого себя и приобретает черты модели культуры» [5, с. 131–132]. В. Н. Топоров самым определением предмета своего исследования – «Петербургский текст русской литературы» (первая публикация 1984 года: [8]) – указывал на существование текста за пределами художественных литературных произведений, не ограничивая его литературной формой: «Как и всякий другой город, Петербург имеет свой “язык”. Он говорит нам своими улицами, площадями, водами, островами, садами, зданиями, памятниками, людьми, историей, идеями и может быть понят как своего рода гетерогенный текст, которому приписывается некий общий смысл и на основании которого может быть реконструирована определенная система знаков, реализуемая в тексте» (курсив наш. – С.К.) [9, с. 22]. При этом Петербургский текст – это «некий синтетический свертхтекст, с которым связываются высшие смыслы и цели. Только через этот текст Петербург совершает прорыв в сферу символического и провиденциального» (курсив наш. – С.К.) [9, с. 23]. Опыт и методика В. Н. Топорова была использована при выделении Пермского, Венецианского, Московского, Лондонского, Крымского, Флорентийского и множество других свертхтекстов в работах В. В. Абашева, И. С. Вейсман, Л. М. Гаврилиной, М. П. Гребневой, Г. С. Кнабе, А. П. Люсого, Н. Е. Меднис и др.

Свертхтекст появляется там и тогда, где и когда происходят такие сдвиги в культурном сознании, которые ведут к центристремительным процессам, собирающим *разнородные явления* вокруг некоего центра (ядра). Единый центр при этом обязательно должен быть настолько значительным, чтобы объединять разнообразие явления в единый смысловой континуум. Объединение это *формально не выражено* и происходит *только в сознании* многих людей, для которых центр и периферия свертхтекста несомненны, значимы и взаимодополняемы при сохранении первенства центра.

Лотмановско-топоровское понимание свертхтекста культурологическое (хотя и не без филологического элемента). Оно отталкивается от культуры и через тексты произведений к культуре возвращается. При формировании свертхтекста литературоведом за основу прежде всего должен браться литературоцентрический элемент. В топическом тексте (Петербургском, Крымском, Флорентийском и т.п.) центром всег-

да будет культурная, а не литературная величина – топос. При этом следует различать *топический текст литературы* и *топический текст в литературе*. Первый – как совокупность всех элементов – литературных, экстралитературных и внелитературных, объединенным центром (ядром) в человеческом сознании. Второй – как совокупность запечатленных в художественных произведениях явлений внехудожественной реальности, связанных с центром (ядром), и на этом основании собирающиеся в воспринимающем сознании в единый сверхтекст.

Конечно, культурологический или литературоведческий аспекты могут совпадать, пересекаться, дополнять друг друга в разных (культурологическом или литературоведческом) сверхтекстах. Поэтому единственным критерием отбора материала для литературоведческого сверхтекста будет только лишь позиция исследователя-интерпретатора. При литературоведческом понимании термина ядро сверхтекста (всегда видоизмененное в соответствии с авторской задачей историческое, географическое, культурное и проч. явление) находится *только и всегда* внутри литературного текста, делая сам текст в числе других текстов одним из главных текстообразующих элементов.

Как текст превращается в сверхтекст, покажем на примере одного из ранних произведений А. А. Ахматовой – поэмы «У самого моря» (1914). Это «история девочки, ждавшей сказочного царевича на берегу Черного моря» [7, с. 209]. Нам важны элементы, которые *непосредственно* связывают текст поэмы с Крымом, вводя произведение в Крымский текст (сверхтекст) русской литературы. Причем, имея в виду, что Херсонес, возле которого живет героиня поэмы, является местом, в котором принял святое крещение князь Владимир, обратим прежде всего внимание на православную составляющую текста.

Итак, святой Владимир. На него и на события, описанные в Корсунской легенде – центральной части «Повести временных лет», – прямых указаний нет. Правда, в шеститомнике А. А. Ахматовой в комментариях к поэме (комментируются слова «...у ворот Херсонеса») говорится, что «воротами Херсонеса считалась Ахтиарская древняя гавань, в которую в 989 г. вошли суда Киевского князя Владимира, принявшего крещение в одном из херсонидских храмов» [1, с. 476]. Но комментарий этот, на наш взгляд, неточен, во-первых, тем, что, как известно, корабли Владимира прибыли вовсе не с дружескими намерениями, поэтому в непосредственной близости от входа в город остановиться не могли и само высадившееся войско остановилось на расстоянии одного «стрелища» от стен города, во-вторых, в поэме имеются в виду все-таки монастырские ворота, а не городские ворота древнего Херсонеса. На наш взгляд, куда более ассоциаций с корсунской легендой вызывают слова, где Херсонес все-таки назван по-древнерусски – Корсунью («Над пустынной, мертвой Корсунью» [1, с. 9]).

Эту связь текста поэмы с текстами произведений древнерусской литературы поддерживает запись в записных книжках А. А. Ахматовой:

«В поэму “У самого моря”.

И люди напрасно не трудились,

А еще я искала тот столб высокий,

Что стоял когда-то у стен Херсонеса

И до которого херсониды

Дотащили святого и там убили.

.....

Про все это написано в святцах

[Показать могу – сама читала]

Как мне прабабка моя сказала» [2, с. 548].

Указания на христианские предания, связанные с Херсонесом, дают основание думать, что поэтессе они были известны и составляли важный подтекстовый фон всего произведения.

Наибольшая часть памятников древнерусской литературы, относящихся к Херсонесу-Корсуню, связана с именем святого Климента, папы Римского, принявшего мучение за веру в Херсонесе в 101 году. Ученик и последователь св. апостола Петра – св. Климент, четвертый римский епископ (папа Римский), по распоряжению императора Траяна оказался в заточении в Херсонесе. И здесь он не прекращал своей пастырской деятельности, многих обратив в христиан, и был казнен. Но чтобы место казни не стало местом паломничества христиан, святого вывели на корабле в море и, привязав ему на шею тяжелый металлический якорь, бросили в пучину («Житие св. Климента», «Мучение св. Климента»).

Однако палачи просчитались. Молитва христиан, собравшихся на берегу для прощания со своим пастырем, заставила море расступиться и обнажить раку с мощами святого, над которой высилось сооружение в виде церкви. С тех пор в день мучений св. Климента море расступалось, давая дорогу паломникам к месту его упокоения, и продолжалось это семь дней. У раки святого прозревали слепые, глухие начинали слышать, хромые – ходить, поднимались немощные, изгонялись бесы («Сказание о чуде св. Климента», «Чудо св. Климента о отрочати») [6, с. 13–126, 176].

А когда «затворится море» и доступ к мощам святого стал невозможен, решено было перенести их в Херсонес («Сказание на перенесение мощей св. Климента в Корсунь»). Участвовали в торжествах не только священнослужители города. Специально для этого патриархом из Константинополя был послан весь клир собора св. Софии. За мощами святого направились на заходе солнца, а в полночь появилось сияние над местом его захоронения и стал слышен запах как от многих кадил («Житие Константина Философа» [3, с. 260]).

Великое чудо сотворил св. Василий, епископ Херсонесский («Житие свв. Ефрема, Василия, Евгения, Агафодора, Елпидия, Еферия и Капитона»). Он был враждебно принят херсонеситами и поселился в отдалении в пещере, ведя праведную жизнь. Однажды явились к нему родители, сын которых скончался в молодом возрасте. Обращение к св. Василию не было случайным: сын явился им во сне и объяснил, что ежедневное зывание к языческим богам горю не поможет, но молитва к Творцу всего сущего, произнесенная херсонесским епископом, воскресит его. И чудо свершилось: после молитвы св. Василия молодой человек воскрес. Но это возмутило язычников. Подогреваемые иудеями, они связали святого, поволокли к стенам города и убили возле столба, на котором христианами был водружен крест [6, с. 165–166]. Именно это событие упоминала А. А. Ахматова в строках, не вошедших в поэму.

В том же тексте жития повествуется о деяниях св. Капитона, посланного епископом в Херсонес уже в период правления Константина Великого. Херсонеситы потребовали, чтобы он вошел в горящую печь. Только при таком условии они готовы были поверить во Христа. И св. Капитон их требование выполнил. Выйдя живым из горящей печи, он доказал силу слова Божьего [6, с. 167].

Сохранился рассказ о чуде, совершенном в Херсонесе именами свв. Космы

и Дамиана («Чудо свв. Космы и Дамиана»). На одном из пиров после семидневного застолья кончилось вино, и хозяин, разлив в чаши гостей воду, помолился святым бессребренникам, и «обратися вода <в> мед сладокъ». Возблагодарив Бога и святых, пировали еще двенадцать дней, вино не переводилось. Оно исчезло, когда люди начали говорить «скверная словеса и все нелепо творити» [6, с. 171 – 172].

Перечисленные духовно-литературные факты, скорее всего, были усвоены А. А. Ахматовой лишь частично, но они оказали на нее значительное влияние. Во всяком случае для героини поэмы «У самого моря» возможность чуда на земле Херсонеса является неоспоримой.

Таким образом, выступая в роли объединяющего центра, поэма А. А. Ахматовой «У самого моря» включает в сверхтекст такие памятники древнерусской литературы, как «Житие св. Климента», «Мучение св. Климента», «Сказание о чуде св. Климента», «Чудо св. Климента о отротати», «Сказание на перенесение мощей св. Климента в Корсунь», «Житие свв. Ефрема, Василия, Евгения, Агафодора, Елпидия, Еферия и Капитона», «Чудо свв. Космы и Дамиана», «Житие Константина Философа», «Слово о том, как крестился князь Владимир, возмья Корсунь», Корсунская легенда (как часть «Повести временных лет») и др. Оказавшись в таком окружении, и сама поэма уже не может быть рассмотрена без отрыва от других составляющих сверхтекста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахматова, А. Собрание сочинений [Текст] : В 6 т. / А. А. Ахматова ; Ред.-издат. совет : А. М. Смирнова (пред., директор изд-ва), Н. Б. Волкова (директор РГАЛИ) и др. – М.: Эллис Лак, 1998–2005. – Т. 3. Поэмы. Pro domo mea. Театр / Сост., подгот. текста, коммент. и статья С. А. Коваленко. – 1998. – 768 с.
2. Записные книжки Анны Ахматовой (1958–1966) / РГАЛИ. – Москва–Torino : Giulio Einaudi editore, 1996. – 850 с.
3. Лавров, П. А. Кирило та Мефодій в давньослов'янському письменстві [Текст] / П. А. Лавров. – К. : [Б. и.], 1928. – III, 424 с. : ил.
4. Лихачев, Д. С. Избранные работы [Текст] : в 3 т. / Д. С. Лихачев. – Л. : Худож. лит., 1987. – Т. 3. Человек в литературе Древней Руси : монография. О «Слове о полку Игореве». Литература – реальность – литература. О садах. – 520 с.
5. Лотман, Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста [Текст] / Ю. М. Лотман // Лотман, Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. – Таллинн : Александра, 1992. – Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры. – С. 129–132.
6. Памятники христианского Херсонеса [Текст] : В 3 вып. – М. : Тип. тов-ва А. И. Мамонтова, 1911. – Вып. 2 : Жития херсонесских святых в греко-славянской письменности / Сост., статьи и коммент. П. А. Лаврова. – 253 с.
7. Темненко, Г. М. Миф, сказка, поэма (к анализу поэмы А. Ахматовой «У самого моря») [Текст] / Г. М. Темненко // Культура народов Причерноморья. – 1999. – № 11. – С. 209–219.
8. Топоров, В. Н. Петербург и «Петербургский текст русской литературы» [Текст] / В. Н. Топоров. // Семиотика города и городской культуры: Петербург / Труды по знаковым системам. – Тарту, 1984. – Вып. XVIII. – С. 3–29.
9. Топоров, В. Н. Петербургский текст русской литературы [Текст]: Избранные труды / В. Н. Топоров. – СПб.: «Искусство–СПб», 2003. – 616 с.

**PROBLEMATIC QUESTIONS IN „SNAKE’S SUITE“
BY GRIGOL ROBAKIDZE**

Grigol Robakidze is one of the greatest writers of the XX century. In 1926 he published his genius novel – „Snake’s Suite“ (1) where the mythical stories, biblical episodes, real pictures are given in one confluence to provide better illustration of the main question: idealization and perfection of the Georgian national race.

Archibald Mekeshi grown in England feels beating of roots, starts travelling and follows „father’s trail“. He learns from the parchments of his father that he is an offspring of the great Irubakidzes. Archil meets his half-brother – Vamekhi that helps to Archil to come back to his roots. The sister of Vamekhi – Matasi and Archibald get married.

In the scientific literature Archil and Vamekhi are compared with Dionise and Apolon. According to the Fridrix Nizsche the perfect harmony was gained after Apolon and Dionise had come together. There is an episode in „Snake’s Suite“ when Archibald sees Vamekhi and is startled: It is his second „Me“.

There was verity of points of views in the scientific literature while searching the mytological base of the novel. Dodona kiziria (2), Amiran gomarteli (3) considers that in the novel we come across the same sin of „The King of Oedipus“. Vamekhi becomes the reasons of his father’s death and Archibald marries the half-sister of his half-brother“.

In one of the episodes of „Snake’s Suite“ Grigol Robakidze characterizes: Gurulians, Megrelians, Svans, Kartlelians, Pshavilians, Khevsurians. The autor wants to provide a general nature of the Georgians to readers.

We can use problems given in „Snake’s Suite“ by Grigol Robakidze according to three main motives:

Out of roots, homeless Archibald mekesh finds his roots and his motherland and reoriginates „in respect to sense“, he finds out that the own roots may render you the power and soul calmness;

The oldest originality of the Georgian people, women cult, people converting to christianity, powerfukness during King Tamar’s Reign, invading of Mongolians, dervision and weakening, Tsozne Dadiani’s self devotion, struggle against Iranians, Giorgi Saakadze’s merit and etc. and at last regeneration of Georgia. From the point of view of Grigol Robakidze Georgia might be saved after Georgia had gaines entity and unity;

Soul searches his heaven land that has lost after it appeared in the cruel mystery. Archibald Mekeshi’s sole has been changing.

In the novel the act begins in summer of 1917 in Ramadan and ends in summer of 1918 in Sairme, but Robakidze’s ideology covers not one year, but thousands of yars of the people’s history: discharging of Jews from Egypt, marches of Aleksander Makedoneli, capture of Konstantinepol. On the background of the Irubakidzes history the authore provides us know episodes of Kartli’s life.

In the novel Archibald Mekeshi met his lover – Olga Balashova by chance, as if she should have become Archibald's wife, but Olga was not Georgian and so the author couldn't let incest.

Grigol Robakidze finished working on „Snake's Suite“ in 1925. There is not mentioned February of 1921, as well as he tragedy of 1924, but there is felt a tension. At the very moment when Georgians were going to celebrate independence, Archibald followed the coffin and the mourning procession was marching in the street in place of the celebration.

Trus, all problematic questions of „Snake's Suite“ by Grigol Robakidze come together in one main, global issue: love of motherland, eternity of national race, mythological, biblical sketches of the past and the reality seasoned with them serve the perfect illustration of Georgian nation.

Literature:

1. Robakidze, G., „Snake's Suite“, Tb. 1988
2. Kiziria, D., Grigol Robakidze's „Snake's Suite“ in the context of Russian – European Symbolism, Newspaper: „Literary Georgia“, Tb. 1989.
3. Gomarteli, a., Georgian symbolist prose., Tb. 1997

Лепьохін Є. О.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Інституту управління природними ресурсами
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

**РОМАН ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА «НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ БЕЗ ЗМІН»:
ДОСЛІДЖЕННЯ ТІЛЕСНОСТІ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ**

Анотація

У статті аналізується роман Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін» у світлі поглядів Е. Левінаса, Ж.-П. Сартра на тіло людини, міжособистісні стосунки. Розкрито особливості поняття «обличчя Іншого» в контексті зображення людини в межовій ситуації.

Ключові слова / Key words: погляд / look, тіло / body, обличчя / face, Я – Інший / the Self – the Other, роман / novel, свідомість / consciousness.

85 років тому з'явився роман Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін». Зважаючи на небезпеку початку Третьої світової війни, аналіз ідейно-тематичних проблем твору, його поетикальних особливостей, актуальність видаються очевидними. Він знову нам нагадує, що мистецтво (у нашому випадку художнє) красномовніше і переконливіше, ніж уроки історії, котрі, на жаль, люди не можуть завчити і використати на добро. Роман прикметний тим, що став об'єктом багатьох наукових розвідок, досліджень, критичних зауважень, порівняльних студій, екранізацій. Твір Е. М. Ремарка визначальний тим, що він не претендує на історичну фактологічність, автора цікавило передусім світовідчуття, емоційний стан своїх героїв, особливо, гомодієгетичного наратора Пауля Боймера. І не в останню чергу через це роман зараховують до німецького варіанту літератури «втраченого покоління».

Окремої уваги заслуговує звернення до Левінасівського концепту «обличчя» у творі, а на загал – феноменологічне прочитання даного тексту у світлі теорій М. Мерло-Понті. Певні вагомі спроби у цьому напрямку були здійснені Р. Міддлтон-Кепленом, Дж. А. Тейєм. Дослідники простежували роль обличчя людини, як лику іншого в розрізі погляду на ворога, так і тілесну закинутість-присутність людини у світ війни та її сприйняття через мову (Я-нарація Пауля). У результаті Р. Міддлтон-Кеплен висновує, що у романі досить добре відтворені міркування Е. Левінаса щодо взаємовідносин між Я – Інший у контексті війни. Зокрема, дослідник зазначає, що «перехід від «обличчя» й «очей» до «голови» й «руки» відображає левінасівське твердження про можливість вбивства, коли не поглянув у вічі Іншому (has not looked the Other in the face) [9, с. 77]». Дж. А. Тей підкреслює [10, с. 59–60], що роман «На Західному фронті без змін» є тілесним досвідом війни, яку читач сприймає крізь бачення Пауля Боймера. А філософська парадигма М. Мерло-Понті проливає світло на значення такого сприйняття, яке відкриває нам доступ до істини – війна всіх проти всіх.

У дійсності у романі порушується ціла низка проблем, вирішення яких автор не подає у тексті. Крім того, у творі експонуються як левінасівське (феноменологічне) пацифістичне бачення стосунків між людьми, так і сартрівські (екзистенціальні) уявлення про погляд як невід'ємну складову таких взаємовідносин, що зазвичай є досить конфліктними.

Одна із тез французького екзистенціаліста полягає у тому, що коли Інший дивиться на мене, Я стає об'єктом в його світі, а для нього самого – суб'єктом. Дослідниця Юлія Ватоліна зауважує, що допоки Я не відкриває для себе існування Іншого, воно перебуває у центрі створеного ним самим Всесвіту. Та це триває не довго, «ситуація змінюється, коли в моєму полі з'являється Інший <...> тепер речі мого універсуму виявляють своє розташування не стосовно мене, а до нього, до Іншого <...> Світ реструктурується: замість мене центром стає Інший довкола якого розкривається простір [1]». Такий простір постає перед Паулем Боймером, коли той потрапляє під обстріл у нічній землі і вбиває французького солдата. Він йде у розвідку, це не перша його вилазка, але цього разу усе інакше: Пауль потрапляє під обстріл. Він дезорієнтовується, намагається посередництвом зору і слуху визначити місце розташування ворога. Його починає охоплювати страх і неспокій. Він постановляє собі вдарити кинджалом того, хто пригне у вирву до нього, сам же ж намагається вдавати з себе мертвого.

Отож, Боймер констатує для нас той факт, що «політика тіла» – це не тільки конструювання його культурної інакшості, в умовах війни, збройного протистояння – зведення до діалектики живого і мертвого. Де факто на війні відбувається розв'язок загострення відносин між людьми, оскільки вони є вороги. За таких обставин кожна зі сторін намагається «об'єктивувати» свого супротивника, «поневолити» його: «уярмлення» відбувається через візуальний контакт. Ця «комунікація» закріплюється вбивством французького солдата Жерара Дюваля, такого ж рядового, як і сам Пауль Боймер. Як зауважує Р. Міддлтон-Кеплен [9, с. 83], даний акт відбувається у левінасівському розумінні, оскільки вбивство можливе тоді, коли не бачиш обличчя жертви, що й відбулося у вирві. З позиції Ж.-П. Сартра Боймер вдається до дій, що закріплюють його права і свободи. Це право на власну екстеріорність, на власну суб'єктивність, на власне «я».

Зображення тіла ворога, котрий хоча і може бути культурним Іншим, демонструє його приреченість на мученицьку смерть у тому сенсі, що Боймер не прикінчує його, а намагається полегшити долю останнього, пробує обробити його рани. Рядовий каже: «Він ковтає воду. Я приношу ще. Тоді розстібаю на ньому мундир, щоб якось перев'язати йому рану. Конче треба це зробити: як попаду до них у полон, хай вони побачать, що я хотів йому допомогти, тоді мене не розстріляють [5, с. 153]». Тим самим він доводить тезу Ж.-П. Сартра про те, що тіло – це фізіологічна матерія-оболонка, шкіра, в якій я живу, й об'єкт для Іншого. Він «об'єктивує» як свою позицію «переможця», уцілілого, володаря ситуації, так і можливу зміну ролей. Але при цьому, як вважав автор «Нудоти», тіло ніколи не може бути дуальним: воно або є однією з багатьох інших речей світу, або таким, що відкриває для мене буття інших.

Прикметно, що француз за фахом друкар, як і батько рядового німецького солдата. Отож, між ними існує умовна спорідненість, «братерський» зв'язок, де одному відведена роль добра, а іншому – зла, незалежно від того, по який бік барикад вони

перебувають. Смерть призначена їм обом, оскільки у них одна неподільна ідентичність – сутність солдата.

Інтерсуб'єктивність передбачає взаємозаміщення, але у випадку Боймера цього не відбувається, оскільки він також приречений, як і Дюваль. Кожного разу, коли він дізнається про загибель когось зі своїх товаришів-побратимів, незворотність процесу усвідомлення фізичного знищення стає все відчутнішою. Відносини між однією свідомістю й іншою призводять до «об'єктивації» тіла. Воно, згідно В. Подороги [4, с. 21], існує до того моменту, поки в дію не вступає дискурс, що об'єктивує таке тіло. Це набір певних необхідних суджень, які визначають правила обмеження існування тіла. Для Боймера обмеження вступають у дію, коли він виявляє для себе існування реального ворога. Він намагається уникати зорового контакту, оскільки на думку Сартра, так проявляється обмеження свободи людини, її анігіляція та підкорення волі Іншого.

І хоча «Я» ніколи не зможе дізнатися, як його бачить Інший, все ж воно чітко усвідомлює, що є саме тим «об'єктом» на якого звернуті очі Іншого. Це твердження ілюструє епізод, в якому Пауль спостерігає за полоненими російськими військовими, що їх він охороняє. По-перше, їх поєднує спільна справа – боротьба з ворогом, по-друге, вони полонені у прямому і переносному сенсі цього слова: бранці системи, бранці свого тіла, своєї плоті. Щоб дізнатися щось, слід це «щось» побачити, щоб зрозуміти, наскільки жадливою й огидною є війна, слід побачити, як вона калічить тіло людини і які незворотні процеси вона спричинює у її внутрішньому світі. На це певним чином спрямований роман Е. М. Ремарка.

Пауль зазначає: «Як дивно бачити наших ворогів зблизька. Їхні обличчя примушують нас замислюватись, добрі селянські обличчя – з великим чолом, великим носом, великими губами; в них великі руки та чуби наче з вовни. Нехай би ці люди орали землю, мололи зерно, збирали яблука. На вигляд вони ще лагідніші, ніж наші фрісландські селяни [5, с. 137]». Натомість вони змушені випрошувати, вимінювати їжу у німецьких солдат, які як далі говорить Боймер, самі харчуються не надто добре. У цьому епізоді автор показує, що у Пауля є схильність розпізнавати у ворога живу людину, таку ж беззахисну і вкволу, як і він сам, котра опинилася в екстремальній ситуації. Отож, тіло людини може розцінюватися, сприйматися у подобі жертви.

Зауважимо, що у романі, тематика якого може вимагати певних натуралістичних компонентів у плані зображення жахів війни, тіло людини набуває якості об'єктності. Воно, за визначенням В. Подороги [4, с. 21], тіло-м'ясо – тіло пораненого солдата, розірване на шматки, залите кров'ю. Але таке тіло, мовить далі дослідник, не може існувати без зовнішнього суб'єкта-спостерігача, котрий «створює і розділяє тіло-об'єкт, своєю появою знищує початкову єдність живого тіла, і воно перестає існувати [4, с. 21–22]». Натуралістичність деяких епізодів роману обрамлено у більшу, вираженішу палітру імпресіоністичного стилю. Тут є місце для тіла і його функцій. Е. М. Ремарк застосовує прийом контрасту для показу способів занепаду і пригнічення душевного стану протагоніста роману. Його прояв відбувається у переходах між подіями на полі битви і, скажімо, перебуванні вдома, де хоч і відчувається певна нестача у провіанті (адже Боймер виходець із бідної сім'ї) та все ж життя тут спокійне, тихе, мирне.

Пауль коментує: «Відпустку я уявляв собі інакше. Торік я провів її справді трохи не так. Напевне, за цей час я сам змінився. Між сьогоднішнім часом і тодішнім

пролягла безодня. Тоді я ще не знав, що таке війна, бо ми стояли на порівняно спокійних ділянках фронту. А тепер я помічаю, що сам того не завваживши, геть знемігся. Я вже не знаходжу собі тут місця, цей світ мені чужий <...> Найкраще мені, коли я сам; тоді ніхто мені не заважає. Бо всі розмови неодмінно зводяться до того, які погані справи на фронті або які добрі справи на фронті, комусь здається так, а комусь інакше, та врешті всі швидко переходять до того, чим живуть вони самі. Звичайно, колись і я точнісінько так жив, але тепер я не знаходжу з цими людьми спільної мови [5, с. 126]». Ці контрасти, передані внутрішнім монологом рядового, засвідчують бажання протагоніста повернутися до світу своїх земляків, тих людей, котрі зараз далеко від зони бойових дій, які живуть під владою принципу продуктивності, але «водночас цей світ відштовхує мене (Пауля – Є. Л.), в ньому затісно, і не збагнеш, як можна заповнити цим усе життя <...> Тут інші люди, люди, яких я не зовсім розумію, я заздрю їм і водночас зневажаю їх [5, с. 127]».

«Політика тіла» у романі, що безперечно актуалізує цілком реальну можливість знищення фізичного тіла, дає підстави говорити і про таку особливість показу тілесності як «тіло у бойні». Поза всяким сумнівом, що таким місцем і є війна, де під тиском зовнішнього світу (навколишнього середовища) відбувається виконання вимог дійсності. Реальність у формі війни чинить вплив на психічну структуру соціуму через свої авторизовані інстанції й представників. Такими у романі є унтер-офіцер Гіммельштос й шкільний наставник Канторек.

Узагалі, наступні різновиди, класи тіл, як наприклад, тіла, котрі волають, тіла, котрі тремтять, тіла, що воюють, борються, тіла, що перебувають в агонії і страждають від болю, живі, мертві тіла, мазохістичні тіла та ін. дозволяють говорити про множинність і різноаспектність підходів до означення матерії, що у ній поміщають людського індивіда.

Але в романі «На Західному фронті без змін» ми бачимо, що автор апелює до візуальної демонстрації тіла, до його обличчя, дотику, погляду. М. Ямпольський пише: «Звичне звернення обличчя в напрямку до іншого свідчить про те, що у суспільстві існує порядок, що один суб'єкт визнає суверенність іншого. Стирання обличчя свідчить про втрату порядку і суб'єктивності, про рух людини до фінальної самотності смерті і про трансформацію людини у тварину [8, с. 92]». Таку реальність знаходимо у творі Е. М. Ремарка, але у нього від початку погляд на іншого означає ймовірну втрату власної незалежності, виникнення відчуття беззахисності. Утім це відбувається якраз таки не через стирання обличчя, а внаслідок етичних стосунків між обличчям й Іншим. Перетворюючись з людини у тварину на фронті, не можливо уникнути зорового контакту, про що справедливо зауважує Р. Міддлтон-Кеплен [9]. Вирішальне значення у цій ситуації має той факт, що обличчя, згідно міркуванням Е. Левінаса, не піддається «окупації» Іншим, воно залишається поза межами всього [3, с. 203]. Оскільки ним не можливо «оволодіти», тому єдиний вихід – це вбити Іншого, знищити його.

Через це розгортається конфлікт між мною й Іншим, під владою погляду Іншого, обличчя котрого Я сприймає як божественну епіфанію, Пауль Боймер розмірковує про причини війни, а надто про їх жертви – полонених солдатів. Він зауважує: «Чийсь наказ перетворив ці тихі постаті в наших ворогів; інший наказ міг би перетворити їх у наших друзів. Якись люди, що їх ніхто з нас не знає, сіли десь за стіл і під-

писали угоду, і ось уже кілька років нашою найвищою метою стало те, що звичайно все людство вважає ганьбою і за що найтяжче карає. І хто може побачити ворогів у цих тихих мовчазних людях з дитячими обличчями й апостольськими бородами! Кожний унтер-офіцер для новобранців, кожний класний наставник для школярів набагато гірший ворог, ніж вони для нас. Проте, якби вони не були полонені, ми знову почали б стріляти в них, а вони – в нас [5, с. 139]». Отож, герой констатує той факт, що за умов відсутності будь-яких зовнішніх обмежень, якими є полон, противники прагнули б оволодіти дедалі більшим простором Іншого, загрожуючи знищити його реальність і репресивні форми діяльності щодо Я.

У романі показано класичну модель відносин між буттям Я і буттям Іншого. Це буття окреслено межами людського тіла, яке виявляє в своєму просторі перебування інших схожих на нього тіл. Тому існує небезпека перетворення, заміни «ролей». В. Подорога пише: «Інший завжди виступає як об'єкт, утім він готовий у будь-яку мить стати суб'єктом, перетворити мене на об'єкт [4, с. 143]». З позиції Ж.-П. Сартра це означає заміну «буття-для-себе» Я на «буття-для-себе» Іншого або Воно. У контексті роману або буття Пауля Боймера, або Жерара Дюваля. У цьому епізоді прикметним виступає бажання Пауля виправдатися перед собою, перед вмираючим друкарем Дювалем, означити свій майбутній шлях після війни, рушієм якого стане пам'ять про Дюваля. Е. М. Ремарк описує усі події у вирві досить детально так само, як наприклад, перебування протагоніста у військовому госпіталі. Сам того не відаючи, автор дає літературно-художні приклади майбутніх філософсько-антропологічних концепцій і Ж.-П. Сартра, і Е. Левінаса, і М. Мерло-Понті.

Молодий воїн Боймер зазначає: «І тоді він розплющує очі <...> Тіло нерухоме, але в очах – таке нестримне бажання тікати, що якусь мить мені здається: в них стало б сили потягти за собою і тіло <...> Очі стежать за мною. Я не здатний поворухнутися, поки вони дивляться на мене. Тоді його рука поволі сповзає з грудей, сповзає зовсім трохи, на якихось кілька сантиметрів, проте через цей його порух очі втратили владу наді мною [5, с. 153]». Коли француз помирає, Боймера починають мучити докори сумління, у нього проявляється каєття і жаль – моральне невдоволення своїм ганебним вчинком. Часто, коли у людини проявляються ці відчуття, тоді також проявляє себе і сором. Сором у філософській парадигмі Сартра означає, що людина відкриває наступну грань свого буття, відбувається інтеграція людського тіла і свідомості в екзистенціальну структуру. Ця структура проектується на Іншого, котрий є проекцією зізнань Я у власних вадах. Як резюмує Л. Філіппов: «Мені соромно за себе перед іншим (я испытываю стыд за себя перед другим) [7, с. 147]». Отож, Пауль Боймер відчуває усе те, про що згодом Ж.-П. Сартр опише у трактаті «Буття і ніщо»: Я повинно означити себе через появу сорому. Він з'являється в момент, коли ми визнаємо присутність Іншого, визнаємо, що ми є саме такими, якими він нас бачить. Звичайно, що в епізоді у вирві, мабуть, «об'єктивізація» відбувається не цілком згідно поглядам Сартра. Але рефлексії Пауля спрямовані якраз на виправдання існування свого тіла-об'єкта, інтенціональність якого полягатиме у продовженні проекту тіла-суб'єкта француза.

Солдат каже: «Це перша людина, що я її вбив власними руками, і тепер я мушу дивитись, як вона помирає через мене [5, с. 154]». Тобто діє першочергова функція

принципу володіння – прагнення бути суб'єктом такого контролю. Якщо є готовність володіти чимось, панувати над кимось, тоді існує й ворог таким устремлінням-імпульсам. Його необхідно здолати, щоб утвердитися у світі.

Пауль вдається до певного виду саморефлексій й самоосуду, вони постають тоді, коли «Я» стає об'єктом роботи свідомості. Цьому посприяла зустріч з французьким солдатом, те як Боймер постав перед ним. Згідно екзистенціальної онтології Сартра і його візії проблеми погляду «буття-для-інших» неможливо поєднувати із «буттям-для-себе», вони не можуть співіснувати без конфліктів. «Координування» здійснюється у такий спосіб, що хтось повинен завжди зазнавати репресії, оскільки є об'єктом регулярних обмежень, заборон, а в романі – небезпеки бути вбитим.

Не слід забувати, що інстинкт самозбереження не знає ні часових, ні просторових зовнішніх обмежень стосовно свого суб'єкта й об'єкта. Тому його не можна не враховувати, тим паче, що дія відбувається на війні, де виживання возведене до абсолюту. Принагідно зауважимо, що Е. М. Ремарк не вдається до вказівки історичного часу і місця згадуваних у романі подій. Усе, що ми знаємо, триває вже третій рік війни, в якому батальйоні служить Пауль Боймер і його товариші, в яких бойових діях вони брали участь – не повідомляється, це залишено за лаштунками.

Утім для юнака смерть стає розрішенням тієї дилеми, що з нею зіткнувся солдат на війні – як далі жити. Бувши «дисциплінарним тілом», котрого разом з іншими його однокласниками заагітували поміняти шкільні лави на траншеї, Пауль виявляє лицемірність і фальш своїх наставників і менторів: «Ми любили батьківщину так само, як і вони, і мужньо йшли в атаку; але тепер ми навчилися розуміти, навчилися раптом бачити. І ми побачили, що від їхнього світу нічого не зосталося. Несподівано ми опинилися в жахливій самотності – і мусили самі давати собі раду [5, с. 41]». Ці слова Боймер промовляє практично на початку роману, тим самим утверджуючи позицію, що вони вже у світі без ілюзій.

Рефлексії Пауля про подальші свої дії окреслені екзистенційними станами жаху, відчаю, сорому. Минає певний час і солдат опановує себе, він вже перестає думати про загиблого. Тепер його цікавить тільки те, як безпечно дістатися до своїх. Ситуація сорому вмить щезає, Боймер повертається до свого «буденного» життя серед товаришів по службі. Відбувається те, що Лідія Газнюк називає втратою сорому: «Щоб позбутися сорому, Я повинен позбутися Ти. Це можна здійснити, перейнявши повністю його точку зору, його цінності і норми поведінки [2, с. 202]». Звичайно, що Пауль не може усе це зробити, у нього тільки виникають здогади і припущення щодо того, якими вони були б, якби не війна. Він ладен допомагати сім'ї вбитого ним французького солдата, написати листа дружині, надсилати їй гроші.

«Я» цивілізованої особистості, якою був до війни протагоніст роману і яким намагається залишатися під час, стає зрілим, досвідченим чоловіком. Про це неодноразово говориться у романі у різний спосіб. Джерелом механізмів, що спричиняють проблеми у стосунках між людьми, стає брак поширення загальноприйнятих цінностей. Протистояти системі залишається можливим, виявивши у собі почуття провини, що дозволяє жити, керуючись власною совістю. Але тут є й зворотній бік справи: як бути з тими людьми, котрі вмирають щодня поруч з тобою, котрі стали тобі ріднішими за біологічних рідних?

Роман «На Західному фронті без змін» можна розглядати як своєрідну фе-

номенологічну літературу прахис на кшталт того, як Ж.-П. Сартр називав такими твори екзистенціальної орієнтації. Проблема тілесності, обличчя Іншого, погляду прочитується як універсальний герменевтичний код взаємовідносин людських індивідів. Роман Е. М. Ремарка дозволяє здійснити аналіз цих понять, коли людина перебуває в екстремальній ситуації. Перевірка смертю дієвості тих філософсько-етичних питань, що їх вивчали і Ж.-П. Сартр, і М. Мерло-Понті, і Е. Левінас, засвідчує їх прагматичну доцільність використання в наступних студіях проблем тілесності. Ці питання ще залишаються відкритими для дискусій і потребують подальших пошуків їх інтерпретацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватолина Ю. В. Чужой в философии Жана Поля Сартра / Юлия Владимировна Ватолина // Вестник Ленинградского государственного университета (ЛГУ) имени А. С. Пушкина. Серия : Философия : Научный журнал. – 2009. – № 3, Том 1. – С. 25–36.
2. Газнюк Л. М. Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття. Монографія. – К. : ПАРАПАН, 2008. – 368 с.
3. Левинас Э. Избранное. Тотальность и Бесконечное. – М. ; СПб. : Университетская книга, 2000. – 416 с. – (Книга света).
4. Подорога В. А. Феноменология тела. Введение в философскую антропологию / В. А. Подорога. – М. : “Ad Marginem”, 1995. – 340 с. (Материалы лекционных курсов 1992–1994 годов).
5. Ремарк Е. М. Твори в 2-х томах. Т. I : На західному фронті без змін ; Три товариші; Перекл. з нім. / Передм. Д. Затонського. – К. : Дніпро, 1986. – С. 34–194, портр.
6. Сартр Ж. П. Бытие и ничто : Опыт феноменологической онтологии / Жан Поль Сартр ; [пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко]. – М. : Республика, 2000. – 639 с. – (Мыслители XX века).
7. Филиппов Л. И. Философская антропология Жан-Поля Сартра. – М. : Наука, 1977. – 287 с.
8. Ямпольский М. «Сквозь тусклое стекло» : 20 глав о неопределенности. – М. : Новое литературное обозрение, 2010. – 688 с., ил.
9. Middleton-Kaplan R. Facing the Face of the Enemy : Levinasian Moments in All Quiet on the Western Front and the Literature of War / Richard Middleton-Kaplan // Modern Fiction Studies. – Spring 2008. – Vol. 54, No. 1. – P. 72–90.
10. Tighe J. A. “All Quiet on the Western Front” : A Phenomenological Investigation of War / Joseph A. Tighe // Critical Survey. – 2004. – Vol. 16, No. 3. – P. 48–61.

**ДРЕВНЯЯ СМЕХОВАЯ КУЛЬТУРА И СОВРЕМЕННАЯ
ИНДУСТРИЯ СМЕХА В РОМАНЕ БЕРНАРА ВЕРБЕРА
«СМЕХ ЦИКЛОПА»**

Аннотация. В статье проводится анализ авторской рецепции древней смеховой культуры в сопоставлении с индустрией смеха начала XXI века в романе Бернара Вербера «Смех Циклопа». Актуализируя архаические функции ритуального смеха и карнавализации, писатель в десакрализованном обществе пытается вернуть ему изначальное сакральное значение.

Ключевые слова / Keywords: Франция / France, Б. Вербер / B. Werber, архаика / archaic, рецепция / reception, смеховая культура / laughter culture.

Современное общество рубежа XX-XXI веков находится на в кризисном состоянии. Подведение итогов предыдущего тысячелетия привело к констатации деконструктивных процессов, затронувших все сферы жизнедеятельности человека. Демифологизация, десакрализация существовавших ценностных оппозиций на фоне информационного взрыва (доступность и синтетичность имеющихся знаний), заставили общество искать новые пути развития, осознать проблемы и приступить к конструированию новой мировоззренческой модели.

Литература, которая всегда была реакцией на существующую действительность, активно участвует в процессе осмысления основных конфликтов общества и человека, интуитивно открывая миру те лакуны в картине мира, которые в будущем только придётся осознать и заполнить. Философско-культурологический компонент художественных произведений становится продуктивным для множества культурологических, философских, антропологических, социологических штудий.

Творчество современного французского писателя Бернара Вербера (1961 г.) – яркое и самобытное явление литературы рубежного периода. Популярность его романов говорит о массовом читательском интересе к тем темам и проблемам, которые автор пытается решить в своих произведениях. Если учитывать, что центральными для Б. Вербера являются темы смерти и пути ее преодоления, загробная жизнь, сакрализация действительности, то можно говорить о попытке, пусть еще и неосознанной, индивидуума вернуться к истокам истоков, чтобы построить новую модель миропонимания. Как верно отмечала А. Тахо-Годи, «античность совершенно необходима в те времена, когда переосмысливается фундамент культуры, когда нигилизм пытается оторвать человека от его естественной почвы» [5, с. 8-9].

В данной статье рассматривается роман Б. Вербера «Смех Циклопа», увлекающий читателя в захватывающее, полудетективное путешествие в поисках истоков и причин смеха. Расследование убийства популярного комика, резкие сюжет-

ные повороты, масонские мотивы и многое другое держат читателя в постоянном напряжении и подогревают его интерес. Очерченная «модель возможного читателя» (У. Эко [6]) позволяет автору моделировать «горизонт читательского ожидания» (Х. Яусс [4]), вводя в ткань повествования множество собственных исходных предположений и объяснительных гипотез.

Предметом анализа этой работы является авторская актуализация сакральных функций смеха в современном индустриальном обществе, где священное тиражируется, бытовизируется и популяризируется. Такой разрушительный процесс показан писателем в сопоставлении с историей развития смеховой культуры общества, изложенной в «Великой Книге Истории Смеха». Карнавал и ритуалы с смеховыми элементами генетически связаны с Францией. Став одной из преемниц Римской империи с ее сатурналиями и площадной смеховой культурой, она впитала в себя опыт предков, продолжив их традиции. Смеховая традиция прослежена Б. Вербером от античных авторов (Эпикарм, Аристофан), Вийона и Рабле до Бориса Виана.

Дарий Мирослав Возняк по прозвищу Циклоп, основатель империи смеха под названием «Циклоп Продакшн», погибает при загадочных обстоятельствах на вершине своей популярности. Молодая журналистка Лукреция Немроди метр печатного дела Исидор Катценберг решают раскрыть эту загадку. Преследуя разные цели (Лукреция хочет снискать мировую славу, раскрыв убийство, а Исидор узнать, где же рождается смех), в процессе своего расследования они обличают «самого популярного француза» [2, с. 33], фальшивость его смеха. Путешествие в самые глубины смеховой культуры самим героям помогает переродиться, переосмыслить себя и своё предназначение в этом мире. Лукреции приобщение к тайнам смеха позволяет справиться с внутренними демонами, стать новым человеком, а Исидора исцеляет и открывает ему смысл жизни. Вместе они возвращают из небытия третью побудительную силу мироздания – Гелос (Смех) и восполняют триаду Танатос – Эрос – Гелос.

Дарий сделал смех индустрией, а на празднике построил империю, строго иерархичную и регламентированную. Шутки рождались не в стихийном карнавальном высвобождении, как это было в древние времена, а писались по приказу на фабрике смеха, с оглядкой на новейшие психолингвистические исследования, мониторинг всех сфер жизни человека. Создавался искусственный продукт, готовый к массовому потреблению. Праздничные концерты Циклопа проходили по анонсируемому расписанию, а сливки общества допускались и на тайные празднества. Уловив извечную потребность человека в празднике, в освободительном смехе, Дарий научился не только использовать ее в целях личного обогащения, но и с помощью смеха моделировать общественное мнение. Он придумал празднику, который, по мнению М. М. Бахтина, является «очень важной первичной формой человеческой культуры» [1, с. 12] официальный статус, перевёл его в разряд организованного досуга, тем самым десакрализовав смех как таковой. М. Бахтин пишет: «Чтобы они [празднества – прим. О. Семенец] стали праздничными, к ним должно присоединиться что-то из иной сферы бытия, из сферы духовно-идеологической. Они должны получить санкцию не из мира средств и необходимых условий, а из мира высших целей человеческого существования, то есть из мира идеалов. Без этого нет и не может быть никакой праздничности» [1, с. 13]. Этого как раз и не было в представлениях Циклопа. Его смех не нёс очищение и освобождение, не был всеоб-

щим и возрождающим. Он стал массовым продуктом, как и массовая литература, удовлетворяющая потребность человека в чтении, но не расширяющая горизонты миропонимания, не трансформирующая сознание.

Этот праздник был средни средневековым официальным церковным и феодально-государственным праздником, которые «освящали, санкционировали существующий строй и закрепили его» [1, с. 14]. Дарий допускал к празднику лишь избранных, воровал шутки и уничтожал истинных гениев-юмористов, указывал, над чем и как можно и нужно смеяться, он «изменял подлинной природе человеческой праздничности, искажал ее» [1, с. 15]. Вот почему у трезво мыслящих интеллектуалов, таких как Исидор, отсутствует пиетет перед Дарием: «Дарий никогда не казался мне смешным. Его юмор был тяжёлым и вульгарным» [2, с. 33], «Я считаю, что издеваться над невезучими, старыми или отличающимися от нас людьми – занятие, недостойное мыслящего человека. <...>. А я лично считаю, что коллективное высвобождение дискриминационных позывов просто непристойно» [2, с. 34]

В Средние Века и в эпоху Возрождения народная смеховая культура, отеснённая официозом на маргиналии общественной жизни, все же прорвалась наружу и внесла существенные коррективы в развитие общества. В современном мире, как демонстрирует Б. Вербер в романе «Смех Циклопа», она почти полностью выводится за пределы социокультурного пространства, существуя лишь как учение тайного общества, а праздничный карнавальная смех утрачивает свои основные черты: всенародность, универсальность и амбивалентность.

В противовес массовости и индустриализации смеха Циклопа писатель возрождает интерес к древним ритуальным функциям смеха, представляя динамичные образы главных героев, Лукреции и Исидора, которые проникают в тайны смеха, отыскивая ответ на важнейшие вопросы: «Где рождается смех?» и «Почему мы смеёмся?» Сама авторская стратегия – использование аллюзивных антропонимов (античное имя + современная фамилия) – расширяет горизонт читательского ожидания, готовит его к соприкосновению древнего и нового, а оно всегда продуктивно для решения важных проблем современности, как показывает опыт предшествующих эпох.

Проходя всевозможные инициационные обряды, Исидори Лукреция овладевают искусством смеха, становятся посвящёнными в сакральные знания. Они испытывают на себе все виды смеха: смех расслабляющий, разрушающий, возрождающий, целительный, убивающий и так далее. Герои открывают все новые и новые грани хорошо известного с древности, но забытого сегодня явления – смеха. Тайна «Шутки, которая убивает» так и не была раскрыта парижскими журналистами-детективами, ведь тайна должна оставаться тайной, а священное всегда таинственно и открывает-ся лишь тем немногим, кто жаждет познаний.

Таким образом, противопоставляя две смеховые культуры (древнюю, карнавально-ритуализированную, и современную, официально-индустриализированную) писатель достигает двойной цели: выявить зияния в картине мира современного человека и указать пути их преодоления. Говоря языком рецептивной теории, исходное сообщение автора-адресанта, содержащееся в тексте-сообщении, заставляет читателя-адресанта обратиться к своей интертекстуальной энциклопедии знаний и, исходя из собственных идеологических пристрастий и социокультурного контекста, приобщиться к творческому процессу, ведь только при чтении текст

обретает смысл. Такое сотворчество автора и читателя приводит к расширению и трансформации горизонта ожидания и переходит в горизонт исторического влияния, способного изменить миропонимание общества.

Литература.

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М.: Худож. лит., 1990. – 543 с.
2. Вербер Б. Смех Циклопа / Бернар Вербер ; [пер. с фр. К. В. Левиной]. – М. : РИПОЛ классик, 2012. – 512 с.
3. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа : [монография] / Е. М. Мелетинский ; РАН ; Институт мировой литературы им. А. М. Горького. – 4-е изд., репр. – М. : Восточная литература, 2006. – 406 с.
4. Современная литературная теория. Антология / Сост. И. В. Кабанова. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 344 с.
5. Тахо-Годи А.А. А.Ф. Лосев: Жизнь и творчество / А. А. Тахо-Годи // Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991. – 525 с. – (Мыслители XX века). – С. 5-20.
6. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / Эко Умберто ; Пер. с англ. и итал. С. Д. Серебряного. – СПб. : «Симпозиум», 2005. – 502 с.

**ЕПІСТОЛЯРНА ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО
(НА МАТЕРІАЛІ ЛИСТУВАННЯ З МИХАЙЛОМ ГРУШЕВСЬКИМ)**

Ключові слова/Keywords: І.Нечуй-Левицький/І.Nechui-Levytsky, М.Грушевський/М.Grushevsky, епістолярій/epistolary, критика/criticism, кореспонденція/correspondence, самокритицизм/self-criticism, автокоментар/autocommentary.

Одним із важливих предметів дослідження приватних кореспонденцій митців є питання критичної рефлексії. Літературознавці, як правило, виділяють в епістолярній спадщині майстрів слова листи як жанр літературної критики й приватні листи з елементами літературної критики. Саме друга номінація характерна для епістолярного діалогу І.Нечуя-Левицького та М.Грушевського. Листи обох уміщують у собі критичні зауваження, дружні рекомендації та судження щодо сучасного їм літературного процесу, автокритику та автокоментарі.

Описані в листах не тільки І.Нечуя-Левицького та М.Грушевського, а й інших українських письменників тодішні умови функціонування літератури, критики, періодики спричинили збільшення літературно-критичного матеріалу в епістолах. Зауважимо, що такий матеріал цікавий не тільки як особливий погляд митця на літературно-культурне явище, але і як своєрідний засіб самовираження та розкриття власної творчості. До того ж критичні судження, висловлені в кореспонденціях, впливають на естетичні смаки та уподобання адресантів. Так, в епістолярному діалозі І.Нечуя-Левицького з М.Грушевським найбільший інтерес становлять листи, де безпосередньо висловлюється розуміння твору чи ставлення до автора. Вони цінні не тільки змістом, а й тим впливом, який мали на адресата. У першому листі до І.Нечуя-Левицького молодший автор просив оцінити його перші проби пера, а якщо можна, то і опублікувати [4, с. 28]. Знаний письменник критично поставився до перших літературних спроб гімназиста, але загальна тональність листа сповнена делікатності й доброзичливості, прагнення допомогти юному талантові, а тому навіть зауваження звучали більше як поради. Іван Нечуй-Левицький зауважував, що йому більше сподобалася проза письменника-початківця, аніж вірші: „...мені дуже сподобалася Ваша проза, далеко більше як вірші. ... Вірші Ваші слабші од прози. В їх немає скрізь розміру; вони похожі на білі вірші...“ [3, с. 296]. Проте кидати віршувати не радив: „Не кидайте писати вірші, виробляйте форму...“ [3, с.297]. Щодо прозових творів, то І.Нечуй-Левицький рекомендував М.Грушевському брати теми з життя („... пишіть про жизнь народу або грузинського, або армянського, пишіть по-українській, і... це буде интересно“ [3, с. 295]), радив особливу увагу звертати на фабулу („...бо публічність, як я зауважив, любить цікаву фабулу, на що й я, грішний, не дуже вважав в своїх повістях. А тим часом я, прислухавшись до людського гомону, бачу, що це в читанні має велику вартість“ [3, с. 303].).

В одному з перших листів М.Грушевський, ніяковіючи, написав про творчість свого адресанта: „От уже десять рік, після „Причепа” й „Хмар” не дали Ви жадного утворя з побиту сучасної громади цвіченої, а малоете громаду сільську та міщанську... Невже послухали Ви кацапських й інших обскурантів й справді зачинились у той куток, що одмежували Вам вони, меж їх і д[обродій] Петров? Дай Боже, щоб більш побувало в письменстві нашому таких повістей, як “Бурлачка”, “Микола Джеря”, “Приятелі”, малюють бо вони нам соціальний побит народній, а не воркують про те, як Стець та Маруся полюбились тай женилися, як то часом бувало тай бува у инчих письменстві. Однак шкода здаєця мені дуже, що Ви занехаяли громаду цвічену“ [4, с. 37]. Як видно з наведеної цитати, М.Грушевський уболівав за нове письменство, яке не обмежується лише „народовськими” літературними традиціями. У відповідь на такі міркування І. Нечуй-Левицький написав, що бере сюжети з народного життя, „... котрі мене заінтересували, бо багато з їх я взяв з життя, не змінивши навіть прізвиза та ймення. ... Пишу те, що бачив, що знаю, а чого не знаю, за те не беруся“ [3, с. 300].

Аналізуючи листування І.Нечуя-Левицького та М.Грушевського виокремлюємо явище автокритики – „висловлювання письменника про власну творчість. Здебільшого автори розповідають у таких листах про творчі задуми, особливості праці над твором, відповідають на критичні закиди своїх опонентів, рідше оцінюють твір у цілому чи визначають його місце в літературі“ [2, с. 11]. Листовні самооцінки обох письменників стосуються як конкретних творів, так і всієї творчості загалом. Так, перші листи молодого Михайла Грушевського містять досить критичну самооцінку власної літературної діяльності. Оцінюючи свої поетичні твори, новоспечений літератор, писав, „... моя лірика часом бува ... трохи об’єктивна, епічна. Але що я розводився із своєю лірикою, коли може вона, епічна чи суб’єктивна, але все щербатого шага не варта...“ [4, с. 31]. Оцінні судження, вміщені в його листах, належать до сфери психології творчості. У посланні від 20 липня 1885 р. письменник висловлював невдоволення результатами своєї праці: „На „Св[ятого] Петра“ я не сподівався, він самому мені здавався не цікавим, „Тр[охима] Скавучака“ теж не мав я за добре писання...“ [4, с. 39].

В епістолярному діалозі двох митців натрапляємо на автокоментарі. В.Кузьменко автокоментарем називає свідчення митця про свій творчий процес, висвітлення самим автором твору історії творчого задуму та його художнього втілення [1, с. 152]. Показовими з цієї точки зору є автокоментарі Івана Нечуя-Левицького до оповідання „Старі гультяї“, де автор розкриває основну його домку, яку не побачили рецензенти [див.: 3, с. 350]. Автокоментар до роману „Гетьман Іван Виговський“ стосується створеного ним образу гетьмана. Рецензенти зауважили автору, що він „принизив Виговського“, на що І.Нечуй-Левицький у листі відповідав, що „гетьман Виговський – річ щекотлива і навіть як тип невдячна“ [3, с. 354].

Отже, аналіз епістолярного діалогу І.Нечуя-Левицького та М.Грушевського дозволяє висновувати, що листи вищезазначених авторів містять посутню різножанрову літературну критику. Поява епістолярних оцінок і самооцінок художніх творів, суспільно-культурних явищ була зумовлена потребою осмислення власної творчості, свого місця в літературному процесі. Епістолярна критика письменників відобразила глибоке розуміння ними суспільної ролі літературної критики, що давало їм право на

незадовільні оцінки її стану.

Література

1. Кузьменко В.І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст. / В.І.Кузьменко. – К., 1998. – 305 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
3. Нечуй-Левицький І.С. Твори: В 10 т. / І.С. Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1968. – Т. 10. – С. 255-504.
4. Листування Михайла Грушевського / Ред. Л. Винар; упор.: Г. Бурлака. – Київ – Нью-Йорк, 1997. – 399 с



Підкуймуха Л.М.
аспірантка кафедри української мови
Національного університету
«Києво-Могилянська академія» (м. Київ, Україна)

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО ВАРІАНТА ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Статтю присвячено висвітленню історії дослідження західноукраїнського варіанта літературної мови. Проаналізовано праці дослідників, починаючи з кінця ХІХ і до початку ХХІ ст.

Ключові слова: західноукраїнський варіант літературної мови, західноукраїнська мовно-літературна практика, галичанізм.

Keywords: Western Ukrainian dialect of the literary language, Western Ukrainian linguistic and literary practice, halychanism.

У період кінця ХІХ – початку ХХ ст. українська літературна мова формувалась у двох варіантах – східноукраїнському й західноукраїнському.

Західноукраїнська мовно-літературна практика – різновид української літературної мови зі специфічними ознаками, зумовленими історичними, політичними, соціальними та мовними (діалектними) чинниками, який функціонував на західноукраїнських землях упродовж ХІХ – першої половини ХХ ст. [6, с. 197–198]. Західноукраїнський варіант літературної мови формувався на основі галицько-буковинського койне, тобто такого «наддіалектного мовного утворення, в якому поєдналися традиції мовлення української освіченої верстви, що формувалися від кінця ХVІ ст., народнорозмовне мовлення у його різноманітних діалектних виявах, а також елементи новоутворюваних соціолектів, що відображали професійне розгалуження соціалемі української мови» [10, с. 522]. Важливим джерелом західноукраїнської мовно-літературної практики була народна мова, а також старокнижна українська та церковнослов'янська. «Цілком природним процесом було творення нових слів, переважно абстрактної лексики, розширення значень існуючих слів, калькування,

особливо термінів, з різних мов, а то й прямі запозичення, насамперед з польської та німецької, російської та ін. слов'янських мов. Вплив польської та німецької мов позначився і на ідіоматиці, синтаксисі української літературної мови, що функціонувала на західноукраїнських територіях [6, с. 198].

Зауважимо, що дослідження західноукраїнської мовно-літературної практики і галичанізмів загалом належать до надбань сучасної лінгвістики, оскільки за мовної політики 30–80-х рр. XX ст. функціонування в минулому західноукраїнського мовно-літературного варіанта було оголошено вигадкою, а галичанізми вилучали з реєстрів словників. Як зазначає Л. Ткач «ідеологічно упереджене й згори нав'язане ставлення до мови галицько-буковинської інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. призвело до того, що практичних досліджень у цій галузі майже не велось» [10, с. 10].

Побіжно цієї теми торкалися ще на початку 60-их років XIX ст. такі видання, як перший український журнал в підросійській Україні «Основа» та львівський тижневик «Вечорниця». У висвітленні проблеми зробили внесок українські періодичні видання «Зоря», «Киевская старина» та ін., вчені та письменники кінця XIX – початку XX ст., які дискутували щодо місця галичанізмів у формуванні літературної мови: І. Верхратський, В. Гнатюк, П. Грабовський, Б. Грінченко, М. Грушевський, Д. Дорошенко, І. Кокорудз, А. Кримський, М. Коцюбинський, К. Михальчук, В. Науменко, І. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка, І. Стешенко, М. Сумцов, С. Шелухін, М. Школиченко, І. Франко та ін. [9, с. 27].

Щодо розвідок у першій половині XX ст. можемо згадати праці Івана Огієнка, котрий обстоював східноукраїнський варіант літературної мови в Галичині, наголошуючи, що «для одного народу – одна літературна мова». На західних теренах дослідник опублікував праці «Український стилістичний словник» (1924 р.), «Чистота і правильність української мови» (1925 р.), «Нариси з історії української мови» (1927 р.), «Складня української мови» (1937, 1938 рр.). Зближенню двох варіантів української літературної мови сприяв популярний місячник «Рідна мова», який І. Огієнко видавав у Варшаві в 1933–1939 рр. Проте, як зауважує І. Матвіяс, політичні режими і життя у Східній і Західній Україні були настільки відмінними, що про будь-яку єдність між ними у 30-х роках стало неможливим і думати [4, с. 5].

1934 року І. Огієнко в одній зі своїх праць підкреслив, що «історія літературної мови в Галичині надзвичайно цікава, на жаль, тільки вивчено її дуже мало» [8, с. 123]. Дослідник наголошував, що «літературна мова Галичини, що розвивалася без перерви, має дуже багато виразів для духовного словника, що їх східноукраїнська мова не знає, тут західна українська мова багато допоможе мові літературній» [8, с. 127].

До самої лише згадки про західноукраїнський варіант літературної мови кінця XIX – початку XX ст. повернулися лише наприкінці 1950-х рр. Так, Ф. Жилко в тезах доповіді «Про діалектну основу виникнення і розвитку сучасної української літературної мови» староукраїнський та західноукраїнський (галицький) типи подає як два її головні варіанти в кінці XIX – на початку XX ст. та визначає діалектну базу кожного з них [2]. Серед мовознавців того періоду, які у своїх дослідженнях торкалися проблеми двоваріантності української літературної мови слід відзначити М. Бойчука, зокрема тези його доповіді «Про періодизацію історії української літературної мови» [1], а також напрацювання З. Франко.

Загалом же українці, що провадили свої студії в умовах Радянського Союзу, майже не досліджували південно-західний компонент у сучасній літературній мові, а якщо і гадували про це явище, то винятково в негативних контекстах (В. Винник, В. Горобець, В. Карпова А. Москаленко) [5, с. 82]. Як зазначає Л. Ткач, «упереджено-негативне, згори нав'язане ставлення до мови української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. як до категорії ідеологічної, а не соціально-історичної, виявлялося навіть в термінології: означення «галицький», «західний» вживалися переважно в лапках або ж часто мали при собі модальний компонент «так званий», що надавало зниженої оцінки цим поняттям і виводило їх поза коло вартісних для наукових досліджень та практичної перспективи мовних явищ» [11, с. 7–8]. І. Матвіяс у своїх студіях відзначає статтю І.К. Білодіда «Могутня зброя в боротьбі за розвиток мовознавства» («Більшовик України», 1952, № 6), у якій західноукраїнський варіант літературної мови кваліфіковано не як повноцінний відповідник східноукраїнської літературної мови, а як обласне відгалуження із штучними і неприродними для української мови іншомовними елементами. «Отже, – підкреслює І. Матвіяс, – проблема варіантності української літературної мови була знята, термін варіантність мови сприймався як одіозний, антимарксистський. У вузівських і академічних курсах на варіанти нової української літературної мови протягом тривалого часу не вказувалось, що діяло на шкоду вивченню і правильному розумінню багатьох літературно-мовних проблем» [4, с. 6].

У радянський період лише окремі дослідники, О. Муромцева [7] та М. Жовтобрюх [3], подавали в свої працях аналіз процесів становлення лексичного складу на західноукраїнських теренах.

Праця О. Муромцевої «Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.» стала першою спробою охопити й проаналізувати тенденції розвитку і збагачення словникового складу літературної мови цього періоду в їхній територіальній та інтелектуальній цілісності, з урахуванням впливу суспільно-історичних та культурних обставин того часу на Великій Україні, в Галичині й Буковині. На думку дослідниці, «формування лексичного складу української літературної мови у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. відбувалося переважно трьома шляхами: 1) активне поповнення лексики новотворами; 2) інтенсивне запозичення з французької, німецької, англійської, польської, російської, угорської, чеської та ін. мов (при чому російська мова була провідником запозичень із західноєвропейських мов для Східної України, а польська – для Західної); 3) глибока перебудова семантичної системи, що виявлялася у виникненні нових уживань і осмислень, розвиткові нових значень слів – як успадкованих з минулого періоду, так і неологізмів» [7, с. 102].

У дослідженні М. Жовтобрюха йдеться про те, що наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. українськомовна періодика видавалася головним чином на західноукраїнських землях, а тому й у формування відповідного стилю значну роль відіграло як місцеве комунікативне середовище, так і наслідування зразків періодичних видань іншими мовами (польською, німецькою, російською). Учений розглядав у лексичному складі західноукраїнського мовно-літературного варіанта діалектизми, новотвори, а також запозичення, переважно з польської та німецької мов: *бесідник* – промовець; *вислід* – наслідок, результат, *встидатись* – соромитись, *захоронки* – притулки, *когут* – півень, *овид* – обрій, *розвій* – розвиток, *уродини* – народження, *амбасадор* – посол, *гльоси* –

переклад, *інтенція* – намір, *квестія* – питання, проблема, *сугестія*, *сугестувати* – навіювання, навіювати; *фреквенція* – відвідування та ін. [3, с. 153].

Інший підхід до вивчення західноукраїнського варіанта літературної мови виявляли мовознавці, які працювали в еміграції. Зокрема, галичанізм були об'єктом ґрунтовного дослідження Ю. Шевельова «Внесок Галичини у формування української літературної мови». Хоча праця написана ще в 40-х роках ХХ ст., до українського наукового дискурсу вона потрапила лише в 1990-х роках внаслідок проскрибованості постаті автора у Радянській Україні.

У передмові до праці Ю. Шевельов ставить за мету «прослідкувати впливи Галичини на загальноукраїнську нову літературну мову, що стала розвиватися з початку ХІХ століття на Придніпрянщині й Слобожанщині, показати питому вагу й роллю галицький мовних елементів, інкорпорованих відтоді в цю загальноукраїнську літературну мову» [12, с. 13–14]. Учений зазначав, що «питома вага галицьких мовних елементів у сучасній українській літературній мові мусить бути немала, що ця літературна мова, власне, сміливо може бути названа мішаною щодо своєї діалектної основи, і, отже, традиційне підручникове твердження про її полтавсько-київську основу вимагає якщо не цілковитої ревізії, то принаймні додатку: з великим галицьким нашаруванням» [12, с. 87]. Залежно від політичного становища в Галичині змінювалися характер, сфера, сили та канали впливу Галичини на нову українську літературну мову. Ю. Шевельов виділяє чотири такі періоди: 1) до 1876 р.; 2) 1876–1905 рр.; 3) 1906–1920 рр.; 4) 1921–1941 рр.

Значна кількість лексики західноукраїнського варіанта літературної мови на сьогодні становить невід'ємну частину активного лексичного фонду української мови. Так, термінологічна лексика, зокрема граматична, представлена такими одиницями: *прикметник, прислівник, речення, підмет, присудок, кома, середник, крапка*; прикладами загальноновживаної лексики можуть слугувати: *переконавання, відносини, просвіта, напрямок, враження, крок, карк, засада, властивість, зарозумілість, ув'язнення, тримати, тлумачити, закидати, очікування, необізнаний, вплив тощо* [12, с. 89–90].

У сучасному українському мовознавстві, починаючи з 90-их років ХХ ст., ця проблема актуалізувалася і розв'язується на об'єктивному, науковому рівні. З'явилися окремі статті (З. Бичка, Г. Бідера, П. Гриценка, І. Матвіяса, О. Муромцевої, Т. Панько, Р. Трифонова, З. Франко та ін.), дисертаційні дослідження Р. Бродської, Р. Трифонова, монографічні праці І. Матвіяса, В. Статєєвої, Ю. Шевельова тощо. В останнє десятиліття до цієї теми долучилися праці Людмили Ткач, котра зосередила свою увагу на дослідженні буковинського варіанта української літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Монографія І. Матвіяса «Варіанти української літературної мови» стала вагомим внеском у дослідження історії поліосновності української літературної мови. Дослідник розробив концепцію варіантності літературних мов, що стала методологічною засадою опису історії української літературної мови. Автор наводить три можливі ситуації, за яких виникають варіанти національних мов: 1) літературна мова функціонує одночасно у кількох націй (англійська мова у Великій Британії і США); 2) одна нація користується двома автохтонними літературними мовами (нижньолужицька та верхньолужицька мови для лужицьких сербів); 3) національна мова внаслідок різних історично-політичних умов стає для певного народу другою, але нерід-

ною мовою (французька мова в країнах Африки – колишніх колоніях). Під терміном варіанти національних мов слід розуміти територіальні різновиди мов у межах однієї нації [4, с. 3–4]. Так, І. Матвіяс розглядає церковнослов'янську та давньоруську літературної мови в Київській Русі, слов'яноруську, просту і народнорозмовну – у староукраїнський період, церковнослов'янську і нову українську літературну мову – в кінці XVIII і на початку XIX століття. Найбільше уваги приділено новій українській літературній мові. У розділі про східноукраїнський та західноукраїнський варіанти літературної мови автор докладно аналізує постаті, періодичні видання, словники, правописні системи того часу, але серед мовних рис зупиняється лише на фонетиці. Далі у кожному з варіантів він виділяє так звані регіональні відмінності, спираючись на діалектне членування української літературної мови. Для східноукраїнського варіанта мови це східнополіська, слобожанська, степова, подільська, волинсько-західнополіська відмінності. Для західноукраїнського варіанта літературної мови – наддністрянська, гуцульсько-буковинська-покутська, бойківсько-карпатська відмінності. Таким чином, І. Матвіяс розглядає літературну мову з позицій діалектолога: мову творів кожного автора він вважає фактично окремим різновидом літературної мови із нашаруванням характерних його середовищу діалектизмів.

Продовженням ідей Ю. Шевельова стала монографія Л. Ткач «Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.». Мовознавець ґрунтовно дослідила особливості формування і функціонування лексичного складу західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст. на матеріалі буковинських джерел у зіставленні з галицькими джерелами та нормами сучасного літературного слововжитку. Результатом наукових шукань авторки є три частини фундаментального дослідження: словникові матеріали, аналіз джерел і соціокультурних чинників розвитку західноукраїнського мовно-літературного варіанта, а також буковинська фразеологія у міжмовних зв'язках та загальноукраїнському контексті.

Дослідження Л. Ткач – перші в україністиці монографічні розвідки, в яких охарактеризовано мовну ситуацію на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. та західноукраїнський варіант літературної мови в уособленні галицько-буковинського койне у зв'язку з давньоукраїнською мовною традицією, у контексті взаємин зі співтериторіальними мовами і мовами офіційної і культурної орієнтації (польською, німецькою, румунською, церковнослов'янською, російською тощо) та в проєкції на сучасну українську літературну мову XX ст., зафіксовану в словниках.

Л. Ткач вивчила західноукраїнський варіант літературної мови на основі не тільки художнього стилю, але й публіцистичного, наукового, офіційно-ділового та епістолярного. Характеристику цього варіанта подано на кількох мовних рівнях – лексичному, фраземному, частково фонетичному, морфологічному.

Цінність дослідження Л. Ткач полягає в тому, що вона вперше в україністиці представила лексикографічну працю такого типу – словник специфічних особливостей галицько-буковинського, передусім буковинського, варіанта української літературної мови кінця XIX – поч. XX ст.

Таким чином, перші спроби окреслення західноукраїнського варіанта літературної мови були ще на початку XX ст., зокрема у працях І. Огієнка. До самої лише згадки про цей варіант повернулися лише наприкінці 1950-х рр. і в радянський період

найчастіше згадували його лише в негативних контекстах. Інший підхід до вивчення галичанізмів і західноукраїнського варіанта літературної мови простежується у дослідженнях Ю. Шевельова, котрий працював в еміграції. Новий етап у вивченні цієї проблематики відносимо до початку 90-х років ХХ ст., коли з'явилися присвячені їй статті, дисертаційні та монографічні роботи. Проте тема історії формування української літературної мови у двох її варіантах на сьогодні ще не достатньо вивчена і потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчук М. Про періодизацію історії української літературної мови / М Бойчук // Питання історичного розвитку української мови: Тези доповідей міжвузівської наук. конференції 15-20 грудня 1959. Харків, 1959 – С. 81–84.
2. Жилко Ф.Т. Про діалектну основу виникнення і розвитку сучасної української літературної мови / Ф.Т. Жилко // Питання історичного розвитку сучасної української літературної мови: Тези доповідей міжвузівської наук. конференції 15-20 грудня 1959. Харків, 1959 – С. 85–86.
3. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / М.А. Жовтобрюх. – К. : Наукова думка, 1970. – 303 с.
4. Матвіяс І. Варіанти української літературної мови / І. Матвіяс. – К., 1998. – 162 с.
5. Москаленко А.А. Українська лексика першої половини ХІХ ст. / А.А. Москаленко. – Одеса : Одеський державний ун-т ім. І.І. Мечникова, 1969. – 92 с.
6. Муромцева О.Г. Західноукраїнська мовно-літературна практика // Українська мова: Енциклопедія / О.Г. Муромцева. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. – 2004. – С. 197–199.
7. Муромцева О.Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О.Г. Муромцева. – Харків : Вид-во при ХДУ „Вища школа”, 1985. – 152 с.
8. Проф. Іван Огієнко. Головні відміни літературної мови від мови західноукраїнської // Проф. Іван Огієнко. Рідне писання. Частина друга: Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних. – Жовква, 1934. – С. 122-154.
9. Статеева В. Нові дослідження з регіональної історії української літературної мови (Буковина) / В. Статеева // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. – 2009. – Випуск 20. – С. 27–37.
10. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л.О. Ткач. – Чернівці: Книги ХХІ ст., 2007. – 704 с.
11. Ткач Л.О. 2_Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХст. Ч. 1: Матеріали до словника / Л.О. Ткач. – Чернівці: Рута, 2000. – 408 с.
12. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 160 с.

Миранда Тодуа

кандидат филологических наук,
Сухумский государственный университет (Тбилиси), Грузия

Нона Кецабаи

кандидат филологических наук,
Сухумский государственный университет (Тбилиси), Грузия

ХРИСТИАНО-МИФОЛОГИЧЕСКАЯ СИМВОЛИКА БЕЛОГО ЦВЕТА

Основа исследования проблематики цвета и света заложена древнегреческими философами. Они называли четыре цвета: красный, жёлтый, белый и чёрный, которые соответствуют четырем основным элементам: огонь, земля, воздух и вода. На основании этнографических и фольклорных материалов выделяется трёхчленная система цветов (белый, чёрный и красные цвета). При толковании слова «Цвет» в грузинском словаре Сулхан-Саба акцент поставлен на эти цвета и слово «Цвет» толкуется следующим образом: «Белый, красный, чёрный и подобные» (Саба, 1993, 43). Белый, чёрный и красные цвета – это существенные цвета также для грузинской народной поэзии, сказок и магических текстов (источник). Обычно, для всего человечества универсальным считается трёхчленная классификация цветов и первичность белого, красного и чёрного цветов объясняется человеческим телесным опытом (Дзадзамия 2006, 25). Белый цвет в грузинской мифологии является цветом наземным и соответственно ассоциируется с Господом, Храмом, с солнечным; а чёрный цвет наперекор белого цвета обозначает всё плохое и мрачное. С этим цветом ассоциируются слова, выражающие несчастья, угнетения, слова и выражения, обозначающие траур: наступление чёрного дня, тьма. тёмные времена, тёмная участь, чёрный и порочный день, темень, устраивать чёрные дни и т.д. (Нейман 1961,510). Красный цвет считается предзнаменованием хорошего. В представлениях грузинских Горцев о чуме (эпидемия) отражена связь цветов со временем. По их мнению эпидемии вызваны человекоподобными маленькими существами, которые направляли в люди стрелы трёх цветов, «В кого попадала чёрная стрела, тот сразу помирал, красная стрела – жили по сравнению долго, а тот, в кого попадала белая стрела оставался вечным, не умирал». Особый смысл этих трёх цветов обусловлен их магическим значением. Как известно, они характеризовались «Соответствующим качеством магической силы. Белый – является носителем слабой магической силы, красный по сравнению сильной, а чёрный – имеет магическую силу самого высшего качества». Они рассматриваются относительно с магическими представлениями и в заклинаниях и в молитвах, где подчёркиваются различные содержания цветов, в одном случае их использование для выражения иерархического построения вселенной, а во втором случае, апеллирование на их магическую силу (Дзадзамия 2006, 56). Белый цвет – это отражение света, чёрный – темноты. Исходя из этого, в мировых религиях эти цвета являются выражением двух начал – добра и зла, вечная борьба между светом и тьмой. И в большей части фразеологизма участвуют эти слова – белый и чёрный, вероятно по той причине, что они чаще выражают свет и тьму, чем обычные цвета, а противостояние между ясным и тёмным, светом и темнотой связывается со многими

явлениями. Как известно, цвета делятся на хроматические и ахроматические разновидности. Они различаются друг от друга по качеству света. Белый и чёрный – оба являются ахроматическими цветами. Чиковани 1992, 64). Согласно толкового словаря грузинского языка, белый – это цвет снега, молока. Можно выделить отдельными группами композиты, одним из компонентов которых является корень «Тетр (бел-), например: «тетрамхала» – белая съедобная трава, «тетрагореули» – появление седины, белого цвета в среди тёмного, «тетргвардиели» – белогвардеец, «тетргвремани» – белокурый, «тетрула» – белосердечный – с белой сердцевинкой, «тетрэкала» – с белыми иглами, «тетрулваша» – с белыми усами, «тетригиргоба» – день Белого Георгия (один из старейших грузинских (языческой эпохи) религиозных праздников. Следы иконослужения в день Белого Георгия сохранены и по сегодняшний день. День Белого Георгия празднуют зимой 24-25 декабря, т.е. в день Рождества Христова.)

Слова, образующие от корня «тетр» – (бел): «тетра» – порода винограда, «тetreули» – белё, «тетрони» – «белый конь», «тетросана» – (у кого кожа светлая)...

Белый часто употребляется и в переносном значении, например, «тетрад гатенеба» – провести белую ночь – т.е. не спать ночью, «тетри билет» – белый билет, «тетри билис чвенеба» – показывать белые зубы – лицемерить.

Белым цветом выражается красота (лицо подобное полнолунию; белоснежная одежда), радость, счастье (белые дни), благословение (чтобы шла по белой дороге), желание (чтобы увидеть белого дня), добросердечность, честность (человек со светлым сердцем), сердечная боль (волосы обескурились, ночи не спались)...

Синонимами белого цвета являются: солнечный, светлый, ясный, белая как луна, прозрачный, яркий, белоснежный, блестящий, молочного цвета, снежный, сливочный, жемчужный, сахарный, водный. Среди них особое внимание привлекают слова: солнечный и светлый. В старо-грузинских духовных памятниках Бог и Солнце отождествлены. Бог называется духовным солнцем. Его сопутствующими эпитетами являются: блестящий, ясный, светлый, чистый. Правда, духовная поэзия не отличается обилием цветов, но белое и чёрное и там нередко употребляются, которые затем переносятся в светлое и тёмное. Именно посредством этих двух цветов и выражается вечная борьба между добром и злом. «Огромное внимание уделяется цветам в религиозной вере. Цвет – это первоначальное явление и первое мифическое сказание, созданное человеком ... Цвет и свет переплетается с Богом, и первый цвет, который опознан человеком – это были белый и чёрные цвета». По теологическим учениям светлое олицетворяет добро, источник добра, а тёмное – соответственно – зло.

В Богословской литературе светлым является Божье имя, что восходит от Библии. Согласно Евангелия от Иоанна, Господь сам называл себя Светом: «Я послан во вселенную Светом» (Иоанн, 12,6). Символика вошедшая в жизнь из Библии обосновалась именем Бога в духовных – богословских писаниях. И гимнографы следуют по стопам уже сложившейся традиции. Согласно гимнам (песнопениям) Господь признан как «Свет посланный во вселенную», «Светоч вечности», «Свет по природе неугасаемый», «Свет из яркости», «Свет неприкасающийся», «Свет освещающие Небесные Светила». В гимнографии яркость «неугасающего света» сравнивается с солнцем: «Ярче солнечного света». А Евангелие сообщает, что когда Иисус повёл своих учеников молиться в гору «И просияло лицо Его как солнце, одежды же Его сделались белыми как Свет» (Матфей 17,2). В духовной поэзии Богоматерь называет-

ся не только как Крёстная мать, а подобной Спасителя, так как и она является «Светом», «Осветителем», «Светочом душ наших», «Светлостью Христианства». Светом назван и Царствие Бога – «Приведший Христа в бессмертие». Также Светлыми и уничтожающими темноту называются и ученики Христа, и Святые Отцы. Понятие Света, как внутренней сути Господа – это Христианское понятие, давало основание на представление любого Святого лицом Света» в песнопении Иоанна Минчх – «О Двенадцати Христовых Апостолов- просветителей темноты». Для просветления человеческой природы, запутанной в грехах, для прояснения духов верующих предназначены молитвы, посты, милосердие к бедным, слезы сожаления. Пост служит к изгнанию призрака тьмы из человеческого тела, что открывает душевные глаза, очищает грешного, освещает его и подготавливает его к причащению таинства Божественной благодати.

Человек воспринимает Верховность душевным глазом. «Душевная слепота говорит о глупости, безрассудстве. Поэтому открытие внутреннего глаза подразумевает присвоение мудрости и «Христос-Просветитель является «Учителем». Именно поэтому гимнографы молят Господу Богу о просветлении увядшей природы и душевного глаза.

Также со светом связаны причащенные, очищенные от греха, дети Адама, высвобожденные Господом Богом из тьмы. Каждый человек носит в себе свой «Свет». Именно борьба между внутренним «Светом» и грехом и является сутью человеческой жизни и путем приближения к Господу. Евангелие Иоанна знакомит нас человека, причащенного с божественным светом как «Сына Светлого»: «Доколе свет с вами, веруйте в свет, да будете сынами света» (Иоанн, 12.36). При передаче мистерии крещения гимнографы уделяют особое значение сощению (снисхождению) света, причащению со светом (крещением). В грузинском языке хорошо понятно и основание термина, обозначающего христианское таинство. «Видимо, в сознании грузинского народа, так как в нём сильно был внедрен языческий культ света, что между компонентами ритуала Христианского крещения воочию можно увидеть Светоч, Свет крещения».

Рядом со светом встречается и тьма, которая обозначает противоположную силу. Обычно, в религии главное наличие двух противоположных цветов, как и борьба между двумя силами. «В духовном писании цвет должен быть осмыслен и воспринят только как с символическим содержанием, только с христианским-символическим значением». Темнота является обозначением злого духа, врага человеческого, черта, ада, смерти, которых побеждает Спаситель, рождённый человеком. С темной силой ассоциируется тьма, выразителем отрицательной силы является ночь и туман. Здесь же нужно отметить, что тьма, ночь, туман, ассоциированные с темнотой, обозначают божественную мистику, таинство. По учениям Святого Григор Носели одна и та же истина одновременно может быть и светлой и тёмной. «Истинное познание и видение поискового является не увидение его. Это обозначает, что поисковый предмет является выше над всеми нашими знаниями и ограничены тьмой и таинством, и поэтому говорит Преподобный Иоанн, который вошёл в ту яркую тьму, что «Господа Бога никогда никто не видел».

Грешное падение человека, который в одно время был облечен Божественным светом рассматривается затемнением. «Человек свой ум, обремененный своей

печалью сравнил с ночной темнотой». «И Создал Христос Адама светящим, а Паде-ние Адама умножил грехи во вселенной, что нарисовано гимнографом в лице тёмной страны: «Поскольку первая тьма покрыла вселенную, а над тобой блеснуло сияние Господа и Спасителя нашего» (Микаел Модрекили, стр. 380). Потомки Адама, грешные сыновья, отрицающие истину, называются «Рождёнными во тьме». Наказанием любителей темноты является пребывание во тьме, без Божественного Света. Гимнографы не раз умоляют Господа об освобождении от тьмы и о причащении к Божественному Свету.

Свет пришёл в мир, (Иоанн 12,46) чтобы всякий верующий не оставался во тьме, чтобы спасти узников тьмы и вернуть им честь причащаться к Божественному Свету. Поэтому называет гимнограф Спасителя «Просветителем Адама». С его помощью «Свет вечности осветил заключённых в темноте» (Курдана, стр. 165). В мире произошёл нарожденный Свет, которого искали заключённые в темноте и призраки» (Иоанн Мтбевари, стр.11).

Борьба между добром и злом, светом и тьмой, стремление к Божественному Свету, освобождение от темноты и желание высвобождения от цепей тьмы – всегда присутствуют в писаниях гимнографов. И после всего этого следуют мистерии Рождества, Крещения и Распятия. Рождеством Христа светом засияло во сей Вселенной, исчезла темнота. Христос спас своих детей от грехов и они причастились с Божественным Светом.

Использованная Литература

1. Дзадзамия 2006 – Ц. Дзадзамия, семантический и структурный анализ лексики, выражающей цветов в мигрельском языке;
2. М. Чиковани 1992 – Для лексики цветов в старо-грузинском – Тбилиси, 1992г.;
3. Климов 1964 – Климов Г.А. Этимологический словарь картвельских языков, М., 1964;
4. Саба 1993 – Грузинский словарь, 1993;
5. Фенрих, Сарджвеладзе 2000 – Фенрих Г., Сарджвеладзе З. Этимологический словарь картвельских языков, 2000;
6. Хёзинг, 1988 – Хёзинг И. «Осень Средневековья», М., 1988;
7. Нозадзе, 1954 – В. Нозадзе Палитра цветов в «Вефхисткаосани» («Витязь тигровой шкуры») Буенос-Айрес, 1954г. стр.8;
8. Квирикашвили, 1969 – Л. Квирикашвили «Метафорическое значение света и огня в гимнографии», «Мацнэ», 1969, №6, стр. 109;
9. Образцы приведены из издательств: а) «Поэзия Иоанна Минчхи», текст для издания подготовлен и исследование приложено Л. Хачидзе, Тб. 1987г.; б) П. Ингороква, «Старо-грузинская духовная поэзия». Тф. 1913. Внизу указаны только авторы и фамилии;
10. Л. Квирикашвили, название труда, стр. 109;
11. Данелия, 1983 – К. Данелия «Вопросы по истории грузинского литературного языка», Тб. 1983г. стр. 196;
12. Барбакадзе, 1978 – Т. Барбакадзе «Вефхисткаосани» («Витязь тигровой шкуры») с точки зрения осмысления цветовых систем литературных традиций средневековья», «Мацнэ», 1978, №3, стр. 10;

13. Св. Григол Носели, , 1989 – Св. Григол Носели , текст для издания подготовлен, комментарий и словарь приложены Е. Челидзе, Грузинский церковный календарь, 1989, стр. 253;
14. Т. Окрошидзе, 1973 – Т. Окрошидзе «Символика цветов в грузинских волшебных сказках», «Дискари», 1973, №1, стр. 123;
15. Словарь Библейского Богословия, Брюссель, бельгия, 1974, стр. 708;
16. Ибериели, 1961 – Петре Ибериели, Труды, перевод Эфрем Мцире, издан, исследован и приложен словарь С. Энукишвили, Тб. 1961, стр. 145;
17. Грдзелидзе, 1987 – Т. Грдзелидзе, «Вопросы символики в грузинской агиографической литературе», лит. поиски, Т. II (XVII), 1987, стр. 308;
18. Петре Ибериели, название, труд, стр. 146;
19. Григол Носели «Для строения человека», издательство Ил. Абуладзе, Тб. 1964, стр. 167;
20. Григол Носели «Для строения человека», стр. 196.

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО НОВАТОРСТВА В СОЗДАНИИ АВТОРСКОГО СТИЛЯ

Ключевые слова/Keywords: фразеологическое новаторство/ phraseological innovation, роман «Преступление и наказание»/novel «Crime and Punishment», Ф.М. Достоевский/F.M. Dostoevsky.

Фразеология играет весьма ответственную роль в художественном произведении. Употребляя фразеологизм, писатель добивается яркости и сочности языка. Изучение функционального аспекта фразеологии в художественном произведении позволяет составить более глубокое представление о сложной структуре фразеологического образа и значения, полнее раскрыть роль фразеологических единиц в формировании художественного целого, связать функциональные аспекты фразеологии со структурой образа автора как языковой личности.

Однако важную роль в формировании авторского стиля играет не только и не столько употребление общеизвестных фразеологических единиц, сколько их преобразование или создание фразеологических неологизмов. Обороты, возникающие в результате трансформации автором фразеологизмов, закрепленных как норма во фразеологических словарях, очень часто не имеют аналогов в языке, они самобытны и неповторимы. В обновлении состава и семантики фразеологического оборота проявляется авторское новаторство, реализуется замысел и потенциальные возможности фразеологизмов. Трансформация, являясь неисчерпаемым источником художественной изобразительности, представляет собой живое явление, возникающее не только в художественном тексте, но и в повседневном общении людей. Преобразование фразеологических оборотов связано с творческими задачами автора, с реализацией авторского замысла.

Употребление фразеологических оборотов в художественном тексте определенным образом влияет и на их форму, и на их семантику. Именно художественный текст является той средой, где возникают новые фразеологизмы, откуда поступают в речевой обиход неизвестные и малоупотребительные выражения и где обогащается смысловая и структурно-грамматическая природа устойчивых оборотов.

Преобразованные или окказиональные фразеологизмы не являются только украшением речи, они вносят в текст определенный стилистический колорит, экспрессивное наполнение, дополнительные семантические оттенки, активизируют в целом восприятие контекста, способствуют оживлению и обновлению значения общеизвестных фразеологизмов. Именно индивидуально-авторские трансформации наиболее тесно связаны с художественно-изобразительными функциями фразеологизмов в художественном тексте, именно они способствуют созданию образности и красочности слога.

Интерес вызывает фразеологическое новаторство Ф.М. Достоевского в романе «Преступление и наказание». Роман богат на индивидуально-авторские трансформации фразеологизмов, которые встречаются как в речи автора, так и в речи персонажей. Так, например, в тексте романа встречается много индивидуально-авторских образований, отражающих зарождение мысли и ее развитие, противоречивость и стихийность мыслительного процесса. Особенно часто такие образования встречаются в речи Раскольникова, в сознании которого происходит постоянная мучительная внутренняя борьба. Среди них такие сочетания, как «*мысль пронеслась*», «*мысль ударила в голову*», «*мысли полезли в голову*», «*мысли кишели в голове*», «*мысли кружились*», «*мысль терзала*», «*мысли стали мешаться*».

Преобразованные фразеологизмы служат средством выражения иронии или создания комического эффекта, также выполняют функции обобщения, экспрессивную и характеризующую функции. Основой данного вида новаторства является возможность нарушения непроницаемости используемого фразеологического оборота, благодаря разнооформленности его компонентов и употреблению фразеологизмов в тексте. В качестве дополнительных компонентов, подчеркивающих, ослабляющих или конкретизирующих смысл фразеологизмов, могут выступать различные части речи: прилагательные, местоимения, числительные, причастия, существительные с предлогом и без, наречия, частицы. Благодаря преобразованным таким образом оборотам, создается иллюзия разговорности, так называемые «языковые» фразеологизмы оживают, становясь «разговорными» в руках творца. Поэтому трансформированные фразеологизмы путем расширения их состава, встречаются в основном в диалогической речи персонажей романа.

В приведенных ниже примерах содержатся оригинальные авторские распространители, которые, однако, не вносят существенных изменений в семантику фразеологизмов. Определения делают значение оборота более насыщенным, конкретным, и если фразеологизму свойственна характеризующая функция в данном контексте, то характеристика становится более детальной, подчеркивающей черты того или иного персонажа: «... социальная система, *выйдя из какой-нибудь математической головы, тотчас же и устроит все человечество...*» [с. 278]. «*Раскольников не вытерпел и злобно сверкнул на него загоревшимися гневом черными своими глазами*» [с. 274]. «*Да ни за что же на свете!*» [с. 235]. «Она вся оседает всем задом, но дергает *из всех последних сил* в разные стороны, чтобы вывезти...» [с. 92]. «я ... не хочу быть хоть кому-нибудь даже *в малейшую тягость*, » [с. 73]. «До последнего волоска у вас в квартире было осмотрено, *по первым даже следам!*» [с. 429]. «Это хоть и случается, в особенности когда человека *из последнего терпения выведешь*, но, во всяком случае, редко» [с. 463]. «... голос зазвенел и порвался, *как слишком натянутая струна*» [с. 346]. «Он перевертел все, *до последней нитки и лоскутка*» [с. 121]. «Порфирий Петрович *перевел на минутку дух*» [с. 357]. «Андрей Семенович... ходил по комнате и *делал сам себе вид*, что смотрит на все эти пачки денег равнодушно и даже с пренебрежением» [с. 383]. «Завтра же опять все на вас обрушится *до последнего куска хлеба*» [с. 392].

В тексте романа «Преступление и наказание» автор использует и прием сокращения лексического состава фразеологизмов (эллиптированные фразеологические единицы). Окружение и ситуация помогают читателю восстановить в сознании отсутствующий компонент фразеологизма, например: «*И, заскрежетав* еще раз, Петр

Петрович тут же назвал себя дураком – про себя, разумеется» [с.379]. «Верить ли, что всю эту сцену драки и смеху на лестнице он нарочно устроил именно для отводу» [с. 458]. «Если это вы мне... начал он, заикаясь, – да что с вами? В уме ли вы? – Я-то в уме-с, а вот вы так... мошенник!» [с. 415]. «...и без слов так предполагается; но я откажусь» [с. 73]. «А что, стыда буржуазного, что ли испугались? Это может быть, что и испугались, да сами того не знаете, – потому молодо!» [с. 477]. «Вон Варенц семь лет с мужем прожила, двух детей бросила, разом отрезала мужу в письме ...» [с. 385]. «Я ровно ничего не подумую...» [с.389].

Из приведенных примеров видно, что эллипсис служит созданию эффекта разговорности, поскольку мы слышим взволнованную, торопливую, сбивчивую речь персонажей. Именно эмоции, переполняющие героев, их обиды, объяснения, требующие лаконичности, заставляют автора прибегать к такому приему как сокращение состава фразеологизмов. Несомненно, то, что распознать трансформированный фразеологический оборот в речи нам помогают интонация, жесты, мимика, передающие информацию. Однако узнавание эллиптированной фразеологической единицы возможно, благодаря тому, что фразеологизмы имеют глобальное неразложимое значение, не равное ни одному из компонентов, ни сумме их значений. Поэтому и при опущении компонента фразеологическая единица сохраняет свое значение и узнается нами.

Вероятно, что сокращенные фразеологические нормативы появляются также в результате желания автора избежать ненужных повторов и разъяснений, тем более что подобные фразеологизмы не несут стилистической и смысловой нагрузки, являясь явлением чисто речевого характера.

Следует отметить, что приём нарушения проницаемости фразеологизма Ф.М. Достоевский использует в романе чаще, чем приём сокращения лексического состава фразеологизмов.

К изобразительно-выразительным языковым средствам романа также относится прием образования фразеологизмов по общепринятым моделям. Подобные обороты отличаются особенной выразительностью, так как характеризуются нестандартностью и новизной. Это своеобразные «украшения» языка, позволяющие использование фразеологии и исключаящие повторы общеизвестных фразеологических оборотов. Достоевский не только создает новые фразеологизмы по существующим уже моделям, но и создает абсолютно новые – так называемые фразеологические неологизмы. Таким неологизмом является название романа «*преступление и наказание*», в семантике которого уже отражено идейное содержание, заложена двуплановость замысла: преступление и его причины и действие преступления на душу преступника.

Таким образом, фразеологизмы, возникающие в результате индивидуально-авторских трансформаций и создания ocasionальных фразеологизмов уникальны, неповторимы, являются важной, незаменимой частью художественного целого

Литература

Примеры взяты из романа Ф.М. Достоевского. Преступление и наказание. – М.: Художественная литература, 1978. – 463 с.

Дучимінська Г.Ю.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри практики англійської мови

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. Івана Франка

Лужецька О.М.

старший викладач кафедри практики англійської мови

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. Івана Франка

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗМІНИ АНГЛІЙСЬКОЇ ВИМОВИ ІЗ ПЛИНОМ ЧАСУ

Анотація

У статті досліджуються окремі зміни в англійській вимові, що відбувалися впродовж століть. Особлива увага приділяється змінам у вимові голосних та приголосних, а також основним факторам, що мають вплив на англійську вимову.

Ключові слова: вимова, голосні, приголосні, транскрипція, інтонація, акцент, носій мови.

Summary

The article deals with some changes in the English pronunciation that have been taking place in the course of centuries. A special attention is paid to the changes in vowel pronunciation, consonant pronunciation as well as to the main factors that have influence on the English pronunciation.

Key words: pronunciation, vowels, consonants, transcription, intonation, accent, native speaker.

В англійській мові ми можемо спостерігати значну різницю між звуковим і буквенним складом слова. Орфографія англійської мови не змінювалася впродовж досить довгого періоду часу на відміну від звукової форми мови, яка зазнала значних змін із плином часу. Різницю між вимовою та написанням слів в англійській мові можна пояснити тим, що в англійській мові є сорок чотири звуки, а латинський алфавіт, що використовується в мові, налічує лише двадцять шість букв. Саме завдяки цьому одна й та сама буква у різних положеннях може читатися по-різному. Однак, слід також звернути увагу й на те, що мовні звички різняться не лише географічно та територіально, а й хронологічно. **Актуальність** нашого дослідження визначається тим, що вимова відрізняється у часі, змінюється з кожним поколінням. Ми можемо зауважити, що сучасні англійці не розмовляють так само, як їх батьки, а їх дідуся і бабусі говорять знову ж таки інакше. І ми також можемо звернути увагу на те, що вимова у старих фільмах чи в уривках з кінохроніки скажімо 50 чи 60 років назад багато чим відрізнялася від тої, яка використовується сьогодні. **Об'єктом** нашого дослідження є англійська мова. **Предметом** даної розвідки є зміни в англійській вимові. Ми ставимо **мету** простежити процес зміни англійської вимови із плином часу. Зазначена мета передбачає виконання наступних **завдань**: дослідити зміни ви-

мови в минулому, простежити зміни в вимові приголосних та голосних, розглянути основні фактори впливу на англійську вимову.

Якщо ми будемо рухатись у часі назад, тоді відмінності вимови стануть більш очевидними. Читаючи Шекспіра (шістнадцяте століття), можна, безперечно, звернути увагу на зміни, що сталися в граматиці та у словниковому складі англійської мови. Вимова часів Єлизавети також відрізнялася від сучасної. Англійська в часи Чосера (чотирнадцяте століття) вражає нас, оскільки є дуже віддаленою від сучасної англійської, в той час як староанглійська (її іноді називають англо-саксонською), якою розмовляли в Англії до завоювання норманами в 1066, виглядає і неодмінно звучала б як цілком незрозуміла мова.

Дослідники мови неодноразово робили спробу реконструювати вимову того-часних англійців з наявних історичних доказів. Це намагалися зробити багатьма різноманітними способами [6; 9, с. 201]. Наприклад, можна одержати багато інформації з орфографії: теперішнє написання *knight* показує, що це слово спочатку, можливо, вимовлялося як [knict]. Крім того, можна дослідити поезію, щоб збагнути як певні слова попередніх епох римувався там, де вони не римуються сьогодні (наприклад, Шекспір римував *love* та *prove*, в той час як Поуп римував *tea* та *obey*). У деяких випадках сучасні місцеві акценти досі зберігають форми вимови, які були втрачені у більшості варіантів англійської. І, зрештою, дуже важливим джерелом інформації є книги, написані фонетистами попередніх епох, або праці про дикцію (чи ораторське мистецтво) для місцевих мовців, або книги, які допомагали іноземцям оволодіти англійською (один з найбільш ранніх та найкращих зразків був виданий у 1550 році жителем Уельсу Вільямом Сейлсбері, який намагався переконати мешканців Уельсу вивчати англійську, а англійців – вивчати уельську). Збір та аналіз інформації з цих різноманітних джерел дали змогу історичним лінгвістам створити зразки звукових змін і застосувати ці зразки у вимові багатьох місцевостей [6].

Погляньмо на зміни, що відбулися в англійській протягом кількох століть, приблизно з 1350 до 1750 року. Англійську мову чотирнадцятого століття можна було чудово впізнати як передвісника мови, якою розмовляють сьогодні. Основа сучасної системи приголосних була присутньою вже в часи Чосера. Крім того, англійська мова у цей період була ротичною. Сьогодні можна все ще знайти всі ці риси у варіантах шотландської англійської, яка є найбільш консервативною з усіх місцевих акцентів.

Проте, система голосних у чотирнадцятому столітті здавалася би нам менш близькою. Невдовзі після епохи Чосера мала відбутися важлива зміна у вимові англійських голосних, відома як Великий зсув голосних. Наприклад, до чотирнадцятого століття багато сучасних слів типу *fleece* (наприклад *sweet*) мали голосну [e:], в той час, як слова типу *goose* (наприклад *roote*) вимовлялися як [o:]. Сучасні слова типу *face* (такі як *bathed*) включали голосну [a:]; слова типу *mouth* (наприклад *flour* «flower») вимовлялися з [u:], а слова типу *price* (наприклад *inspired*) – з [i:]. Всі ці зміни відбулися десь протягом століття.

Звернемо нашу увагу на 16 століття, англійську у часи Єлизавети. Хоча сьогодні з пильною увагою до найдрібніших деталей відновлено багато театрів часів Єлизавети («Глобус» у Лондоні є, мабуть, найвідомішим прикладом), ймовірно, мало хто серед сучасної публіки будь-коли замислювався, як слова акторів звучали в

епоху Єлизавети. По суті, власна вимова Шекспіра дуже відрізнялася від англійської сучасних акторів.

Ситуація повністю змінилася, коли у 2004 році британський лінгвіст Девід Кристал вирішив поставити експериментальну постановку, де всі п'єси виконувалися англійською часів Єлизавети. Використовуючи лінгвістичні методи, до яких вже зверталися його попередники, Кристал відновив первісну вимову «Ромео і Джульєтта» Шекспіра. Це не була перша спроба такого роду; наприклад, у 1949 році Бі-Бі-Сі найняла Данієля Джонса, щоб він створив радіопередачу, де актори виконували б уривки з п'єс Шекспіра первісною вимовою. Але проект Кристала був набагато претензійніший, ніж будь-яка інша схожа спроба. Орім цього, постановка мала відбутися в автентичній атмосфері відновленого театру «Глобус». Вона виявилася неймовірно успішною, привабивши широку аудиторію протягом трьох наступних вечорів. Пізніше Кристал показав підґрунтя всього цього, виклавши свій досвід у книзі «Вимовляючи як Шекспір, експеримент у «Глобусі»» [9, с. 203], де він описує витoki та розвиток всього проекту, а також пояснює лінгвістичний аналіз, застосований для відновлення вимови того періоду.

Англійська Шекспіра, як і Чосера, була ротичною. З появою Великого зсуву голосних система голосних стала ближчою до тієї, яку ми знаємо сьогодні. Англійська шістнадцятого століття мала протиставлення типу *strut* – *foot* (хоч у *strut*, як і у *come*, звук не був ще таким відкритим, як сьогодні). Вимову *goat* (наприклад як у *bones*) можна б було б впізнати сьогодні, навіть якщо б голосна була монофтонгом, а не дифтонгом. Певні сучасні слова типу *face* вимовлялися з відкритою голосною [ɛ:], яка звучала подібно до сучасного слова *square*. Слова типу *price* і *mouth* досі були дифтонгами, але з центральною початковою позицією [ə].

Щодо англійської вимови у ранній сучасний період, а саме у вісімнадцятому столітті, то необхідно зазначити, що до цього століття швидкість змін дещо зменшилася. Це було результатом більшої грамотності та нового відношення до форм написання. Зусиллями лексикографів (що досягли апогею у 1755 з публікацією словника доктора Самуєля Джонса) було встановлено сучасну англійську орфографічну систему з усіма її скороченнями та суперечностями.

Англійська система приголосних та голосних за часів Олександра Поупа була багато чим схожа на ту, якою користуються сьогодні. Лондонська вимова вже не була ротичною, і мало хто турбувався, щоб сказати /w/ у словах, що починалися з *wh*. Кінцеве – *ing* вимовлялося як [in] (*writing*) – цю особливість (іноді її називають опусканням *g*) можна досі знайти у ненормативній англійській у всьому світі. Освічені люди не вимовляли звук /h/ у багатьох словах, не лише як сьогодні у *hour* і *honour*, але, наприклад, і у словах *hospital*, *humble*, *herb* (останнє слово досі вимовляється без *h* в американській англійській).

Сучасні слова типу *nurse*, які писалися через *er*, *ear* (*learn*), в той момент містили [æ], а не [ɛ:]. Певні слова типу *fleece*, наприклад *ease*, мали голосну /e:/ (яку вони і досі мають у деяких різновидах південноірландської).

Голосні відрізнялися від сучасної англійської, здебільшого, з точки зору реалізації. Багато що збереглося з часів Шекспіра: *face* і *goat* (*those*) були досі монофтонгами, а *mouth* (*sound*) і *price* (*writing*) зберегли своє центральне місце формування, але *strut* (*comes*) наближалися до своєї сучасної центрально-відкритої

властивості. Можливо, найзначніша зміна відбулася з голосною у словах типу *trap*, де вона подовжувалася перед певними приголосними. Схоже вже відбулося зі словами типу *trap* перед *r* (як у *harsh*). Кінцеве /r/ опускалося, залишаючи кінцеву подовжену голосну [æ:] як свій єдиний слід. У багатьох словах подібна зміна відбувалася тепер перед фрикативами /f θ s/ (наприклад *draft, pass, path*) і перед сонорним звуком + приголосний (наприклад *dance, chant, demand, branch*). Протягом 19 століття нова довга відкрита голосна [æ:] перетворилася на сучасну задню голосну [ɑ:], таким чином призвівши до комплексного поширення голосних у словах типу *bath* у південних різновидах англійської. Але цей процес не був завершений ні у внутрішній частині країни, ні на півночі Англії, ні, нарешті, у США чи Канаді.

Відповідний наслідок відбувся зі словами типу *lot* перед фрикативними приголосними, де довга голосна, схожа до сучасної голосної в слові *thought* розвинулася в таких словах, як *cost, off, cloth*, даючи /kɒst, ɔf, klɒθ/. Це вціліло в американській англійській і донедавна також було характерною рисою певних південних місцевих різновидів (особливо кокні).

Останнім часом у газетах можна постійно натрапити на те, як журналісти оплакують ті зміни, що відбуваються в англійській мові. Представники громадськості скаржаться на те, що молодше покоління нищить прекрасну англійську мову. Однак нічого не можна зробити, щоб зупинити лінгвістичні зміни; вони відбувалися завжди і завжди будуть відбуватися. Проте, хоча лінгвістичні зміни впливають та змінюють певні аспекти англійської мови, англійська вціліє. Не можна звинувачувати прийдешні покоління у поганому поводженні з їхньою мовознавчою спадщиною, так само як не можна звинуватити людей часів Поупа чи Шекспіра за те, що вони знищили англійську, яка існувала до них. Дивлячись на цей процес позитивно, завжди цікаво досліджувати лінгвістичні зміни, а особливо, коли вони відбуваються у наш час.

Розглянемо докладніше зміни приголосних. Втрата палатального/велярного глухого фрикативного звука була єдиним системним перетворенням у 7 столітті. Коли ми слухаємо записи мовців британської англійської мови на початку 21 століття, то звертаємо увагу на кращу якість звука /l/ в останньому складі. На сьогоднішній день вокалізація /l/, тобто невиразне l з задньоязиковою голосною типу [u], особливо помітна після задньоязикової голосної, наприклад в словах *doll* [dɒv], *ball* [bɔ:v] і т.д. До тепер така вимова вважалася б діалектом кокні і, можливо, вона справді ввійшла в мову 21 століття від англійської мови Лондона.

Такий самий вплив Лондона спостерігається при поширенні проривного приголосного звука, що утворюється в голосовій щілині – характерна риса, яку завжди вважають «небалим кокнеїзмом», що останнім часом ввійшов у мову молоді. Насправді, глоталізація в тій чи іншій формі завжди активно функціонувала в англійській мові вже впродовж довгого часу. Її можна було почути в мові Джорджа V, який народився в 1865. Вимова короля наводить дані, протилежні деяким думкам, що глоталізація зазвичай траплялася в традиційній нормативній мові, навіть якщо вона зустрічалася лише перед приголосною в кінці складу (але не в середині чи перед невиразним l).

Звук [t] стає дзвінком, що спричиняє інтенсивне постукування, яке триває протягом всієї артикуляції, і це явище стає зараз досить звичним. Чимало мовців у розмовній мові одзвінчують звук [t], що знаходиться між голосними, особливо на

межі двох слів (наприклад, *that I, not a bit, get it*) і в середині часто вживаних слів, таких як *better, later, little*, наприклад: *but I'd better get it a little later* [bət̪ aɪd 'beʔə geʔt̪ ɪ ə 'lɪt̪l̪ 'leɪt̪ə]. Не зважаючи на це, в британській англійській не має втрати контрасту між /d/ і /t/ в середині слова у розмовній мові, така втрата є в американському варіанті англійської мови, наприклад: *writing – riding*.

Звуки /hj/ у таких словах як *huge, humour* зараз є універсальними. Не так давно можна було почути як старші мовці завжди вимовляли /ju:ɰ/ 'ju:mə/, але це вже відійшло в минуле у нормативній мові до сімдесятих років двадцятого століття і зараз не зустрічається. Проте, таку вимову можна все ще почути від деяких американців і вона є звичним явищем в англійській мові Південної Африки.

Незважаючи на це, процес випадіння /j/ збільшується. Після /l/ у слові *lute* /lju:t/, /j/ фактично зник, хоча все ще зустрічається в деяких словниках. Зараз рідко можна почути /sju:t 'sju:pə/ у словах *suit, super*, а більшість людей вимовляють /su:t 'su:pə/. З іншого боку, /j/ залишається у словах *assume i presume*, тоді як вимова /ə'su:m prə'zu:m/ зустрічається рідко. Більше того, у нормативній мові (чи в британській англійській мові в цілому) немає тенденції усувати /j/ в словах *duke, tune, news* /dju:k, tju:n, nju:z/. Така вимова як /du:k, tu:n, nu:z/ (що є найбільш вживаними формами в Америці) є місцевими діалектами, особливо Кокні, Східної Англії та частини західної країни. Насправді, /tj/ і /dj/ усе більше замінюються /tʃ/ і /dʒ/, наприклад: *tune* /tʃu:n/, *duke* /dʒu:k/; роками це вважалось нормою, але все ще спричиняє тривогу у багатьох мовців нормативної мови.

Щодо зміни голосних, то єдина важлива зміна у системі голосних у сучасній нормативній мові, на відміну від традиційної, є /ə/ як у *shore*, яка все ще є у більшості словників до 1970 року. Це, звичайно, не стосується мовців різних діалектів, що протиставляють слова типу *force – north*, які є типовими в Уельсі, Шотландії, Ірландії та більшості північної Англії та Америки. Це не стосується і лондонців, які протиставляють *paws – pause* /ə – ə:/. Але у нормативній мові вже немає контрасту між /ə – ə:/, оскільки *oar/ore – awe* є омофонами.

У найближчому майбутньому нормативна англійська мова може втратити обидва центральні дифтонги *near i cure*. Звичайно *near* /iə/ є більш стабільним, хоча зараз його перший елемент є більш закритим [iə]. Часто молодь замінює його довгою, тривалою голосною, наприклад: *really* ['ri:li].

У нормативній мові є панівна тенденція, де *cure* /və/ все частіше замінюється звуком /ɜ:/, особливо у найбільш вживаних словах, *poor, sure, your* і т.д. У інших двоскладових словах, таких як *fever, jewel* використовується звукосполучення /v:ə/ замість /və/. Це може означати, що чимало мовців вважають, що ці голосні є сполученням /i:+ə/ і /v:+ə/. Традиційна нормативна мова мала також третій центральний дифтонг – *eə*. У нормативній мові це стала голосна, яка спочатку вживалася у певному контексті приблизно століття тому. Ми визначили цей розвиток, використовуючи символ *ɛ*: для позначення сталої голосної.

Щодо лексичних варіацій (різновидів), відбулася заміна довгої голосної /ɜ:/ короткою /ɜ/ перед фрикативними звуками у таких словах як *cost, off, cloth*. Цей процес розпочався у 18 столітті і здавалося б став майже універсальним на початку 20 століття, але зараз починає занепадати. У цьому випадку голосна /ɜ:/ зберігається лише у традиційній мові мовців 60-х років. Всі інші мовці повернулись до короткої /ɜ/. У таких

словах як *halt, malt, salt* переважає використання /ɔ:/, хоча навіть тоді зменшується. Ще інша зміна полягає в тому, що коротка голосна /ʊ/, яка раніше використовувалася в словах *room, broom* /rʊm brʊm/, замінюється зараз довгою /u:/, наприклад: /ru:m bru:m/. Цікавим є факт, що жителі гирла річки Темза зберігають цей архаїзм.

Прикладом зміни, яка включає дистрибутивні варіації, є у слові *happy*, де остання голосна є довгою, але більшість мовців вважають, що це коротка голосна між /i/ та /i:/. Лише місцеві діалекти у Йоркширі, Ланкаширі та Шотландії зберігають коротку голосну.

У таких закінченнях як *-ate, -less, -ness, -ity*, звук /ə/ значною мірою замінив коротку голосну /ɪ/. Слова *obstinate, softness, calamity* зараз вимовляються /'ɒbstɪnət 'sɒftnəs kə'l æməti/.

Визначною зміною є те, що /æ/ зараз є більш відкритою (подібно до [a]). У традиційній нормативній мові цей звук звучав подібно до сучасного *square*, що можна було чітко почути в старій британській кінохроніці та художніх фільмах. Ми можемо знайти цю голосну у більшості інших різновидів англійської мови (американська, австралійська, новозеландська і південно-африканська). Лише маленька частина мовців нормативної мови зберігають традиційну рису цієї голосної – задньоязиковість. Незважаючи на це, вимова британців цієї голосної в нормативній мові -[eə e:] - здається досить смішною для молодого покоління. Досить цікаво, що в 1918 році фонетист Даніель Джонс застерігав іноземців, що вивчали англійську мову, проти вимови /æ/ надмірно задньоязиковим і наводив можливі непорозуміння: *ballet dancer* і *belly dancer*[4].

Голосні /i:/ та /u:/ є типово дифтонгічними [ii uu] у всіх позиціях за винятком якщо знаходяться перед придиховим приголосним. Той факт, що голосна /u/ стає передньоязиковою і втрачає своє округлення, є більш обговорюваною зміною у мові молодого покоління. Наслідок цього процесу особливо виражений після палатального /j/ і палато-альвеолярних /tʃ ʃ/, як, наприклад, у *few, music, new, Tuesday, shoe*. Це призводить до того, що слово *shoe*, вимовлене молодого людиною, звучатиме для старшого покоління як *she*. У традиційній нормативній мові голосна /ʊ/ є зазвичай більш центральною, що особливо помітно у мові молодих мовців. Крім цього, при вимові цього звуку немає звичного округлення губ, особливо у загально-вживаних словах, таких як *good, put*, які звучать майже як [gid pit].

Дифтонги /au/ і /ai/ змінили свої традиційні початкові точки. Зараз вони або залишаються незмінними, або /au/ є на початку передньоязиковим, а /ai/- задньоязиковий. Мабуть це є причиною частого обвинувачення, що старші члени королівської сім'ї вимовляють *house* як «hice» і гуляють «rind the tine» (тобто *round the town*).

З усіх дифтонгів /əʊ/ перейшов від задньої голосної [ou] – ознака, що все ще є в американській англійській, – до центральної початкової точки [əʊ]. (Видається, що чимало американців ідуть тим самим шляхом). У мові молодого покоління цей дифтонг стає ще більш передніми [ev]. Це може спантеличити старших, які сприймають його як голосну /ɔ/, і тому дієслово *road*, вимовлене молодими мовцями, звучить як *raid* для старшого покоління.

Звичними стали нарікання старшого покоління, що американський варіант англійської мови починає придушувати британський, проте в дійсності дуже важко

зібрати будь-які свідчення, щоб підтримати цей факт, не посягнувши на повагу до вимови. Не зважаючи на те, що значна частина американської лексики простежується в британському словниковому складі, вимова здається досить несприятливою до американських впливів, на противагу фальшивій американській, що допускається багатьма відомими вокалістами. Дуже дивним є той факт, що чіткі приклади безпосередньої американізованої вимови фактично дуже важко знайти. Винятком є *harass* і *harassment*, ці слова формально ніби вимовляємо як /'hæræs 'hæresment/, проте американський стиль, такий як /he'raes he'raesment/, здається, звучить вже повсюдно [9, с. 205].

Не слід забувати про орфографічну форму, яка, можливо, певною мірою вплинула на американську вимову, саме там, де вона здобула найбільшу популярність. Яскравим прикладом є слово *ate*, яке раніше звучало як /et/, проте тепер все частіше зустрічається як /eit/. Іншим прикладом є *schedule* (попередньо початковий звук вимовлявся /ʃ/, а зараз – /sk/), так само було з іншими словами, які починаються на *sch*, такими як: *scheme, school, scholar, schizophrenic*.

Ще одним можливим фактором американського впливу є вимова певних іменників, які містять префікс *re-*, наприклад *research, resource, relapse* з наголошеним другим складом, хоча час від часу трапляються форми, які є більш звичні для американського варіанту англійської мови, тобто з наголосом на першому складі.

Цікавим є той факт, що американський варіант англійської, будучи джерелом нової британської вимови, часто зберігає традиційні форми, які були раніше характерними для британського варіанту, проте зараз є вимерлими або не є у вжитку. Прикладами слугують: наголос на першому складі у таких словах, як *laboratory* і *controversy*, вживання /ai/ частіше, ніж /il/ у *privacy, vitamin* та елізія /w/ у *towards*.

Вимова англійських топонімів також часто зазнає впливу правопису, ведучи до форми, яка є ближчою до традиційного написання. Приклади: *Romford* і *Margate* (раніше /'rʌmfəd 'ma:git/) зараз значно частіше вживаються як /'ramfəd 'ma:geit/. Не всі назви зазнали такого впливу. Вимова назв великих міст, таких як *Leicester* /'lestə/ і *Worcester* /'wʊesrəl/, здається більш стабільною, в той час як менші міста, околиці і села, в свою чергу, зазвичай схильні до змін.

Впродовж багатьох років існує тенденція щодо іншомовних слів, особливо топонімів, міняти свою традиційну англійську вимову на щось більш екзотичне. Деякі назви змінилися повністю, зокрема такі, як *Prague, Marseilles* і *Lyons*, які раніше звучали як /pleig 'ma:seilz 'laienz/, а тепер /pra:g ma:'sei 'li:/. Ці нові форми, які набули широкого вжитку, є дуже віддалені від початкових. В інших випадках, триває боротьба серед тих, хто вимовляє *Copenhagen* традиційно /keʊpen'heigen/ і тими, хто вживає більш нову форму /keʊpen'ha:gen/ (жодна з вимов не є близькою до данського *København* [Køben 'haun]). Ще одним дивним випадком, який набув поширення є назва відпочинкового курорту *Ibiza*. Колись більшість британських відвідувачів вимовляли її як /i:'bi:tse/. Зараз вимова /i:'vi:θe/, яка не дуже відрізняється від іспанської [i'βiθa], здається більш популярною, але вона, в свою чергу, конкурує з новою формою з цілком відмінною початковою голосною /ai'vi:θe/.

Ми вже коротко переглянули історію того, як змінювалась вимова і отримали деякі враження від змін, які відбулися нещодавно, і від того, що відбувається на даний момент. Але як щодо майбутнього? Якою буде вимова англійських звуків британського варіанту через 50 чи 100 років?

Традиційна нормативна вимова є вже майже застарілою, а ненормативна вимова готова зайняти її місце. Проте чи ця нормативна вимова, в свою чергу, буде поглинута новим утворенням – корінною англійською? Ніхто не знає, але у випадку зміни мови дуже важко передбачити хід подій. Багато припущень, зроблених в минулому щодо змін в англійській мові, виявились абсолютно неправильними. Лише декілька з них виявились правильними, як наприклад, коли Даніель Джонс у 1921 році в одній газетній статті висловив думку про те, що гортанний проривний поширюватиметься всюди. Гортанний проривний на даний час міцно увійшов в англійську вимову на всіх соціальних рівнях.

Ситуація в Лондоні і на південному сході Англії сьогодні може бути подана наступним чином (в кожному випадку заголовки розподіляються в діапазоні від акролекту зліва до базилекту справа):

Сьогоднішній час

Традиційна нормативна вимова – ненормативна вимова – корінна англійська – основний Кокні – широко розповсюджений діалект Кокні

Цілком імовірно, якщо все буде продовжуватись так, як воно є на даний час, то два зовнішні консервативні різновиди, традиційна нормативна вимова і просторічний варіант регіональних різновидів таких як поширений діалект Кокні, скоро вмруть, залишивши нас з лінгвістичним ландшафтом для південно-східної Англії, як показано нижче.

Найближче майбутнє

Ненормативна вимова – корінна англійська – основний Кокні

Чи поширяться вплив Лондону так, що корінна англійська стане широко використовуватись на всіх островах Британії? Деякі лінгвісти вважають, що це вже відбувається завдяки процесу, який вони називають «конвергенція акценту» і вони передбачають ситуацію, коли корінна англійська замінить ненормативну вимову і сама стане престижним акцентом на вершині майбутньої соціолінгвістичної піраміди [6].

Далеке майбутнє 1

Корінна англійська – локальні регіональні вимови

Деякі лінгвісти, наприклад, Пітер Траджіл, передбачають іншу структуру, де кожен регіон має свій власний різновид мезолекту – діапазон місцевих партнерів корінної англійської мови, основаної на мовах регіональних столиць поширених в прилеглих районах, імовірно з виживанням такого національного престижного акценту, як ненормативна вимова. Це б призвело до того, що можна було б навіть називати «корінна бірмінгемська», «корінна брістольська», «корінна манчестерська» вимова і так далі.

Далеке майбутнє 2

Ненормативна вимова – локальні регіональні мезолекти – локальні регіональні базилекти

Які з цих сценаріїв нарешті проявляться? Чи змінять деякі непередбачені форми або події всю картину? Цікаво припустити, проте лише час покаже. Зрозуміло одне, що живі мови ніколи не стоять на місці. Отже, підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що зміни відбудуться, і це хороший варіант, що старше покоління буде продовжувати скаржитись на те, як говорить молодше.

Література

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации / А.М. Антипова. – М.: Высшая школа, 1999. – 130 с.
2. Ахманова О.С. Фонология, морфонология, морфология. – М.: Наука, 1998. – 166 с.
3. Борисова Л.В. Теоретическая фонетика английского языка. – М.: Высшая школа, 2000. – 142 с.
4. Бурая Е.А. Фонетика современного английского языка. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 272 с.
5. Гарашук Л.А. Деякі проблеми формування фонологічної компетенції у процесі навчання англійської мови у ВНЗ. – Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (37), 2008. – С. 99-102.
6. Дацька Т.О. Динаміка фонетичної структури слова в аспекті сучасної американської вимовної норми: автореф. дис. канд. філолог. наук: [спец.] 10.02.04 – германської мови / Т.О. Дацька.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : disser.com.ua/contents/3458.html
7. Жлуктенко Ю.А. Социальная лингвистика и общественная практика. – К.: Знання, 1998. – 251 с.
8. Швейцер А.Д. Литературный английский язык в США и Англии. – М.: Высшая школа, 1999. – 200 с.
9. Practical Phonetics and Phonology: A Resource Book for Students. / Collins Beverley, Inger M. Mees. – 3 ed. Abingdon: Routledge, 2013. – 330 p.

ФОНЕМА КАК ОСНОВА БИЛИНГВАЛЬНЫХ ЯЗЫКОВЫХ ЗНАКОВ

Ключевые слова/Keywords: фонема/phoneme, фонетика/phonetics, фонология/phonology, билингвизм/bilingualism.

Осознание автономности звуков речи послужило предпосылкой к формированию новой науки, оказавшей значительное влияние на развитие базовых представлений о языке. Первоначально изучение звукового строя языка происходило автономно в Древнем Китае, Индии, античных странах и странах арабского мира. Объектом исследования значились фонетические реализации звуковых единиц языка.

Современное языковедение и фонетика, в частности, опирались, в основном, на греко-римскую традицию, и только в XVIII веке лингвистические представления были расширены научными трудами Древней Индии. В Древней Греции (Платон, Аристотель, Зенон) использовались элементы фонемного и фонологического анализа на примитивном уровне и, как правило, интуитивно: расчленение слогов на звуки, изучение сочетаемости при комбинаторном чередовании фонем, исследование произвольности лингвистического знака и пр. Немаловажным отмечается тот факт, что, например, Александрийская школа (Дионисий Фракийец, Дионисий Галикарнасский) развивалась в условиях билингвального и многоязычного общества и зародила истоки для понимания фонемы как минимальной единицы линейного членения речи. С помощью интуитивно-фонологического подхода, а позднее сознательно-фонологического подхода были предприняты попытки формирования алгоритма построения алфавита (Донат, Присциан): использование принципов фонографии, изучение базовых оппозиций гласных в односложных словах и минимальных пар, анализ гласных фонемных противопоставлений и выявление их различительных признаков (Я. Гус). В эпоху Возрождения появляется потребность в более детальном описании языков в целом и их звуковой стороны в частности. В связи с осознанием равноценности других языков по отношению к латыни, стремительнее развиваются билингвальные и многоязычные общества.

Более детализированный анализ звуковой стороны языка продолжился лишь в XVI-XVIII веках в работах Антонио де Небриха (Испания), Д. Риса (Италия), Ж. Пальсграва (Франция), Й. Клая, Х. Гвейнца, И. Г. Шоттеля, Й. К. Готтшеда, Й. К. Аделунга (Германия), Т. Смита, Дж. Харта, Б. Джонсона, Дж. Уоллиса (Англия), М. В. Ломоносова (Россия) и др.

Однако поскольку фонетические описания в основном складывались автономно, фонетические классификации и категории не всегда совпадали. Тем не менее, отдельные фонетические труды легли в основу построения общefonетической теории, остро необходимой в связи со становлением сравнительно-исторического языковедения и особым развитием компаративистики в XIX веке.

Сконцентрированное внимание к звуковой стороне языка наряду с обобщением фонетических исследований привело к формированию новой науки – фонетики, а в XX веке – фонологии.

Новаторским по отношению к теории фонетики является подход «автодидакта» И. А. Бодуэна де Куртене, заложившем основы описания звуковой стороны языка с функциональной точки зрения. И. А. Бодуэн де Куртене сформулировал многие теоретические положения об изучении внутренней и внешней стороны языков, о противопоставлении синхронии и диахронии (позже появившемся в работах Ф. де Соссюра), о необходимости различать звуки языка и означающие их очертания, о рассмотрении звуков с точки зрения физиологии, о статике и динамике звуков, о противопоставлении акустико-артикуляционного аспекта лингвистическому.

Помнению И. А. Бодуэна де Куртене, фонетика – «этимолого-морфологическая часть науки о звуках вообще» [1]. Автором была выдвинута идея о «звуковых переходах» (чередовании звуков), среди которых выделяли дивергенты и коррелятивы. Понятие «звук», по Бодуэну де Куртене, обозначает «элемент, неделимый с антропофонической точки зрения» [2, с. 121] и может быть применен только по отношению к дивергентам. Коррелятивы, в свою очередь, представляют собой как один звук, так и группы звуков, поэтому для них предложен термин «фонема». По определению Бодуэна де Куртене, «фонема есть сумма обобщенных антропофонических свойств известной фонетической части слова, неделимая при установлении коррелятивных связей в области одного языка и корреспондентских связей в области нескольких языков» [2, с. 121]. Изучая систему дивергентов, И. А. Бодуэн де Куртене затрагивает вопросы сильных и слабых фонетических позиций, которые позже будут положены в основу фонологических школ.

В рамках Ленинградской фонологической школы (Л. В. Щерба, Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич и др.) продолжает развиваться лингвистическая мысль И. А. Бодуэна де Куртене «о фонеме как представлении (психическом эквиваленте) звука речи» [3], выдвигая на первый план акустико-артикуляционную сторону фонемы и исходя из понимания фонемы как единицы звукового строя языка со смыслоразличительной функцией. Примечательно, что сам термин «фонема», имеющий смыслоразличительное значение, был введен Л. В. Щербой, то есть, по мнению автора, фонемой называется «кратчайшее общее фонетическое представление данного языка, способное ассоциироваться со смысловыми представлениями и дифференцировать слова и могущее быть выделяемо в речи без искажения фонетического состава слова» [4].

Несколько иное определение фонемы было предложено представителями Московской фонологической школы (А. А. Реформатский, П. С. Кузнецов, М. В. Панов и др.). Если Ленинградская фонологическая школа делает акцент на самостоятельности и самодостаточности фонемы, то Московская фонологическая школа концентрирует внимание на фонеме не как автономной единице, а как «подвижном компоненте морфемы» [5]. Для более детального понимания сущности фонемы, необходимо рассмотреть третий дефиниционный подход со стороны Пражской фонологической школы (Н. С. Трубецкой, Р. О. Якобсон). Представители предложенного направления выдвигают на первое место изучение синтагматических (сочетаемых) отношений между фонемами.

Под влиянием идей Ф. де Соссюра о дихотомии, именно Пражская школа разделяет фонетику (изучающую звуковую строй языка) и фонологию (исследующую функционирование звуков в языковой системе). Таким образом, в XX веке особое внимание уделяется реализации фонем в виде вариантов (аллофонов), обусловленных определенным фонетическим окружением. Тот факт, что аллофоны функционируют в разных фонетических условиях, объясняется, например, И. А. Бодуэном де Куртене «несовпадением произносительного намерения с исполнением» [2]. Позднее Л. В. Щерба подчеркивал, что варианты фонем совпадают с дивергентными И. А. Бодуэна де Куртене, но «*обратное не всегда справедливо, т. е. не все дивергенции будут оттенками фонем, т.к. понятие Бодуэна шире*» [4, с. 19].

В речи одного и того же индивида могут быть реализованы не просто варианты фонем (аллофоны), а разные фонологические системы (как в случае билингвизма, вызванного социальными мотивами). Социолингвистическое исследование такого типа вариативности устанавливает закономерности, характеризующие не постоянные, а переменные правила речевого поведения. Единицами произносительных вариантных структур становятся так называемые фонологические переменные, под которыми вслед за У. Лабовым понимается расхождение или непоследовательность, выявляемые конкретной формой языка в сравнении с абстрактным произносительным стандартом [6].

Таким образом, звуковой строй любого языка представлен в виде абстрактных единиц, отождествляемых с понятием фонемы. Последние функционируют в речи в виде особых вариантов или оттенков, трактуемых в современном языкознании как аллофоны. Одновременно с этим, в речи билингов, могут быть реализованы целые фонологические системы контактирующих языков. Следовательно, для дефиниции данного явления используется понятие «фонологической переменной», что является более узким понятием, чем «языковая переменная».

Литература:

1. Алпатов В. М. История лингвистических учений. Интернет [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://3ys.ru/istoriya-yazykoznanija/literatura.html>.
2. И. А. Бодуэн де Куртене. Избранные труды по общему языкознанию / Иван Александрович Бодуэн де Куртене. – М.: АН СССР, 1963. — 391 с.
3. Фонема. Психологическая энциклопедия. Интернет [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://enc-dic.com/enc_psy/Fonema-28860.
4. Л. В. Щерба. Русские гласные в качественном и количественном отношении / Лев Владимирович Щерба. – Л.: Наука, 1983. – 155 с.
5. Морфонология. БСЭ. Интернет [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/~книги/БСЭ/Морфонология>.
6. А. Д. Петренко. Фонологическая переменная как базисная единица социофонетики. Интернет [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/51/1/vestn45.2003.Philol.127-135.pdf>.



Кесовиди В.А.

Соискатель кафедры французской филологии
Кубанского Государственного
Университета, преподаватель французского языка.

МОДЕЛЬ ТЕКСТОВОГО ФОРМАТА КОНЦЕПТА «ЖИВОПИСНЫЙ ПОРТРЕТ» В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

Ключевые слова/Keywords: Текст/Text, Портрет/Portrait, Концепт/Concept, Живописный портрет/ Picturesque portrait, Дискурс/ discourse

Влияние на читателя художественного произведения оказывается не только при помощи прямого воздействия на его чувства и мысли (так называемые «перлюкутивные акты» в теории речевых актов Д. Остина [12, с. 53] , но и с помощью речевых актов репрезентативного типа, моделирующих «художественную реальность», которая вызывает у читателя ассоциации, либо создаёт контекст для восприятия им определённых высказываний [11, с. 344-360]. Так, Джон Р. Серль отмечает в своей работе «Логический статус художественного дискурса»: «Почти любое значительное художественное произведение передает «сообщение» или «сообщения», передаваемые посредством текста, но не присутствующие в самом тексте. Только в детских рассказах, содержащих заключительное «Мораль этой истории такова...», или у таких утомительно дидактических авторов, как Толстой, мы получаем эксплицитное представление осуществленных всерьез речевых актов, передать которые является целью (или главной целью) художественного текста» [7, с. 13]. Эта особенность художественного дискурса выражается и в использовании в художественном тексте концептуальных и языковых средств, служащих цели осуществления описанной нами коммуникации, призванной не только рассказать читателю о каких-либо событиях, но и оказать воздействие на его внутренний мир.

Чтобы дать определение концептуальным средствам презентации, необходимо вникнуть в сущность понятия «концепт». Опираясь на работы Поповой З. Д., Стернина И. А., Кубряковой Е. С. и А. Вежбицкой, можно охарактеризовать концепт

как глобальную мыслительную единицу, представляющую собой квант структурированного знания [6, с. 64-68]. Другими словами, концепты — это своего рода «идеальные сущности», которые формируются в сознании человека из его непосредственного чувственного опыта — восприятия действительности органами чувств; из непосредственных операций человека с предметами, из его предметной деятельности; из мыслительных операций человека с другими, уже существующими в его сознании концептами — такие операции могут привести к возникновению новых концептов; из языкового общения (концепт может быть сообщен, разъяснен человеку в языковой форме, например, в процессе обучения, в образовательном процессе); из самостоятельного познания значений языковых единиц, усваиваемых человеком (ребенок спрашивает, что такое демократия; взрослый человек смотрит значение неизвестного для него слова в словаре и через него знакомится с соответствующим концептом) [2, с. 20]. В художественном дискурсе важнейшим концептом представляется и концепт «живописный портрет», представляющий собой, на наш взгляд, смысловой центр текстового фрагмента, в котором описывается живописный портрет личности.

Как мы видим, язык является лишь одним из способов формирования концептов в сознании человека. Для эффективного формирования концепта, для полноты его формирования одного языка мало — необходимо привлечение личного опыта, визуальное восприятие или предметная деятельность, знакомящая человека с тем или иным предметом или явлением. Благодаря синергии различных механизмов восприятия концепт формируется в сознании. Концепты идеальны и кодируются в сознании единицами универсального предметного кода. Единицы универсального предметного кода имеют предметно-образный характер, а универсальность предметного кода связана с тем, что он есть у всех без исключения носителей языка, хотя он различен у каждого индивида, поскольку отражает субъективный чувственный опыт человека, лично им полученный в жизни через его органы чувств [4, с. 40]. Единицы универсального предметного кода — индивидуальные чувственные образы, формирующиеся на базе личного, чувственного опыта человека. Они всегда конкретны [4, с. 25]. К примеру, концепт «живописный портрет» кодируется для одного человека образом художника, который его создал, у другого — рамой картины, у третьего — видом, на котором данный портрет представлен, у четвертого — той личностью, которая на нём изображена. Концепт образуется в сознании как единица универсального предметного кода, которая остается его смысловым ядром. Оно постепенно дополняется слоями концептуальных признаков, этот процесс увеличивает объем концепта и насыщает его содержание. Внутри концепта мигрируют концептуальные признаки, концепт не имеет жестких очертаний и границ. У него нет четкой структуры, жесткой последовательности слоев, их взаимоположение индивидуально и зависит от условий формирования концепта у каждой личности [4, с. 38]. Концепт возникает как образ, но, появившись в сознании человека, этот образ движется к абстракции. С увеличением уровня абстрактности концепт постепенно превращается из чувственного образа в мыслительный, вместе с тем сохраняя свою образную природу.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что концепт представляет собой квант структурированного знания и в силу этого имеет определенную, хотя и не жесткую структуру. Он состоит из компонентов (концептуальных признаков),

то есть отдельных признаков объективной и субъективной действительности. Эти признаки дифференцированно отражены в содержании концепта и различаются по степени абстрактности от ядерного, предельно конкретно-образного, до периферийного высокой степени абстрактности. Слои находятся по отношению друг к другу в отношениях производности. Возрастание абстрактности зависит от каждого последующего уровня.

В языке под концептом мы понимаем содержательную сторону словесного знака. За этим знаком всегда стоит понятие, относящееся к умственной, духовной или материальной сфере существования человека, закрепленное в опыте социума, имеющее в его существовании исторические корни, социально и субъективно осмысливаемое читателем, и ассоциативным путем соотносимое им с совокупностью других понятий, ближайшие с ним связанных или, во многих случаях, ему противопоставляемых. Понимание концепта (или *социального конструкта*) в социологической науке родственно приведённому выше, это обусловлено тесной связью языка и социума. В социологии под социальным концептом понимается некая идея, которая воспринимается как естественная и очевидная теми, кто принимает её, при этом она остаётся изобретением или искусственно созданным культурным артефактом, принадлежащим определённой культуре или общности. К социальным концептам относятся игра, языки, деньги, титулы, образование, правительства, брак, родство, любовь и другие социальные институты [1, с. 60]. В тексте любого романа можно выделить доминирующие концепты (репрезентация которых является целью коммуникации), получающие в нём оценку и переосмысление с позиций автора и/или героя произведения. Они вводятся автором путём экспликации из признаков и компонентов, свойственных сознанию автора и/или героя произведения (в зависимости от субъектной позиции автора при осуществлении им языкового акта), причём процесс экспликации прозрачен и открыт для читателя, в процессе актуализации текста неосознанно принимающего в нём участие, что позволяет автору осуществлять подмену компонентов экспликации, образующих концепт в сознании читателя, на свои компоненты, таким образом создавая в нём новый концепт, отличный от первоначального. Можно выделить некоторые особенности художественного текста, способствующие реализации описываемых механизмов воздействия на читателя в тексте произведения. В первую очередь, это специфика конструктивной организации текстового материала. И. Р. Гальпериным были выделены два типа членения текста — объёмно-прагматическое и контекстно-вариативное членения [3, с. 240]. Контекстно-вариативное членение основывается на выделении в тексте различных субъектных позиций при передаче факта. В лингвистической и литературоведческой литературе не существует единого термина для обозначения субъектной позиции. Можно встретить такие термины, как позиция автора и позиция персонажа, фокус изображения действительности, перспектива автора и перспектива персонажа, ориентация изображения и т. д. Один из наиболее устоявшихся терминов, предложенный Б. А. Успенским — категория «точки зрения», вбирающая в себя все перечисленные выше понятия. Деление текста при контекстно-вариативном членении зависит не только от принадлежности речевых партий повествователю и персонажу, но и в буквальном смысле от точки зрения (буквально: местонахождения) речевого, а вместе с ним и воспринимающего субъекта [10, с. 140]. Опи-

сывая художественный текст с точки зрения его коммуникативно-прагматической организации, заметим, что коммуникация в нём может быть намеренно искажена. По мнению Н. В. Панченко, адресант классического художественного сообщения, как правило, следует принципам текстопостроения, призванным обеспечить для читателя возможность более или менее эффективного понимания. В соответствии с этими принципами текст должен обладать признаками локальной и глобальной связности, предоставлять потенциальному адресату возможность осуществлять непротиворечивую референцию и однозначное отождествление индивидов, строиться с учетом количественных и качественных характеристик фоновых знаний читателя. Прагматическая организация текста в постмодернистском тексте, например, зачастую моделируется совершенно иным образом. Автор может либо резко расширять коммуникативные права читателя, предоставляя ему не только полную свободу интерпретации, но и возможность участия в порождении текста; либо вступать с ним в сложную прагматическую игру, умело расставляя в тексте ловушки, западни, замаскированные «ключи» и псевдомногозначительные намеки; либо в той или иной степени игнорировать коммуникативные права читателя (например, «незаконным» образом пересекая границы текстового пространства, делая невозможной процедуру непротиворечивого отождествления персонажей) [5, с. 32]. Таким образом, понятия художественного текста и художественного дискурса неразрывно связаны; определённые особенности коммуникативно-прагматической структуры художественного текста и специфика его конструктивной организации способствуют процессу воздействия дискурса на читателя. В этом воздействии задействуются и внетекстовые ресурсы — фоновые знания читателя, социальные концепты, характерные для общества, членом которого он является. Описанный процесс воздействия на читателя осуществляется с помощью концептуальных и языковых средств: концептуальные средства апеллируют к смыслу, стоящему за словесными знаками и построенному на концептах в сознании читателя, языковые реализуют семантическую многоуровневость текста, актуализацию скрытых смыслов слова, создающих новое видение мира и его оценку, многоплановость, смысловые наращения.

В художественном тексте концепт «живописный портрет» имеет, на наш взгляд, определённую модель организации, которая структурируется на основе трёх слоёв, выделенных Ю.С. Степановым: (1) основной, актуальный признак; (2) дополнительный, или несколько дополнительных, «пассивных» признаков; (3) внутренняя форма [8, с. 44]. На наш взгляд, в рамках дискурса художественного текста первый, основной (актуальный) признак концепта будет представлять собой описание той личности, которая представлена на портрете (это может быть как вербальная презентация её внешних данных и одеяния, так и простое обозначение либо статуса, либо имени, либо любая другая номинация, позволяющая понять, кто изображён на портрете). Дополнительный «пассивный» признак содержания концепта актуализируется посредством представления писателем дополнительной информации, касающейся либо рамы картины, либо аксессуаров личности, изображённой на картине, либо описания помещения, в котором данный живописный портрет находится. Внутренняя форма существует, как отмечал Ю.С. Степанов «опосредованно, как основа, на которой возникли и держатся

остальные слои значений» [8, с. 45]. В рамках дискурса художественного текста данное понятие будет представлять собой анализ причины, лежащей в основе появления в данном литературном произведении описания именно этого живописного портрета, презентации именно данной личности. Каждый из слоёв концепта играет свою определённую роль в создании всей картины информации в данном текстовом фрагменте. Например:

«Алексей Александрович велел подать чай в кабинет и, играя массивным ножом, пошел к креслу, у которого была приготовлена лампа и начатая французская книга о евгубических надписях. Над креслом висел овальный, в золотой раме, прекрасно сделанный знаменитым художником портрет Анны. Алексей Александрович взглянул на него. Непроницаемые глаза насмешиливо и нагло смотрели на него, как в тот последний вечер их объяснения. Невыносимо нагло и вызывающе подействовал на Алексея Александровича вид отлично сделанного художником черного кружева на голове, черных волос и белой прекрасной руки с безымянным пальцем, покрытым перстнями. Поглядев на портрет с минуту, Алексей Александрович вздрогнул так, что губы затряслись и произвели звук «брр», и отвернулся.»

(Л.Н.Толстой «Анна Каренина», 2009)

Основной, актуальный признак концепта «живописный портрет» актуализируется посредством следующих лексических единиц: *Анна, непроницаемые глаза, чёрное кружево на голове, чёрные волосы, белая прекрасная рука с безымянным пальцем, покрытым перстнями*, то есть лексика, позволяющая писателю представить читательской аудитории имя и какие-то параметры внешности и одеяния личности, изображённой на портрете. Реализация дополнительного «пассивного» признака содержания концепта осуществляется в данном текстовом фрагменте через лексические единицы, представляющие информацию, касающуюся портрета, художника его создавшего и места его нахождения (*над креслом висел овальный, в золотой раме, прекрасно сделанный знаменитым художником портрет*). Актуализация внутренней формы – это тот эмоциональный фон фрагмента, который писатель хотел донести до читателя (*невыносимо нагло и вызывающе подействовал на Алексея Александровича вид отлично сделанного художником...; поглядев на портрет с минуту, Алексей Александрович вздрогнул так, что губы затряслись и произвели звук «брр», и отвернулся*).

Таким образом, текстовый фрагмент, представляющий читателю в вербальном формате портрет личности, характеризуется наличием единой смысловой доминанты, так называемого концепта «живописный портрет», основной задачей которого является создание определённого смыслового мира данного текстового фрагмента. Слои концепта обычно имеют эксплицитную реализацию, хотя каждый из них может иметь разное в лексическом формате представление (от одной до нескольких ЛЕ).

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания / Пер. с англ. Е. Руткевич; Моск. филос. фонд. — М.: Academia-Центр; Медиум, 1995. — 323 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Пер. с англ. Отв. ред. М. А. Кронгауз. М.: Русские словари, 1996. — 416 с.

3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. М., 2007. — 148 с.
4. Кубрякова Е.С. Размышления о судьбах когнитивной лингвистики на рубеже веков/Е.С. Кубрякова//Вопросы филологии — 2001 — №1
5. Панченко Н.В. «Власть референции» в процессе композиционного построения художественного текста (на материале современной художественной прозы) // Филология и человек. 2008. № 1.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж: Воронежский ГУ, 1999.
7. Серль Дж. Р. Логический статус художественного дискурса // РГГУ, литературно-философский журнал «Логос». — 1993. — № 3(13)
8. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности // Язык и наука в конце XX века. М., 1995. С. 6–42.
9. Толстой Л.Н. Анна Каренина. – М., 2009.- 686 с.
10. Успенский Б. А. Поэтика композиции // Б.А. Успенский. Семиотика искусства. М., 1995. — 360 с.
11. Searle, Taxonomy of illocutionary Acts // Language, Mind, and Knowledge, ed. K. Gunderson, Minnesota Studies in the Philosophy of Language Science, Vol. VII (Minneapolis, 1975).
12. Austin, John Langshaw How to Do Things With Words //Cambridge (Mass.) 1962 — Harvard University Press, 2nd edition, 2005.

Маслова О.В.

Кандидат философских наук, доцент кафедры Технические иностранные языки Сибирского государственного аэрокосмического университета
имени академика М.Ф. Решетнева

Митрашук В. В.

студент Сибирского государственного аэрокосмического университета
имени академика М.Ф. Решетнева

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕНЕТ – РЕСУРСА КАК ВСПОМОГАТЕЛЬНОГО СРЕДСТВА ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова / Keywords: информационный ресурс / information resource, электронные словари / electronic dictionaries

В настоящее время все большую значимость в высшей педагогической среде приобретает вопрос о необходимости все более активного использования информационного ресурса и инновационных автоматизированных технологий как современных методов обучения. Новые технологии обучения предоставляют возможность интенсификации образовательного процесса, повышения его качества, а также принятие во внимание требований, предъявляемых к современному выпускнику ВУЗа. Сегодня все более востребованными становятся именно те специалисты, которые умеют пользоваться данными технологиями в совершенстве, свободно ориентируются в Интернет пространстве и имеют качественную подготовку по специальности и базовые знания по иностранному языку.

На сегодняшний день существует множество примеров того, как умение пользоваться сетью Интернет помогает быстро найти запрашиваемый ресурс, значительно повысить глубину и качество изучения в аудитории и самостоятельно, без поддержки преподавателя, такого предмета как иностранный язык, ускоряя и автоматизируя действия, на которые ранее приходилось тратить большое количество времени и усилий. Интернет может восприниматься как интеллектуальный помощник. Изучение иностранного языка через чтение книг теперь может стать еще более эффективным: скачав книгу в электронном виде, можно очень быстро находить перевод к словам, а также добавлять их в список слов, которые нужно запомнить; компьютер может в случайном порядке выводить слова, перевод которых необходимо вспомнить и записать, после этого программа анализирует количество правильно ответов и принимает решение об исключении слова из списка, если оно уже было заучено. Это позволяет значительно экономить время и повышает качество владения языком.

С помощью глобальной сети уже сегодня стало реальным создание технологии, дающей возможность в режиме on-line переводить речь собеседника практически с любого языка мира, что позволит еще в большей степени стереть языковые границы и повысить взаимопонимание между людьми, говорящими на разных языках. На начальном этапе данная технология может стать действенной помощью тем, кто хочет владеть языком в совершенстве, т.к. субтитры, которые создает та-

кой переводчик, помогают достаточно быстро понять те слова, которые оказались новыми, а в дальнейшем и запомнить их по принципу количество-качество.

Все более активно происходит внедрение так называемых «Электронных переводчиков информации», применение которых имеет ряд неоспоримых преимуществ. Во-первых, данные переводчики достаточно эффективны в практическом применении т.к. исчезает необходимость тратить время на поиск нужного слова в словаре (временные затраты могут оказаться довольно значительными, что зависит от «толщины словаря»), при этом возможно переводить больший объем информации одновременно с последующей корректировкой (подбор более правильного слова, окончания).

Во-вторых, электронно-информационный переводчик – это живой организм, который постоянно совершенствуется и обновляет свой словарный запас (нет необходимости ждать нового издания словаря) и не имеет ограничений на постоянное пополнение. Но появляется проблема сохранения информации: книги переиздаются, но необходимы эффективные меры для того, чтобы обеспечить систематическую защиту информации, а именно, электронно-информационных баз данных словарей и ее защиту от различных технических атак для обеспечения доступности, целостности данных, а также, так как это, обычно, массовые ресурсы. Необходимо оценивать и избавляться от ненужных политизированных, деструктивных и т.п. явлений, которые могут повлиять на мировоззрение и ценностные установки всей аудитории, которую они охватывают.

В-третьих, возможность машинного обучения и разработки программных алгоритмов, которые смогут обеспечить постепенное доведение качества перевода до совершенства, начиная от одного слова и постепенно увеличивая переводимый текст до требуемого объема. Для этого необходимо обеспечить возможность любому пользователю ресурса передать или подтвердить системе лучший, по его мнению вариант перевода на данный запрос, что позволит последней подкорректировать в дальнейшем последующие переводы аналогичных запросов. Чем больше людей будут предоставлять свои варианты перевода, тем качественнее и совершеннее будет становиться перевод на практически все возможные запросы. В этом случае уже можно подключать теорию вероятностей и проводить статистические выборки для корректировки машинного алгоритма и прогнозирования более конкретных результатов, параметров системы.

В-четвертых, возможность предоставлять не просто многочисленные варианты перевода одного слова, фразы, предложения и т.д., а, также, информацию о том, какой именно вариант является наиболее часто употребляемым или же, даже классифицировать информацию и сообщать в каких именно ситуациях лучше всего употребить данный вариант перевода, а не другой. Важно, что за счет размещения подобных ресурсов в интернете можно и нужно обеспечить взаимодействие с пользователями, которые сами могут вносить свой небольшой вклад в улучшение качества перевода, ведь если даже один вариант перевода пользователя умножить на семь миллиардов (примерно, две корректировки от взрослого образованного населения планеты), то в результате получится внушительная цифра потенциальных вариантов перевода. Этот процесс позволять достичь, кроме всего прочего, постоянное непрерывное пополнение, обновление и улучшение системы, так как, обычно, язык, на который

осуществляется перевод, является «живым», то и переводчик должен быть таким же «живым» и постоянно обновляемым. «Живой» язык или переводчик – это как раз и есть аналог постоянно, ежесекундно, ежедневно обновляющейся и совершенствующей системы.

В-пятых, всегда может быть под рукой (смартфоны, ноутбук), необязательно даже подключение к Интернету, достаточно скачать интересные словари, но функциональность и качество перевода, скорее всего, окажется намного ниже, чем при использовании Интернета, но это будет всегда актуальная информация словарей, а в дальнейшем возможности локального перевода без подключения к Интернету, также, можно будет улучшить. Но сегодня Интернет активно развивается и к нему можно получить доступ практически в любой точке крупных городов, и даже удаленных населенных пунктов.

В-шестых, данные системы могут быть интегрированы в другие и, в результате, появляется возможность получить очень технологичное и эффективное средство, например, при общении по Интернету, при проведении видеоконференций и др. можно обеспечить перевод достаточно хорошего качества в режиме on-line практически с любого языка мира.

И, наконец, возможность при изучении иностранного языка предоставлять такие опции как образцы правильного произношения слов (эталонная аудиозапись), а если это предложение или текст, то правильное его интонирование, которое сможет определять программа, т.е. не обязательно делать аудиозапись каждого слова или предложения во всех их вариантах (т.е. из области нереального процесс станет реальным). При проверке произношения или грамматики пользователя, который вводит предложение или «начитывает» его в микрофон программа может обратить внимание на ошибки при написании и при произношении и выдать сообщающий сигнал о правильности перевода, что обеспечит «мгновенную обратную связь» с головным мозгом пользователя и, скорее всего, улучшит качество усвояемого материала, и, что важно, это будет происходить подсознательно. Работа в Интернете через компьютер может быть использована как беспристрастный эксперт в области иностранного языка. Для машины не представляет трудность проверить насколько точны произношение слов иностранного языка или постановка интонации и ударения при чтении предложений. Первоначально сверка может происходить по заранее записанным эталонным словам, предложениям и текстам, а, в дальнейшем, создана система, анализирующая все ранее сказанное и выводящая на экран те участки текста, где были допущены неточности в произношении английского слова и интонировании предложения или фразы, а также дополнительную информацию, помогающую избежать повторения данной ошибки в будущем.

Использование возможностей Интернет-ресурса в значительной степени повышает качество изучения такого предмета как иностранный язык, меняя и сам процесс обучения: он становится более живым, ярким; повышается мотивация к его изучению, т.к. современные студенты достаточно грамотны в области компьютерных технологий.

КОНЦЕПТ «ЛЮБОВЬ» В ЛИРИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ И.А.БУНИНА

Интерес к творчеству выдающегося русского писателя и поэта, лауреата Нобелевской премии Ивана Алексеевича Бунина с годами не только не ослабевает, но и растет. «Магическое мастерство» И.А. Бунина на протяжении многих лет привлекает внимание исследователей-лингвистов. Интересную оценку таланту Бунина дал К.Г. Паустовский: «Язык Бунина прост, даже временами скуп, очень точен, но вместе с тем живописен и богат».

С наибольшей силой талант Бунина проявился в цикле рассказов «Темные аллеи», книге, которую автор называл «самой совершенной по мастерству». Этот цикл отразил в себе сложную проблематику XX в., связанную с поисками смысла человеческого существования. Ответы на «проклятые» вопросы бытия писатель дает с опорой на психологические представления: по Бунину, логика поведения человека определяется не внешними факторами, а внутренними законами его психической организации, одним из которых является «слепая» сила страсти. Страсть – ключевая тема всего цикла [3, с.301]. В центре внимания автора оказывается внутреннее состояние героя, его размышления, связанные с этим переживанием или порожденные им, эти черты определяют своеобразие писательской концепции Бунина.

Предметом нашего изучения является отдельный фрагмент языкового пространства бунинской прозы – лексико-фразеологические средства номинации эмоциональных переживаний в цикле рассказов «Темные аллеи». Ведущая роль в раскрытии эмоциональных состояний героев принадлежит именно лексико-фразеологическим эмотивам, так как именно этот пласт произведений воплощает не только конкретный авторский замысел, но и индивидуально-авторскую концепцию мира в целом, в том числе и представления об эмоциональном мире человека.

Анализ рассказов Бунина показал, что перечень представленных в них эмоциональных явлений включает в себя различные виды эмоций. В этот список входят не только базисные (первичные) эмоции гнева, удовольствия, страха, волнения и т. д., но и «культурные» (социальные) чувства любви, гордости, презрения, зависти и пр. Однако несомненно, что психологической доминантой поздних лирических рассказов Бунина является чувство любви, поскольку именно его изображение составляет тематическое «ядро» новелл. Именно поэтому концепт «любовь» в цикле «Темные аллеи» репрезентируется гораздо большим числом лексических единиц по сравнению с другими эмоциональными концептами.

Структура концепта «любовь» довольно сложна. Основу концепта «любовь» в прозе И.А. Бунина составляют три вербализованных аспекта чувства: 1) эмоциональное отношение к лицу; 2) переживание этого отношения, в частности непосредственное внутреннее состояние субъекта; 3) внешнее проявление отношения/состояния. Все три указанных параметра в рассказах цикла обозначаются лексемами с обобщенной, диффузной семантикой: *любить, любовь, влюбиться, влюбленный, чувство, страсть* и т.д. На наш взгляд, синкретизм значения эмотивов любви обусловлен

объективными факторами – размытостью границ обозначаемого чувства (впрочем, как и многих других внутренних переживаний). Можно утверждать, что концептуализация любви в новеллах Бунина основана на принимаемой автором позиции, согласно которой трудно или вовсе невозможно четко разграничить эмоциональное отношение и ее «внутреннее» и «внешнее» проявление.

Одной из самых ярких особенностей авторского представления любви в цикле «Темные аллеи» является прием вербальной характеристики героев, которые выражают свое эмоциональное отношение/состояние в прямой речи, в основном в диалоге. Именно эмотивные диалоги становятся пружиной развития конфликта и действия в рассказах цикла, и подобная авторская установка свидетельствует о близости поздней прозы Бунина к драматургии Чехова [1, с. 42].

В своих лирических новеллах писатель почти отказывается от принципа постоянного комментирования речи героев, что сближает его стиль с пушкинским: в творчестве и того и другого художника изображение больших страстей сочетается со сдержанностью в их словесном выражении [там же].

В поздних произведениях Бунина почти не встречаются развернутые авторские описания внутренних переживаний героев; такой же краткостью характеризуются эмотивные монологи и диалоги персонажей. В отдельных случаях писатель осуществляет минимальную лексико-грамматическую реализацию концепта любви, то есть ограничивается такими контекстами, в которых функционируют глагольные эмотивы и имена. Однако «недосказанность», по Бунину, предполагает ясность на глубинном уровне, на уровне подтекста. Недосказанное, как отмечал классик, действует сильнее.

Благодаря широкому семантическому потенциалу эмотива *любовь* в разных контекстах может реализоваться тот или иной его смысл. Значение лексемы *любовь* у Бунина максимально абстрагируется. Об этом ярко свидетельствует употребление лексемы *любовь* во внутренних монологах героев, рефлексиирующих по поводу испытываемой ими эмоции: «*Странная любовь!*» – думал я и, пока закипала вода, стоял, смотрел в окно (Чистый понедельник).

Именно во внутренних монологах персонажи квалифицируют переживаемое чувство согласно своим субъективным стереотипам. В представлении героев Бунина, любовь должна характеризоваться прежде всего высокой интенсивностью, причем отклонение от этого стандарта воспринимается как проявление равнодушия, холодности, например: – *Не могу я молчать! Не представляете вы себе всю силу моей любви к вам! Не любите вы меня!* – Представляю. А что до моей любви, то вы хорошо знаете, что, кроме отца и вас, у меня никого на свете нет (Чистый понедельник).

Можно предположить также, что одной из составляющих эталона любви в прозе Бунина является непереносимое словесное изъяснение чувства, в отсутствии которого упрекает герой свою возлюбленную [4, с. 240]. В диалогах персонажи Бунина не только выражают свои внутренние состояния, но и пытаются их определенным образом идентифицировать. Однако это не всегда возможно, поскольку эталон любви остается для героев (как, вероятно, и для самого автора) скрытым. Неопределенность является одним из главных концептуальных параметров любви в новеллах Бунина, что объясняется неполнотой представления семантических признаков в языковом мышлении:

Параметрнеопределенности чувства воплощается в диалогических репликах благодаря столкновению и противопоставлению абстрактных и конкретных смыслов эмотива любовь: – Да, все-таки это не любовь, не любовь... – Она ровно отозвалась из темноты: – Может быть. Кто же знает, что такое любовь? – Я, я знаю! – воскликнул я. – И буду ждать, когда и вы узнаете, что такое любовь, счастье! (Чистый понедельник); – Я слышала, у вас есть любовь, ребенок? – Это не любовь... Страшная жалость, нежность, но и только (Натали). В этих случаях герои пытаются отождествить свое понимание любви с одним из его составных компонентов (например, счастьем), либо противопоставления другим чувствам (жалости, нежности). Неопределенность представлений автора/героев о любви может быть отчасти объяснена особенностями поэтики произведений Бунина, в частности мотивом его иллюзорности и несбыточности, ключевым для поэтики Бунина. «Всей логикой своего творчества он подтверждал и сам же подвергал сомнению цитату, приведенную его героиней: «Любовь – жажда того, чего не бывает» [2, с. 467].

Важной характеристикой любви становится признак двойственности этой эмоции: а именно неразрывности двух сторон любви – физической и духовной. Особенно ярко амбивалентность данного чувства проявляется в рассказе «Натали», в котором противопоставление телесного и духовного определяет архитеконику концепта «любовь» [5, с. 80].

С одной стороны, указанная оппозиция получает весьма обобщенное выражение, например, в контекстах, в которых ключевые эмотивы любовь и любить функционируют как лексемы с размытой семантикой, когда невозможно с точностью установить характер обозначаемого ими чувства (физического или нравственного): Может, Соня все-таки сказала Натали что-нибудь о нашей начавшейся вчера любви? Если так, то я чувствую нечто вроде любви и к Натали <...> – отчего же нельзя любить двух? С другой стороны, рассматриваемые эмотивы, которые описывают две стороны любовного отношения, функционируют как контекстуальные антонимы: ...За что так наказал меня бог, за что дал сразу две любви, такие разные и такие страстные, такую мучительную красоту обожания Натали и такое телесное упоение Соней? Наконец, возможно сужение значения данных эмотивов, в результате чего они становятся репрезентантами либо духовной, либо телесной любви. При этом наблюдается либо противопоставление эмотивов любовь и страсть и их контекстуальных синонимов: Разве только с одной страстью целую я Соню, разве я не люблю и ее?; либо их сближение, возникающее за счет сочетания с определенными лексическими конкретизаторами: В ту страшную ночь с молниями я любил уже только тебя одну, никакой другой страсти, кроме самой восторженной и чистой страсти к тебе, во мне уже не было.

Подводя итоги, важно отметить, что эмотивная лексика в цикле И.А. Бунина «Темные аллеи» представлена не очень богато, что соответствует общей авторской установке к лаконичному и предельно точному изображению реалий мира. В то же время благодаря многообразным контекстуальным связям эмотивов с другими лексическими единицами создается картина сложного, динамичного внутреннего мира персонажей.

Особое внимание в цикле «Темные аллеи» уделяется раскрытию сложных внутренних состояний героев, среди которых выделяются комплексы эмоций,

обозначаемые с помощью оксюморонных сочетаний типа *восторженный ужас*, *радостный страх счастья* и т. п. Число подобных единиц свидетельствует об особой авторской тенденции в обрисовке сферы эмоций.

Литература

1. Волынская Н.И. Многое в немногих словах // Русская речь, 1978, № 3. – С. 41-47.
2. Горелов А. Звезда одинокая. И. Бунин // Горелов А. Три судьбы.
3. Ф. Тютчев. А. Сухово-Кобылин. И. Бунин. – Л.: Советский писатель, 1976. – С. 275-622.
4. Иофьев М.И. Поздняя новелла Бунина // Иофьев М.И. Профили искусства. – М., 1965.
5. Николина Н.А. Лингвостилистический анализ рассказа И.А. Бунина «Чистый понедельник» // Русская словесность, 1996, №3. – С. 79-83.

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Ключові слова/Keywords: лексичні засоби/lexical means, модальність/modality, інтонація/intonation, мовець/speaker.

У сучасній мовознавчій науці та в перекладознавстві спостерігається підвищений інтерес до категорії модальності в її багатофункціональних виявах, і тому в лінгвістичній літературі висловлюються різноманітні думки з приводу сутності даного феномена.

Відсутність чіткого визначення модальності пов'язана з її комплексною природою, а також із тим, що ця проблема є суттєво важливою не тільки для лінгвістики, а також для логіки, філософії та інших наук.

Актуальність статті визначається недостатнім і суперечливим вивченням питань, які стосуються засобів вираження категорії модальності, її типології, статусу та місця у структурі мови, закономірностей вияву у французькій мові; потребою в знаннях сутності й особливо засобів вираження категорії модальності у французькій мові, за допомогою яких мовець організовує і оптимізує мовне спілкування; практичними вимогами до вміння побудови конкретного вислову, яке пов'язане з культурою мовлення, коли мова дає можливість вибору й відбору різного роду лексичних одиниць, граматичних категорій, синтаксичних конструкцій. Категорія модальності є однією з мовних універсалій, яка може знаходити своє вираження на різних мовних рівнях (лексичному, морфологічному, синтаксичному, інтонаційному). Безсумнівно, ця категорія присутня і серед характеристик тексту. Семантична категорія модальності презентує відношення мовця до його повідомлення, відношення змісту висловлювання до дійсності. Модальність може мати значення ствердження, наказу, побажання, пропозиції, достовірності, реальності чи нереальності.

У французькій мові існує досить багато засобів вираження категорії модальності: це і лексичні, і граматичні, й інтонаційні.

Категорія модальності може бути виражена формами способів дієслова, які слугують для того, щоб показати чи представлена дія як реальний факт або як можливий, або нереальний факт; модальними дієсловами, які представляють дію як обов'язкове або необов'язкове, можливе або неможливе, певне або сумнівне і щось подібне; модальними словами, модальними прикметниками та частками, модальними вигуками, що показують ставлення мовця до твердження вираженому в реченні, тобто вони показують чи розглядає мовець твердження як визначене чи невизначене, як бажане або небажане.

Усі засоби вираження модальних значень (модальності) можна розділити на два види: універсальні і неуніверсальні. Перші характерні для всіх без винятку висловлювань – це інтонація. Другі присутні лише в деяких висловлюваннях. Призна-

чення засобів вираження модальності – зв'язувати форми і значення її вираження. Неуніверсальні засоби вираження модальності використовуються з метою створення для тієї або іншої форми умов, щоб вона стала формою вираження модальності.

У французькій мові присутні вербальні одиниці для вираження модальності. Логічним та аналітичним вираженням категорії модальності у французькій мові слугує модальне дієслово (наприклад, « *vouloir* – хотіти», « *pouvoir* – могли», « *devoir* – виражаєповинність»), а його суб'єктом – модальний суб'єкт; обидва разом утворюють модус, який доповнюється диктумом. Наприклад: *Je ne veux pas dire que vous perdrez, tant s'en faut; mais tenez-vous cependant dans les services de la lettre* [4, с. 121].

Модальне дієслово – це експліцитний засіб для вираження модальності. У реченні воно показує чи відношення між дією і її носієм (внутрішня модальність), виконуючи при цьому первинну функцію, чи відношення між дією та реальністю, яку встановлює сам суб'єкт (зовнішня модальність). При цьому модальне дієслово виконує свою вторинну функцію і набуває нового значення. Міра достовірності встановленого співвідношення між тим що повідомляється і реальністю коливається в межах від констатації бажаності, необхідності можливості дії до припущення наявності дії.

Французькі модальні дієслова здатні виражати в рамках своєї семантики не власне стан або дію, що характерно для звичайних дієслівних одиниць, а саме ставлення до цих дій або станів певної особи, що позначається у мові іменником, займенником і виконує функцію підмета в реченні. Тим самим проводиться свого роду семантична модифікація значення основного або базового дієслова. Всього у французькій мові спостерігається використання чотирьох основних модальних одиниць, що виражають семантику можливості (*pouvoir*), ймовірності (*savoir*), бажаності (*vouloir*) і необхідності (*devoir*).

Модальні дієслова завжди поєднуються тільки з інфінітивом, утворюючи з ним поєднання, які в реченні є складним модальним присудком. Наприклад: *Vous devez aller en Europe* [4, с. 93].

За роллю в реченні модальні дієслова «*vouloir*», «*pouvoir*», «*devoir*» є службовими. Оскільки вони виражають лише модальне ставлення, а не дію, в якості окремого члена речення вони ніколи не вживаються.

Модальні дієслова у французькій мові представляють дію як обов'язкове або не обов'язкове, можливе або неможливе, певне або сумнівне й щось подібне. Проте модальні дієслова вживаються не в кожному реченні і саме тому вважаються додатковими засобами вираження ставлення мовця до дії в реченні.

Модальне дієслово «*pouvoir*» може виражати здатність: *Il a pu visiter un malade* [4, с. 101];

– дозвіл, запит: *Peut-il arriver à temps pour prendre l'avion?* [4, с. 101]; – можливість, ймовірність в умовному способі: *Nous pourrions arriver à temps pour prendre l'avion* [4, с. 101].

Модальне дієслово «*devoir*» може виражати необхідність, повинність, обумовлену чужою волею; спонукання зі сторони; спонукання сторонніми зовнішніми обставинами (законом, умовами і т.д.): *Nous devons chercher à gagner du temps* [4, с. 109];

– зобов'язаність: *Il doit préparer le rôle* [4, с. 109];

– ймовірність: *Vous devez être mécontents* [4, с. 109].

А дієслово «*vouloir*», в свою чергу, виражає бажаність, приязнь, схильність, можливість, намір: *Je veux apprendre à faire du cheval* [4, с. 113].

На думку Б. Потье, «*vouloir*» стилістично нейтральний, не має епістемічних значень і практично не полісемічний [4, с. 61]. Є. Є. Корді виділяє три варіанти значення дієслова «*vouloir*»: намір, бажання і спроба [1, с. 47]. Відповідно, можна виділити 2 моделі вживання «*vouloir*» у реченні. Перша модель висловлює ситуативне бажання, друга – оціночне бажання потенційної події, третє значення – утвердження в конструкціях з підрядним реченням і в конструкціях з інфінітивом. Наприклад:

Зі словами «*bien*», «*tant*», «*à toute force*» дієслово «*vouloir*» вказує на ступінь бажаності дії: *Voulez-vous bien assister à notre examen?* [3, с. 34].

Значення наміру і бажання не завжди чітко визначаються за відсутності контексту. А значення спроби виявляється за допомогою «*vouloir*» в тому випадку, коли після наміру здійснюється бажана дія: *Ferchaux voulut aller prendre l'air mais le brouillard était si froid qu'il ne tarda pas à rentrer* [4, с. 254].

Залежно від того, що мовець (суб'єкт дії) вважає за краще, або чому змушений підкоритися визначається модальність речення, тобто вибір між «*vouloir*» і «*devoir*». Деякі дослідники, наприклад Т. Б. Алісова об'єднують значення необхідності і волевиявлення, оскільки необхідність виникає з волі обставин. На думку Є. Є. Корді «воля і необхідність – різні модальні значення, між якими можна встановити зв'язки». Наприклад, воля лежить в основі каузації [1, с. 13].

Дієслово «*vouloir*» має також значення оцінки дистальної ситуації як бажаної з боку модального суб'єкта в приєдникових конструкціях типу: *Ne me dites rien pour le moment. Vous devez réfléchir que vous preniez votre décision en toute liberté et après avoir bien regardé au fond de vous* [3, с. 68].

Дієслово «*vouloir*» має дві семантичні валентності: на суб'єкт і на диктальну ситуацію. Диктальність виражається підрядним реченням з дієсловом у *subjonctif*. Суб'єкт виражений й іменем особи, хоча бувають винятки з правил: *Alors, si vous voulez bien me permettre mes excuses je vous dirais qu'il faut se mettre au travail* [4, с. 275].

Саме модальні дієслова «*devoir*», «*pouvoir*» і «*vouloir*» перебувають між собою в певних семантичних відносинах, які можна виявити, вживши їх в одному контексті, суміжному реченні. Наприклад: *Pierre veut partir, mais il ne doit pas maintenant. Il peut faire cela plus tard* [4, с. 114].

Власне французькі модальні дієслова, формуючи в'язку з вербальним безприєдниковим інфінітивом, який використовується постпозитивно (після модального), структурують у реченні відповідний присудок складеного дієслівного виду: модальне дієслово + основне (базове дієслово у неозначеній формі). Наприклад: *Nous voulons* (відмінювана форма модального дієслова «*vouloir*») + *gagner* (інфінітив *aux cartes*).

Варто зазначити, що модальні дієслова «*pouvoir*», «*vouloir*», «*devoir*», «*savoir*» відносяться до третьої групи дієслів і утворюють свої синтетичні форми за допомогою додаткового кореневого чергування, а свої складні часові форми вони формують за допомогою поєднання з допоміжним дієсловом «*avoir*» дієприкметника.

Варто зазначити, що для вираження категорії модальності у французькій

мові також можуть вживатися окрім модальних дієслів і такі засоби, як вживання безособової вербальної одиниці (форма однини третьої особи) «*falloir – потрібно*». Наприклад: *Il faut avoir six mois de champagne* [4, с. 449].

Також використання спеціальних конструкцій «*faire mieux + infinitif de faire qch*» та ідіоматичних виразів. Наприклад: *Elle ferait mieux de visiter le malade* [4, с. 282]; *Il est probable qu'il viendra* [4, с. 295]. Звороти: *il est douteux que* – сумнівно що; *il est regrettable que* – шкода, що; *il est important que* – важливо, що, та їм подібні також перетворюють нейтральні за реєстром висловлювання у стилістично навантажені.

Модальні слова теж служать для вираження категорії модальності у французькій мові. Це один із засобів вираження різноманітних значень, що належать сфері модусу: авторизаційних, значення впевненості /невпевненості автора в істинності інформації, яку він сповіщає.

Щодо форми, то в модальних слів немає певної єдиної зовнішньої ознаки. Проте дві інші ознаки – семантична та синтаксична – представлені досить чітко, що, в свою чергу, змушує багатьох лінгвістів говорити про модальні слова як про самостійну частину мови.

Семантичною ознакою модальних слів є їхнє значення суб'єктивного ставлення до висловленого з точки зору достовірності, припущення чи бажаності.

Формально модальні слова – це одна з синтаксичних функцій слів поруч з позиціями головних і другорядних членів речення. Їхня позиція конструктивно зумовлена, і її можуть займати слова різних частин мови чи словосполучення, у тім числі предикативні. Наприклад: *probablement, éventuellement, clairement* – прислівники; *sans doute, en deux mots, d'après R.Rolland, selon les paroles de, etc.* – прийменникові словосполучення іменника; *il semble, je crois, à vrai dire, voyez-vous, on dit* – дієслівні синтаксеми.

Модальні слова – своєрідна група слів, що виражають ставлення мовця до висловлюваної думки. Вони вказують на те, наскільки достовірним представляється йому повідомлення, як воно оцінюється ним, яких застережень хоче від нього, які викликає в нього емоції. Модальні слова не вносять чого-небудь додаткового в саме повідомлення, а тільки виражають ту або іншу кваліфікацію повідомлюваного мовцем. У зв'язку із цим вони посідають особливе місце в реченні; вони, зазвичай, відносяться до речення в цілому, не перебувають у граматичному зв'язку зі словами, що складають речення, тому вони не є й членами речення. Вони тільки доповнюють це повідомлення вираженням його оцінок з боку мовця. Модальні слова, не пов'язані з іншими словами речення, звичайно (хоча й не завжди) інтонаційно виділяються, що виявляється в тих випадках, коли вони збігаються з іншими повнозначними словами, що грають роль членів речення.

Модальні слова щодо морфологічної характеристики можуть розглядатися як одна з можливостей синтаксичного функціонування різних частин мови, насамперед прислівників. Така характеристика відповідає визначенню прислівника як граматичного класу слів, що об'єднує невідмінювані, неузгоджені слова передусім у самостійному вживанні. Вони можуть приєднуватися до дієслів, прислівників, іменників, прикметників, виступати в синтаксичній функції обставин, неузгоджених означень, присудка і у другорядному вживанні – у функції вставного слова.

До найбільш вживаних модальних слів відносяться:

- модальні слова, які виражають сумнів і припущення, невпевненість у достовірності повідомлюваного: *peut-être, probablement* і т.д.
- модальні слова, які виражають схвалення чи несхвалення: *heuresement, malheuresement* та ін.
- модальні слова, що виражають впевненість, достовірність того, що повідомляється: *sûrement, évidemment, sans doute, naturellement*.

Модальні слова виконують функцію вступного члена речення і зазвичай ставляться до всього речення в цілому. Деякі модальні слова (наприклад, *bien sûr, certainement*, і т.д.) можуть виконувати функцію слова-пропозиції.

Отже, модальні слова – це частина мови, що зараз знаходиться в процесі становлення і розвитку. Вона продовжує поповнюватися новими словами, що більшою мірою розвиваються з прислівників, семантика яких може сприяти розвитку абстрактного значення суб'єктивного ставлення до висловлювання.

Об'єднуючись загальним значенням ставлення мовця до висловленої ним думки, модальні слова членуються на вужчі семантичні групи. У французькій мові виділяються такі семантичні розряди модальних слів:

– достовірність повідомлення, впевненість: *certainement, effectivement, incontestablement* тощо.

– недостовірність повідомлення, невпевненість: *evidemment, visiblement, peut-être, apparemment, probablement*.

У сучасній романістиці лексеми, наділені функціями експресивного оснащення дискурса, називають «дискурсивними скріпами» (*charnières de discours*), «модалізаторами» (*modalisateurs*), «конекторами» (*connecteurs*) [2, с. 148].

Відзначимо, що у французькій мові в більшості випадків так звані модальні слова є омонімами іншого класу слів – прислівників, сполучників, дієслів. Жоден із слів-модалізаторів не існує у французькій мові у якості частки, тобто такої частини мови, яка має тільки і насамперед функцію цього службового слова. В залежності від контексту їх називають парадигматичними прислівниками, контекстуальними прислівниками, емоційно-експресивними сполучниками, словами-фразами, вигуками. Наприклад, дієслівні форми *allons!*, *voions!* – в рамках наказового способу означають відповідно пішли! подивимось!, а в іншому контексті виражають спонування до дії *allons!* – ну ж бо!, подив і недовіру – *voions!* – та ну! Зворот *par exemple* – наприклад – в окличному реченні *par exemple!* набирає значення чорт забирай! Широким спектром модальних значень володіють сполучники *que* – хоч би!, *chому, si* – якби ж, хоча.

Сучасні дослідники французької граматики дуже обережні у визначенні морфологічної приналежності службових слів-модалізаторів. Це пояснюється тим, що французька партикологія як окрема частина лінгвістики не існує, і питання про надання часткам статусу самостійного класу слів поки не ставиться.

Вивчення текстів показує, що модальні слова виражають відношення висловлюваного до дійсності й виконують тим найважливішу логічну функцію. Якщо ми будемо ігнорувати в тексті модальні слова, то не зможемо зрозуміти: чи висловлюється дана думка як припущення, як щось можливе, або категорично, з повною впевненістю. Нам буде неясно, стверджується щось чи заперечується, буде неясний логічний зв'язок речень між собою; все це й виражають модальні слова. У письмовій

французькій мові модальні слова не виділяються комами, що ускладнює розпізнавання їх в тексті.

Модальні прислівники (чи модальні слова) стосуються всього речення, але можуть характеризувати і окремий член речення. Їх спільним значенням є оцінка описуваної події з позиції мовця (*adverbes de commentaire phrastique* або *prédicats de phrase*). Оцінка може бути суто раціональною і включати в себе емоційний елемент (*heureusement, malheureusement*).

Слова раціональної оцінки виражають значення:

– дійсність, впевненість: *assurément, certainement, effectivement, évidemment, incontestablement* та ін.;

– можливість, невпевненість в істинності повідомлюваного: *peut-être, apparemment, probablement, vraisemblablement* та ін.;

– необхідність, неминучість: *fatalement, nécessairement, inmanquablement* та ін.;

– випадковість: *par hasard*.

Значення модальних слів дуже рухоме. Наприклад, у виразі *sans doute* проявляється протилежне значення – невпевненості, припущення.

Дистрибутивними особливостями модальних прислівників є:

а) нефіксованість позиції, вільне положення в реченні, в тому числі і перед запереченням *pas*:

Il ne viendra évidemment pas. Il ne viendra pas évidemment. Evidemment, il ne viendra pas.

б) можливість приєднання додаткового підрядного речення. Це пояснюється тим, що модальне слово – семантичний еквівалент головного речення, що позначає модус, тобто судження мовця про висловлювання:

Elle n'a rien obtenu...Mais peut-être après tout, qu'elle n'a pas prié suffisamment (= on peut croire que...) [4, с.205];

в) вони легко формують окреме висловлювання:

Croyez-vous que cela vaille la peine? Certainement [4, с.319].

У даному випадку модальні слова наближаються за функцією до слів-фраз.

У лінгвістиці модальні слова іноді виокремлюють в особливу частину мови. Проте у французькій мові вони зберігають тісний зв'язок з прислівниками. Більшість з них – переосмислені прислівники на **-ment** (*apparemment, certainement, manifestement, naturellement* та ін.) і лише два: *certes* і *peut-être* – не належать до прислівників.

До числа модальних лексичних одиниць відносять також вирази іменниками: *à coup sûr, en effet, en réalité, par malheur, sans aucun doute, sans conteste* та інші.

Проте подібні поєднання, в загальному, характерні і для прислівникових виразів: *par mégarde, sans peine, à grands coups*.

Можна сказати, що модальні слова у французькій мові слід вважати функціонально-семантичним розрядом всередині прислівників, а не окремою частиною мови.

З'єднуювальні та уточнюючі прислівники беруть участь в оформленні дискурсивної рамки висловлювання. До уточнюючих відносяться вставні прислівники і прислівникові вирази, що стосуються способу вираження думки (*adverbes de commentaire énonciatif*):

а) ті, що характеризують спосіб вираження думки: *franchement, honnêtement,*

proprement, littéralement, à vrai dire, sincèrement;

б) ті, що підкреслюють приналежність висловлювання певній особі: *personnellement, à mon avis;*

в) ті, що виділяють і обмежують елемент висловлювання: *précisément, particulièrement, généralement, justement, en somme, en général, notamment, seulement.*

Так як модальні слова у французькій мові займають проміжне положення між повнозначними та службовими частинами мови, то їх поділяють на групи, відносно до їхнього походження: прислівникового, іменникового, дієслівного та сполучникового. Також модальні слова розрізняють за їх модальними відтінками, а саме за тим, що вони виражають.

Отже, розглядаючи засоби вираження категорії модальності у французькій мові, можна сказати, що оскільки категорія модальності є так званою мовною універсалиєю, то вона може знаходити своє вираження на різних рівнях мови, тим самим створюючи велику кількість засобів її вираження.

Лексично модальність у французькій мові виражається за допомогою використання різних модальних слів та словосполучень. Можна говорити про те, що модальні слова в сучасній французькій мові утворюють незмінні лексико-граматичні одиниці, пов'язані етимологічно як з повнозначними частинами мови (дієсловами, прикметниками, прислівниками), так і з службовими словами (вигукми).

У контекстуально-інтонаційних умовах модальність проявляється в різноманітті своїх відтінків. Різноманіття граматичних, граматико-лексичних і лексичних модальних засобів та їх комбінаторність дають можливість вираження дуже тонко градуйованих модальних нюансів. Незважаючи на все більшу роль модальних членів речення для виявлення можливості, сумніву й інших відтінків оцінки реальності процесу, вираженого в реченні, центр тяжіння перебуває в дієслівній системі.

Література

1. Корди Е.Е. Модальные и каузативные глаголы в современном французском языке / Е. Е. Корди. – М.: УРСС, 2004. – 168 с.
2. Смуцинська І. В. Суб'єктивна модальність французької прози: [монографія] / І. В. Смуцинська. – К.: Вид. центр «Київський університет», 2001. – 253 с.
3. Beigbeder F. Mémoires d'un jeune homme derange / F. Beigbeder. – Paris: La Table Ronde, 1990. – 148 p.
4. Pancol K. Les yeux jaunes des crocodiles / K. Pancol. – Paris: Albin Michel, 2006. – 640 p.

РОЛЬ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В СОЗДАНИИ ИДИОСТИЛЯ М.Ю.ЛЕРМОНТОВА

Ключевые слова / Keywords: идиостиль / *idiostyle*, односоставные предложения / *member sentences*, определено-личные / *definite personal*, неопределенно-личные / *indefinite personal*, безличные / *impersonal*, инфинитивные / *infinitive*, номинативные / *nominative*.

15 октября 2014 года исполнится 200 лет со дня рождения М.Ю.Лермонтова, выдающегося русского поэта. М.Ю.Лермонтов – ближайший наследник и воспреемник А.С.Пушкина, как и он, получивший дар различать в «шуме и звоне» жизни то, что недоступно слуху обыкновенного человека.

Неисчерпаемость содержания, отточенность и энергия формы в сочетании с музыкальностью стиха отличают идиостиль Лермонтова, заметную роль в котором играет синтаксис, в частности, – односоставные предложения.

Ранние стихотворения М.Ю.Лермонтова более лиричны, возвышенны, герой занят поиском, у него возникает много вопросов к окружающей действительности, у героя много переживаний, а отсюда и жанры, характерные для этого периода: монолог-исповедь, элегия, послание, романс. И именно определено-личные предложения наиболее точно и полно передают весь колорит переживаний, чувств, настроений лирического героя и самого автора. В ранней лирике выделены следующие регулярные формы выражения главного предикативного члена определено-личных предложений: глагол в форме 2 лица единственного и множественного лица повелительного наклонения: *Зови надежду – сновиденьем, // Неправду – истиной зови, // Не верь хвалам и увереньям, // Но верь, о, верь моей любви!* (Зови надежду – сновиденьем...). Глагол в форме 1 лица единственного числа настоящего или будущего времени: *Благодарю!.. вчера мое признание // И стих мой ты без смеха приняла...* (Благодарю!..). Глагол в форме 2 лица единственного числа настоящего или будущего времени: *Ответ был: «О милый, о юноша мой! // Достань, если любишь, коралл дорогой»* (Баллада). Глагол в форме 1 лица множественного лица настоящего или будущего времени: *Он основал жилище там, // Где можем память сохранять, // И предвещает гибель нам, // Когда уж поздно избегать* (Отрывок).

Большое количество форм повелительного наклонения объясняется тем, что независимо от того, к какой теме относится стихотворение, герой (или персонажи, родственные ему по духу) является нам равновеликим мирозданию, отсюда он вправе повелевать, советовать, приказывать, а иногда и просить. Малочисленны примеры в форме 1 лица множественного числа настоящего или будущего времени. Герой ранней лирики – это могущественная личность, способная единолично разрешить коренные вопросы устройства мира, о «мы» здесь не может быть и речи. Не странно и

то, что форм 1 лица единственного числа настоящего или будущего времени немного, ведь лирическое «я» у Лермонтова в ранней лирике условно, биографический материал не особо проникал в поэтические строки.

Следует отметить, что некоторые названия стихотворений представлены определенно-личными предложениями: «Благодарю!..», «Смело верь тому, что вечно...». Причем, большинство из них относится к интимной лирике. Автор, не называя имени своей посланницы, обращает к ней свои строки, либо, говоря о самом себе, не называет автора.

Самое большое число определенно-личных предложений (9) выделено в стихотворении «Булевар». Это стихотворение содержит сатирическую панораму московского бульвара и портреты его завсегдатаев. Но следует сказать, что все определенно-личные предложения выражают мнение самого автора: *Ругай людей, но лишь ругай остро. Хоть морщи лоб, хотя сожми кулак. Когда гляжу, то, право, жалко мне, // Что вкус такой имеет модный свет.* В стихотворении «К гению» встречаем 8 таких предложений. Это стихотворение 1829 года. В нем элегические мотивы сочетаются с реальным биографическим содержанием. Само название заключает в себе обращение к Гению: *Дай раз еще любить! Дай жаром вдохновений // Согреться миг один, последний, и тогда // Пускай остынет пыл сердечный навсегда.*

Вторая часть стихотворения посвящена воспоминанию о минувших днях, проведенных с любимой, и вновь звучат просьбы автора: *Забудь любовь мою! Покорна будь судьбе! // Кляни мой взор, кляни моих восторгов сладость!.. // Забудь!.. Пускай другой твою украсит младость!..*

В зрелой лирике герой выступает менее отчужденно, он «спускается на землю». Этот герой уже более философ, чем лирик. Лермонтов пишет о земном, естественном, важном, связанном с реальной действительностью. Соответственно в поздней лирике выделены следующие регулярные формы выражения главного предикативного члена: глагол в форме 2 лица единственного или множественного числа повелительного наклонения: *Скорее жизнь свою в заботах истощи, // Разлей отравленный напиток!* (Не верь себе). Глагол в форме 1 лица единственного числа настоящего или будущего времени: *Гляжу на будущность с боязнью, // Гляжу на прошлое с тоской // И, как преступник перед казнью, // Ищу кругом души родной.* (Гляжу на будущность с боязнью). Глагол в форме 2 лица единственного числа настоящего или будущего времени: *Зато лежишь в густой траве // И дремлешь под широкой тень* (Валерик). Глагол в форме 1 лица множественного числа настоящего или будущего времени: *...глядим: лежат рядами... // Подходим ближе. // Пустили несколько гранат* (Валерик).

Преобладание форм повелительного наклонения заметно и в позднем творческом периоде. Лишь несколько изменились адресаты, они стали более реальными. Так как темы стихотворений существенно не изменились, то употребление определенно-личных предложений наблюдается во многих стихах этого периода. В стихотворении «Не верь себе» встречается 9 определенно-личных предложений. В нем переплелись центральные для поэзии Лермонтова, повторяющиеся в разнообразных вариациях темы одиночества, взаимоотношений поэта и общества, и где впервые прозвучало сомнение о принципиальной возможности диалога между ними. В стихотворении улавливается повелительный тон автора, передающийся глаголами в повелительном наклонении: *Не верь, не верь себе, мечтатель молодой,*

// Как язвы бойся вдохновения... Не вслушивайся в них, не предавайся им, // Набрось на них покров забвенья...

Лермонтов мастерски нашел самую приемлемую форму для передачи основной мысли, сделал акцент на глаголе и тем самым предал стихотворению поразительную динамичность. Следует сказать еще об одной особенности употребления определенно-личных предложений. У Лермонтова как в ранней, так и в поздней лирике наблюдаются многочисленные примеры употребления определенно-личных предложений, которым предшествует обращение или оно следует за ними: *Мой друг, берегись его мищения...* (Баллада). *Скажи мне, ветка Палестины...* (Ветка Палестины).

Адресатами его обращений являются как одушевленные, так и неодушевленные предметы: *огонь воздушный, край родной, лихой атаман, земли властитель, старец-море* и другие.

Таким образом, этот тип односоставных предложений достаточно регулярен в поэтической речи М.Ю.Лермонтова.

В неопределенно-личных предложениях главный предикативный член выражен глаголом, который обозначает действие, совершаемое неопределенными или необозначенными лицами. В поэзии эти предложения помогают в создании коммуникативного пространства, в котором находится лирический герой, помогают в раскрытии сложных взаимоотношений героя и окружающего мира, дружественно или враждебно относящегося к нему. В неопределенно-личных предложениях главный предикативный член выражается глаголом в форме 3 лица множественного числа настоящего или будущего времени: *Вот царскому знаку внимают, // Скрыпучую дверь отворяют...* (Перчатка). *И что сказать не знаю, // А мне кричат: "plas vite!"* (А.А.Олениной); формой глагола прошедшего времени множественного числа: *В Москву болезнь холеру притащили* (Пир Асмодея). *Молитву ль тихую читали, // Иль песни пели старины...* (Ветка Палестины). Встречается также неопределенно-личное предложение, выступающее вводным словом: *Ведь были ж схватки боевые, // Да, говорят, еще какие!* (Бородино).

Во всех неопределенно-личных предложениях внимание автора сосредотачивается на факте, событии, действии. Действующее лицо остается либо необозначенным, либо оно неопределенно и неизвестно. Значение неопределенности лица не влечет за собой снижение его активности как производителя действия, только сам по себе этот производитель действия не имеет значения, важно лишь то, что он делает. Легко убедиться в этом на примере стихотворения «Валерик», которое содержит максимальное количество неопределенно-личных предложений – 14. Это стихотворение относится к позднему периоду творчества. Оно было написано в 1840 году. Основная часть представляет развернутое описание походной жизни и военных действий на Кавказе, кровопролитного боя на реке Валерик, в котором принимал участие и сам Лермонтов. Именно здесь, описывая военные действия, автор обращает внимание на цепочку событий: *орудья просят, ружья ... выносят, тащат, кличут, пустились, кинулись, молчат, лежат рядами, резались, телами запрудили, стащили в кучу, умирают*. Основной смысл ложится на глагол, ведь именно значение действия помогает представить картину происходящего. Да и сама война ставит человека ни во что, здесь не играет роли, кто ты, какой ты, здесь важно выжить, победить и не потерять себя. Именно этим и подтверждается использование большого количества неопределенно-личных предложений в этом стихотворении.

Отметим еще одну особенность этого типа односоставных предложений: почти во всех предложениях главный предикативный член выражен простым глагольным сказуемым: *И не придут сюда просить меня?* (Ночь. I). *Быть может, в стране, где не знают обману...* (Послушай, быть может, когда мы покинем...).

Как показал анализ, этот тип односоставных предложений сыграл большую роль в создании необходимого колорита и передачи основного смысла стихотворений.

Основное назначение обобщенно-личных предложений, передающих действие, относящееся в равной мере к любому лицу, – образное выражение общих суждений, широких обобщений. Именно поэтому в поэзии Лермонтова находим примеры обобщенно-личных предложений, являющихся крылатыми выражениями: *В себя ли заглянешь? – там прошлого нет и следа: // И радость, и муки, и все там ничтожно... И жизнь, как помотришь с холодным вниманием вокруг, – // Такая пустая и глупая шутка...* (И скучно и грустно). *Как вспомнишь, как давно // Расстались!..* (Завещание). *Но, эту грудь страданьем напоив, // Скажите мне, возможно ли любить?* (1830 год. Июля 15-го).

Предложения данного типа помогают нарисовать картину типичного, закономерного в данной ситуации протекания действия или проявления состояния. Именно эта типичность становится ситуативной основой значения обобщенности. Отметим пример обобщенно-личного предложения, в котором главный предикативный член выражен глаголом в форме повелительного наклонения: *И где кругом, как зорко ни смотри, // Встречает взгляд березы две иль три...* (1831-го июня 11 дня). В данном случае можно сказать, что эта часть предложения превратилась в устойчивое сочетание и потеряла значение придаточного предложения, к тому же отнесенность действия к какому бы то ни было лицу, даже обобщенному, становится нечеткой.

Лермонтов также употребляет предложения, в которых главный предикативный член выражен формой 2 лица множественного числа, а имеет значение обобщенного лица: *Взгляните на мое чело, // Всмотритесь в очи, в бледный цвет...* (Отрывок). Автор обращается не к конкретным людям, а ко всем. Форма всеобщности также помогает писателю, не обнажая свои собственные чувства, приобщить к ним читателя, заставить его сопереживать: *И в рифмах часто недочет. // Возьмешь ли прозу? – перевод.* (Журналист, читатель и писатель). *Находишь корень мук в себе самом, // И небо обвинить нельзя ни в чем* (1831-го июня 11 дня). Такая форма выражения мысли является тем мостом, который соединяет личное с общим, субъективное с объективным. Автор не только выражает свои мысли и чувства, но и заставляет читателя задуматься, почувствовать остроту проблемы.

Безличные предложения характеризуются отсутствием активного деятеля. Главный член этих предложений называет процесс или состояние, независимые от активного деятеля. Указание на деятеля в предложении все-таки может быть, но лишь в такой форме, которая не допускает грамматического подлежащего. В.В. Виноградов отмечает, что «безличные формы продуктивны, они являются заменой полных личных форм, внося во фразу свойственный им оттенок завуалированности деятеля, производителя» [4, 382].

Поэзия М.Ю. Лермонтова насыщена примерами употребления этого типа односоставных предложений. Формы выражения главного предикативного члена

различны. Единичен пример с безличным глаголом: *Мне хочется за ним...* (Болезнь в груди).

Личный глагол в безличном значении встречается чаще. Например: *Быть может, некогда случится, // Что все страницы пробежав, // На эту взор ваш устремится, // И вы промолвите: он прав...* (В альбом).

Глагол в форме прошедшего времени: *Дай бог, чтоб так случилось!* (Я счастлив! – тайный яд течет в моей крови...).

Регулярной формой выражения главного предикативного члена безличных предложений является отрицательное слово: *Нет милых сплетен... // А нет не пошлых новостей!* (Примите дивное посланье). *Нет на устах моих грешной молитвы, // Нету ни песни во славу любезной...* (Пленный рыцарь). Во всех рассмотренных выше примерах главный предикативный член – простое глагольное сказуемое. Но встречаются также примеры, в которых главный предикативный член – составное глагольное сказуемое: *Такой любви нельзя не верить...* (Зови надежду сновиденьем...). *Мне любить до могилы творцом суждено...* (Стансы).

Главный предикативный член может также иметь форму составного именного сказуемого: *Мне кручно в день, мне скучно в ночь* (Стансы). *Благодарности вашей не надобно мне* (Перчатка). *Мне грустно... потому что весело тебе* (Отчего).

Лермонтов часто употребляет безличные предложения как в ранний, так и в поздний период творчества. Использование этого типа односоставных предложений свидетельствует о том, что автор стремится выделить действие и его результат, а не деятеля. Поэт с помощью этих предложений передает такие состояния, которые можно охарактеризовать как неосознанные, немотивированные. Подтверждение сказанному находим в стихотворении «Валерик». В нем встречаем максимальное количество примеров предложений данного типа (9). Лермонтов не просто рисует проблему, она рассматривается как бы в движении, в развитии. Отметим, что большая группа безличных предложений заключает в себе отрицание: «нет», «не надо», «не будет» и т. д. Лермонтов – поэт, который не соглашается с ситуацией в России, не одобряет действий правительства, не молчит о несправедливости. Ему просто свойственно быть «против», чтобы бороться «за»: за любовь, счастье, свободу, правду, справедливость. Мы встречаем множество примеров безличных предложений, которые содержат модальное значение, передающее более остро, точно, конкретно мысли и чувства лирического героя. А входящие в составное именное сказуемое слова категории состояния передают именно состояние лирического героя.

Безличные предложения широко используются в поэзии М.Ю. Лермонтова, и они, несомненно, также, как и другие типы односоставных предложений, несут определенную смысловую нагрузку.

Семантической спецификой инфинитивных предложений является обозначение ими потенциального действия, то есть действия, которому суждено осуществиться, которое желательно или нежелательно, возможно или невозможно, необходимо, целесообразно или нецелесообразно и т. д. П.А. Лекант говорит, что «общим грамматическим значением инфинитивных предложений является утверждение независимого действия, не соотношенного с деятелем» [5, 36].

Эту группу односоставных предложений использует М.Ю. Лермонтов достаточно часто. Инфинитивные предложения в поэзии Лермонтова имеют различные

модальные значения. Значение невозможности: *Велела, // Велела // Судьба мне любовь от него оторвать // И деву забыть, хоть тому не бывать* (Песня). *Не дождаться мне, видно, свободы...* (Соседка); нежелательности: *Нет, нет, он не предвестник мук; // Я не люблю – зачем скрывать!* (К Су<шковой>); сомнения: *Чтобы душой по-прежнему страдать // И столько же любить?* (Смерть). *В самозабвенье // Не лучше ль кончить жизни путь? // И беспробудным сном заснуть // С мечтой о близком пробужденье?* (Валерик); необходимости: *И то сказать, // чудесный патриот* (Булевар). *И я скажу – нужна отвага, // Чтобы открыть... хоть ваш журнал...* (Журналист, читатель и писатель); желательности: *О, сколько б отдал я тогда земных // Блаженств, чтоб хоть одну, одну минуту // Почувствовать в них теплоту* (Смерть). *Умереть бы уж мне в этой клетке, // Кабы не было милой соседки!..* (Соседка); приказ: *О, полно извинять разврат!* (К***); использование инфинитивного предложения в качестве вводного слова: *Признаться, право, было б жаль // Мне опечалить их...* (Завещание).

Отметим стихотворение «Журналист, читатель и писатель», в котором 5 предложений этого типа. Инфинитивные предложения передают значение сомнения: *Притом – сказать ли по секрету?.. // ...О чем писать?.. // ...Скажите ж мне, о чем писать?*; нежелательности: *К чему толпы неблагодарной // Мне злость и ненависть навлечь*; необходимости: *И все зачем? // Чтоб вам сказать, // Что их не надобно читать!..*

Конечно, особых стилистических свойств для создания колорита инфинитивные предложения не несут, но они помогают придать предложениям должный смысл.

Во всех примерах также четко прослеживается не соотносительность действия с деятелем. Если в неопределенно-личных предложениях и обобщенно-личных деятелем присутствовал хотя бы косвенно, то в данных предложениях он отсутствует вовсе. Весь смысл вкладывается в глагол (в действие), демонстрируется важность именно совершаемого процесса.

Номинативные предложения, кроме того, что главный член имеет форму именительного падежа, несут в себе функцию наименования предмета и идею его существования, бытия. Причем, значение бытийности является здесь доминирующим, и оно, в свою очередь, имеет качественный оттенок – это статическое бытие предмета. В поэзии номинативные предложения позволяют представить отдельные детали описываемой обстановки в виде ярких штрихов, сосредотачивают внимание на этих деталях.

В поэзии М.Ю. Лермонтова эта группа односоставных предложений малочисленна. Среди проанализированных номинативных предложений можно разграничить следующие типы: указательные предложения: *Так вот сосуд любезный и печальный, // Драгой залог науки докторской* (Пир Асмодея). *Смотрите: вот пример для вас* (Пророк). *Вот арфа золотая...* (Еврейская мелодия). *Вот дама Курдюкова* (П.И. Мятлеву); собственно-бытийные: *Желал я на другой предмет // Излить огонь страстей своих. // Но память, слезы первых лет! // Кто устоит противу их?* (Ночь). *Шум, говор. // Где вторая рота?* (Валерик).

Многочисленны оценочно-бытийные предложения: *Что за блаженство, боже мой!* (Что толку жить!..). *Ах, Анна Алексевна, // Какой счастливый день!* (А. А. Олениной).

Единичны предметно-бытийные предложения: *Прозрачный сумрак, луч лампы, // Кивот и крест, символ святой* (Ветка Палестины).

В ранней лирике указательные предложения употребляются несколько чаще, чем в поздней, но, на наш взгляд, каких-то особых причин для такого употребления нет. Скорее всего это объясняется тематикой стихотворений.

Следует отметить, что номинативные предложения часто располагаются группами: *Чу – дальний выстрел! Прожужжала // Шальная пуля... славный звук... // Вот крик – и снова все вокруг // Затихло...* (Валерик). В них встречаются номинативные предложения разных типов.

Лермонтов не тот поэт, который часто использует имя существительное. Его стихотворения (даже описательного характера) динамичны, они передают действия, чувства. Он стремится максимально воздействовать на читателя, пробудить его мысли. В данном случае глагол более эффективен, чем имя существительное. Поэтому номинативных предложений немного как в ранней, так и в поздней лирике поэта.

Выразительные возможности односоставных предложений в творчестве М.Ю. Лермонтова достаточно широки. Эти предложения придают речи лаконизм, экспрессию, динамику, живые разговорные интонации, выносят на первый план действие, дают возможность избежать излишнего повторения местоимений, а обобщенно-личные предложения подчеркивают типичность обозначаемого, придают сообщению характер сентенции.

Поставив перед собой великую цель, поэт сам создал себя и вызвал к жизни то чудо, которому мы не перестаем удивляться.

Неисчерпаемость содержания, отточенность и энергия формы в сочетании с музыкальностью стиха отличают идиостиль Лермонтова, заметную роль в котором играет синтаксис, в частности, – односоставные предложения.

Литература

1. Лермонтов М.Ю. Собрание сочинений в 4 т. Т. 1. – М.: Правда, 1986. – 384 с.
2. Лермонтовская энциклопедия / Под ред. Мануйлова В.А. – М.: Сов. Энциклопедия, 1981. – 746 с.
3. Бабайцева В.В. Система односоставных предложений в современном русском языке. – М.: Дрофа, 2004. – 512 с.
4. Виноградов В.В. Русский язык. – М.: Высшая школа, 1972. – 784 с.
5. Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском литературном языке. – М.: Высшая школа, 2004. – 247 с.
6. Русская грамматика / Под ред. Шведовой Н.Ю. – М.: Наука, 1980. Т. 2. – 714 с.
7. Рухленко Н.М. Односоставные предложения в художественном тексте / Н.М.Рухленко // Русский язык в школе. – 2001. – № 5.

КЛАССИФИКАЦИЯ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Заимствования/ linguistic borrowings, галлицизмы / Gallicisms.

Лексический состав русского языка постоянно обогащается. Одним из способов пополнения словарного запаса является заимствование лексических единиц из других языков.

В лингвистической литературе особое внимание уделяется классификации заимствований, которая строится по различным критериям.

Классификация Л.П. Крысина

Л.П. Крысин выделяет несколько типов заимствования:

1) заимствование слова; 2) заимствование фонемы; 3) заимствование морфемы (обычно в составе слова); 4) синтаксическое или структурно-синтаксическое заимствование (влияние иноязычных синтаксических конструкций); 5) семантическое заимствование [8, с. 24].

Заимствование слова, в свою очередь, имеет отдельную классификацию, предложенную Л. П. Крысиным [6, с. 28]:

1) заимствованные, или, слова, которые уже освоены языком- реципиентом. Среди заимствований первой группы Крысин Л.П. выделяет три подвида:

а) слова, которые совпадают с иноязычными по своей структуре. В лингвистической литературе такие лексемы принято называть буквальными заимствованиями. В ходе анализа фактического материала нами было обнаружено большое количество таких заимствований:

...снова распугивал на своем пути стадо женщин в дезабилье, которые хлопали дверьми перед самым его носом. (Н 126);

...профиль какого-то высокого, безукоризненно одетого молодого человека с прекрасной белокурой шевелюрой. (Н 14).

б) слова, которые образуют форму уже при помощи словообразовательных элементов принимающего языка:

Когда на её вторники собиралось не очень много гостей, чай сервировали тут же, в салоне. (Н 65) (от фр. servir);

Посетители ретировались. Оба не сказали ни слова. (Н 34) (от фр. retirer);

Стол был накрыт, завтрак готов, и мисс Жаксон, уже набеленная и затянута в рюмочку, нарезывала тоненькие тартинки. (Б-К 91) (от фр. tartine).

В вышеприведенных примерах мы видим, что данные галлицизмы приобретают русские аффиксы. Необходимо отметить, что все глаголы, заимствованные из других языков, относятся к данному типу, так как образуются при помощи русских суффиксов. Также большая часть прилагательных входит в данную группу заимствований. Исключение составляют неадаптированные прилагательные в русском языке.

2) интернационализмы, которые представляют собой слова, пришедшие преимущественно из греческого и латинского языков. Интернационализмы широко применяются по всему миру, этим и объясняется их название.

В.В. Акуленко дает следующее определение интернационализмам: «Лексемы, сходные до степени идентификации в графическом или фонематическом отношении с полностью или частично общей семантикой, выражающие понятия международного значения и сосуществующие в нескольких синхронически сопоставляемых языках (в том числе неродственных или неблизкородственных)» [1, с.61]. В.В. Акуленко отмечает, что интернационализмы представляют собой слова, которые по своей форме совпадают в трех или более языках («с учетом закономерных соответствий звуков и графических единиц в конкретных языках») и выражают «понятия международного характера» из разных областей науки, техники, культуры, искусства и т.д. Исследователь подчеркивает важность функционирования лексем данного типа в неродственных языках [1, с. 77].

Среди наиболее употребительных интернационализмов можно назвать следующие: *республика, университет, анализ* и др.

Эту работу я получила через пять лет, как закончила университет (Costo avg 2005 с.226);

Был проведен тщательный анализ их работы (ЛГ 2005 №28 с.3).

Среди интернациональных слов есть также и галлицизмы-интернационализмы: *депортация, журналист, импровизация и т.д.* [4, с.264].

3) экзотизмы – это слова, заимствованные из другого языка, представляющие понятия и явления, которые свойственны другой стране. Эти термины являются обозначениями реалий типичных для страны, из языка которой заимствовано слово.

«Экзотизмы – наименования предметов и понятий, необычных для данной местности, не свойственных и чуждых ей» [9, с. 359].

Например, *жерминаль* – седьмой месяц французского республиканского календаря, действовавшего в 1793-1805 гг.; *клошар* — во Франции: нищий, бродяга; *нотабль* – *ист.* ‘во Франции: XIV-XVIII вв.: представитель высшего духовенства, придворного дворянства или городских верхов — член созывавшегося королем собрания; *трувер* – ‘в средние века во Франции: поэт-певец, представитель поэтической школы, разрабатывавшей жанр эпических песнопений’ [7, с. 718].

«Употребление такой лексики обусловлено не языковыми причинами, а тематикой, ситуацией речи: рассказывая о какой-либо стране, автор употребляет слова, обозначающие вещи и явления, которые специфичны для этой страны» [8, с. 48].

4) иноязычные вкрапления или варваризмы:

Наиболее часто в лингвистической литературе под «иноязычным вкраплением» понимают использование в тексте «чужих» языковых элементов: слов, словосочетаний, отрывков текста, которые передаются в графике языка-источника:

Приходит муж. Он прерывает

Сей неприятный tête à tête;

С Онегиным он вспоминает

Проказы, шутки прежних лет (ЕО 138).

Представляется, что использования иноязычной речи, переданной кириллицей, также относятся к вкраплениям

Зоя оглядывала комнату хмурым оком и нехотя плелась за хозяйкой, а та вдруг исчезла на крутой лестнице, ведущей на чердак. Мерси! Лично она, Зоя, не намерена ломать себе шею (Н 135).

Некоторые ученые склонны считать, что иноязычные вкрапления не являются видом заимствований. Такого мнения, например, придерживается М.А. Калинина [4, с. 29].

Действительно, иноязычные вкрапления представляют собой замкнутые группы слов. Употребление их обусловлено либо тематикой, необходимостью описания быта конкретного народа или страны (экзотизмы), либо степенью знакомства говорящего с иностранным языком, некоторыми стилистическими особенностями речи (вкрапления). Иноязычные вкрапления не принадлежат, как заимствования, системе использующего их языка. Однако в процессе частого употребления в речи они могут превратиться в полноценные заимствования. В данной работе иноязычные вкрапления рассматриваются как особый вид заимствованных единиц, которые не входят в словарный состав русского языка. Можно говорить о том, что они располагаются на его периферии.

Классификация Э. Хаугена

Э. Хауген выделяет три типа заимствованных слов [11, с. 351]:

– слова без морфемной замены (loanwords). Данные слова полностью соответствуют их прототипам в языке-доноре. К данному типу относятся только имена существительные и неизменяемые прилагательные;

– слова с частичной морфологической заменой (loan-blends), лишь частично состоящие из иноязычных элементов (гибриды);

– слова с полной морфологической субституцией – кальки (loan-shifts), или семантические заимствования (semantic loans).

Ко второму и третьему типам заимствований могут быть отнесены любые грамматические классы слов.

Исследовав подходы различных авторов к вопросу о классификации заимствований в русском языке, мы пришли к выводу, что вошедшие в словарный состав русского языка заимствования можно классифицировать по четырем критериям: 1) по источнику заимствования, 2) по тому, какой аспект слова заимствован, 3) по способу усвоения и проникновения их в язык, 4) по степени ассимиляции слова в языке.

Рассмотрим первый тип классификации.

По источнику заимствования в русском языке выделяют:

а) славянизмы или церковнославянизмы;

б) неславянизмы: англицизмы, галлицизмы, испанизмы, тюркизмы, и многие другие слова, заимствованные из разных языков мира;

в) интернационализмы

По тому, какой аспект в слове заимствуется, выделяют:

а) фонетические заимствования (общий звуковой фон этих слов является новым для заимствующего языка, хотя каждый из звуков в отдельности заменяется соответствующим русским звуком):

Длинные серые чехлы легли на бархат аванлож, прикрыли позолоту ярусам... (Н 29);

Дальнейшая беседа принесла немало интересного. Поговорили о Мандельштаме, о котором наш визитёр сообщил следующее... (ЛГ 2004 №12-13 с.6).

б) кальки, которыми называются слова, представляющие собой буквальный перевод иностранного слова или словосочетания.

По способу усвоения в лингвистической литературе выделяют следующие типы заимствований:

а) устные заимствования;

б) письменные (книжные) заимствования.

По способу проникновения в язык выделяют:

а) непосредственные заимствования – это французские слова, переходящие в другой язык в результате взаимодействия двух народов через устную или письменную речь.

Директор, с увлечением следивший за удачной мизансценой, прикладывал в уме, какие можно было получить сборы (Н 113);

.....высокие зеркала за их спиной послушно отражали затейливые шиньоны. (Н 19).

б) опосредованные заимствования – заимствования, производящиеся через какой-либо третий язык.

В.В. Акуленко выделяет 2 источника заимствований в русском языке: этимологический и исторический. Этимологическим источником он называет язык, «в котором впервые возник образец, воспроизводимый в рассматриваемой лексической единице». Исторический источник – язык, который непосредственно передает «этот образец в данный язык, то есть находящийся с ним в непосредственном контакте» [1, с.158].

Большинство лексем французского языка заимствованы из латинского и греческого языка, которые являются основными этимологическими источниками:

На Чеховском фестивале, как на восточном базаре, в этом году, кажется, можно было найти все. И уличное шоу, и французский литературный театр (ЛГ 2005 №32 с.10).

Итальянский язык также является своего рода посредником между французским и русским языком. Например, через французский язык в русский язык пришли некоторые итальянские слова:

Я была в восторге! Огромная кухня, гостиная, уютная спальня, балкон... Все это теперь у меня есть (Cosmo sent 2005 с. 26);

Но панталоны, фрак, жилет... (ЕО 196).

З.Н. Козлова в своей работе отмечает, что слово может быть заимствовано одновременно из двух языков. В качестве примера исследователь приводит заимствованную лексему *жалюзи*. З.Н. Козлова утверждает, что в данном случае из французского языка заимствуется форма слова, а из итальянского – значение; заимствование осуществляется через посредство французского языка [5, с. 96].

По степени ассимиляции заимствования можно подразделить на:

а) полностью ассимилированные, которые представляют собой заимствования, которые полностью соответствуют всем морфологическим, орфографическим и фонетическим нормам русского языка и воспринимаемые носителями языка как родные.

Граф присел на стул с церемонным видом, словно сосед по помещью, явившийся с визитом. (Н 143);

Еще нынче утром Нана объясняла тетке: насчет мужчин можно не беспокоиться – все либо вельможи, либо богачи, словом, люди **шикарные** (Н 79).

б) частично ассимилированные, то есть те заимствования, которые остались иностранными по своему произношению.

Эта **инженю** Матильда – известная неряха – развела в своей уборной ужасный беспорядок.....(Н 228);

Мои **визави** переглянулись, пробормотали что-то невнятное и отпустили меня. (ЛГ 2004 №11 с.5);

....А также просвещение всех общественных мест, всех зрелищ, куда валом валит публика, – балов в зале Мабиль, **ревю**, скачек (Н 254).

Проблема ассимиляции иноязычного слова в принимающем языке освещена многими лингвистами. В.М. Аристова, например, предлагает следующую диахроническую классификацию англицизмов [3, с. 84]:

- а) проникновение (начальный этап существования слова);
- б) заимствование;
- в) ускорение.

А.В. Минасян рассматривает ту же самую проблему. Только она представляет ее не как классификацию, а отмечает, что заимствованное слово в процессе адаптации в русском языке проходит три этапа [10, с.11]:

Принимая во внимания точки зрения А.В. Минасян и В.М. Аристовой, по степени ассимиляции в принимающем языке заимствования можно классифицировать следующим образом:

- а) проникновение, которое представляет собой первоначально вошедшее в язык слово, употребление которого достаточно ограничено;
- б) заимствование – слово, укрепляющее свои позиции в языке-рецепторе;
- в) ускорение – слово, полностью вошедшее в язык-реципиент, характеризуется отрывом заимствования от его прототипа в родном языке.

Таким образом, принимая во внимание различные точки зрения, изложенные в лингвистической литературе, мы представили собственную классификацию, которая охватывает предложенные исследователями классификации, которые строятся по различным критериям.

Литература

1. Акуленко, В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка [Текст] / В.В. Акуленко. – Харьков. – 1972. – 215с.
2. Акуленко, В.В. Существует ли интернациональная лексика? [Текст] / В.В. Акуленко // Вопросы языкознания. – 1961. – №3. – 60- 68.
3. Аристова, В.М. Англо-русские языковые контакты [Текст] / В.М. Аристова. – Л.: Лениздат. – 1978. – 289 с.
4. Калинина, М.А. Эпидигматическое освоение галлицизмов в русском языке [Электронный ресурс] / М.А. Калинина: Дис. ...канд. филол. наук: М.: РГБ. – 2006. – 271с.
5. Козлова, З.Н. Заметки о семантической эволюции заимствованных слов [Текст] / З.Н. Козлова // Филологические науки. – 1970. – №6. – С. 92-96.
6. Крысин, Л.П. Иноязычное слово в роли эвфемизма [Текст] / Л.П. Крысин // Русский язык в школе. – 1998. – №2. – С. 71-75.

7. Крысин, Л.П. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий [Текст] / Л.П. Крысин // Вопросы языкознания. – 2002. – №6. – С. 27-34.
8. Крысин, Л.П. Русское слово, свое и чужое. Исследование по современному русскому языку и социолингвистике [Текст] / Л.П. Крысин. М.: Русский язык. – 2004.
9. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой – М.: Русский язык. – 1990. – 536с.
10. Минасян, А.В. Семантический анализ терминологии русского языка, заимствованной из французского языка (на материале литературоведческой, военной и архитектурной терминологий) [Текст] / А.В. Минасян. Дис. ... канд. филол. наук: М.: РГБ. – 2003. – 186с.
11. Хауген, Э. Процесс заимствования [Текст] / Э.Хауген // Новое в лингвистике. – Вып.6. – М.: Прогресс. – 1972 – С. 344-382.

Список сокращений

Б-К – Пушкин, А.С. Барышня-крестьянка

ЕО – Пушкин, А.С. Евгений Онегин

Н – Золя, Э. Нана

ЛГ – Литературная газета

Cosmo – Cosmopolitan

ЯВЛЕНИЕ МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ А.С.ПУШКИНА

Займствования/linguistic borrowings,галлицизмы/Gallicisms,межъязыковая интерференция / Interlingual Interference .

Творчество А.С. Пушкина является показательным с точки зрения наличия лексических займствований из других языков. Наибольшее количество этих займствований – галлицизмы. Творчество поэта буквально пронизано французским языком. Анализ фактического материала показал, что в ряде случаев займствованные лексемы и сочетания являются кальками французских лексем и либо входят в словарный состав русского языка, либо находятся на его периферии. Нередко носителями русского языка они не воспринимаются как «чужие». Иногда они выполняют особую художественную функцию в тексте.

В ряде произведений встречаются авторские кальки. Л.Н. Кузнецова объясняет возникновение такого рода калек интерференцией, которой она дает следующее определение: «Лексическая интерференция представляет собой двустороннее (в плане выражения и в плане содержания) сближение двух или нескольких лексических единиц одного или разных языков, приводящее к произвольному (ошибочному) или произвольному (стилистическому) нарушению языковой нормы» [3, с. 44].

В научной литературе проблема межъязыковой интерференции является достаточно разработанной. У. Вайнрайх дает следующее определение данному явлению: «случаи отклонения от норм любого из языков, которые происходят в речи двуязычных в результате того, что они знают больше языков, чем один, то есть вследствие языкового контакта» [1, с. 23].

Проблема языковой интерференции посвящена работа В.М.Панькина [5,с.27]. По мнению ученого, интерференция обнаруживается не только в речи двуязычного населения, а также в художественных произведениях русских писателей. Однако, по утверждению В.М. Панькина, в русскоязычных произведениях национальных авторов языковое взаимодействие является не таким очевидным, как в речи двуязычного населения. Исследователь объясняет это тем, что автор литературного произведения хорошо владеет русским языком и «сознательно берет на вооружение его охранительную функцию, защищая его литературные нормы» [5, с. 10].

В.Г. Гак отмечает большое влияние французского языка на язык Пушкина [2, с.35]. Ученый приводит следующие примеры [2, с. 81]:

Мы, согласясь соединиться у Сильвио, разошлись каждый в свою сторону (Выстрел).

В.Г. Гак предполагает, что в данном примере глагол *соединиться* является семантической калькой французского глагола *se réunir*, который переводится либо *соединиться*, либо *собраться*.

Или, например:

Никто в доме не знал о предположительном побеге... Священник, отставной корнет, усатый землемер и маленький улан были скромны... Таким образом тайна была сохранена более, чем полудюжиною заговорщиков (Метель) (пример приводится у Гака В.Г [2, с. 82].

Французское прилагательное *discret* имеет два значения: 1) скромный; 2) умеющий хранить тайну, небогатливый. В приведенном примере Пушкин придает второе значение и русскому слову «скромный». Таким образом, он калькирует лексико-семантическое значение, которого в русском языке не существует [2, с. 82].

Мы, в свою очередь, также находим примеры авторских калек на страницах произведений А.С. Пушкина:

Мы не сомневались в последствиях и полагали нового товарища уже убитым (Выстрел).

Мы считаем, что использование глагола *полагать* в сочетании с творительным падежом в значении *считать* является авторской калькой с французского. Французским источником предположительно является глагол *croire*, который имеет два перевода на русский язык: *полагать, считать*.

В текстах Пушкина мы также встречаем примеры, когда калькируется какая-либо лексико-грамматическая структура французского языка:

Дядька был в таком изумлении при виде всего, что происходило, что не сделал мне никакого вопроса. (Капитанская дочка)

Можно предположить, что в приведенном примере калькой является выражение *не сделал мне никакого вопроса*. Французским источником является выражение *il n'a pas fait aucune question*. Во-первых, выбор глагола *делать* (а не *задать*) дает нам право предполагать, что это калька французского выражения *faire une question*. Также употребление местоимения *никакой* (*вместо ни одного*) является нетипичным для русского языка в данном контексте.

Как отмечалось выше, в произведениях А.С.Пушкина нередко встречаются фразеологические калки:

Люблю я дружеские враки

И дружеский бокал вина

Порою той, что названа

Пора меж волка и собаки... (Евгений Онегин).

Во французском языке существует фразеологический оборот "*entre le chien et le loup*" (дословно «*между собакой и волком*»). Пушкин перефразирует данный оборот и использует его для обозначения ночи. В данном случае употребление фразеологического галлицизма придает тексту экспрессивность. Однако, на наш взгляд, употребление калки французского фразеологического оборота не является следствием межъязыковой интерференции. Скорее всего, А.С.Пушкин намеренно использует данную кальку. Подтверждение этому мы находим в сносках: «Пушкин ради шутки буквально переводит французское выражение «*entre chien et loup*», обозначающее время вечерних сумерек» (Евгений Онегин).

Грамматические калки также присутствуют в произведениях Пушкина: В данном случае калькируется какая-либо грамматическая структура французского языка.

От времени до времени Кирилла Петрович выдавал некоторых из них за муж, и новые поступали на их место. (Дубровский).

Лексико-грамматическую структуру *от времени до времени* можно рассматривать как кальку французского выражения *de temps en temps*. Использование предлогов *от* и *до* в данном примере не свойственно русскому языку.

Три дня после роковой ночи, в 9 утра, Германн отправился в монастырь (Пиковая дама) (пример приводится у В.Г. Гака).

В.Г. Гак предполагает, что структура *три дня после* (вместо *через три дня*) является калькой французской структуры *trois jours après*. Отсутствие предлога в пушкинской фразе делает ее вполне аналогичной нормативной французской фразе [2, с. 82].

Вдруг три или четыре солдата показались из лесу и тотчас подались назад (Дубровский) (пример приводится у В.Г. Гака)..

Использование предлога *или* между числительными является типичным для французского языка. Таким образом, соединение двух числительных союзом (*три или четыре*) является калькой французского выражения.

Во время исследования были выявлены синтаксические структуры, содержащие деепричастный оборот, предположительно являющиеся кальками с французского: *Имя право выбрать оружие, жизнь его была в моих руках* (Выстрел).

В данном случае мы имеем дело с использованием деепричастия независимо от общности субъекта действия с главной синтагмой.

Как утверждает А. В. Филиппов, к галлицизмам можно отнести и конструкции типа *слишком... чтобы* [7, с. 59]:

Сильвио был слишком умен, чтобы этого не заметить (Выстрел) (калька фр. *trop ...pour*) (пример приводится у А.В. Филиппова).

В лингвистической литературе исследователи (Т.П. Ильяшенко, В.Ю. Розенцвейг, Э.Хауген, У. Вайнрайх) под интерференцией понимают перенесение элементов родного языка на иностранный [4, с.62]. В настоящей работе под лексической интерференцией в художественном тексте понимается калькирование французских слов и структур.

Анализ произведений Пушкина свидетельствует о наличии большого количества галлицизмов, выполняющих особую стилистическую роль; более того, творчество поэта буквально «пронизано» французским языком и французской культурой. С одной стороны, автор использует галлицизмы для того, чтобы передать исторический колорит эпохи. С другой стороны, билингвизм поэта является причиной изобилия заимствованных слов в произведении; иногда мы имеем дело с межъязыковой интерференцией. Мы не исключаем возможности, что в ряде случаев поэт использовал французские слова и выражения, переходил с одного языка на другой в связи с тем, что сам был билингом. Нельзя утверждать, что переход с одного языка на другой в авторской речи всегда является намеренным. Этот феномен можно объяснить переключением кода, который имеет место у билингов. По мнению В.М. Степановой, в творчестве А.С. Пушкина «образ автора стоит за каждым текстом. Он определяется суммой приемов организации тематического и языкового материалов, который при всем его многообразии, с каким сталкиваемся у Пушкина, все же может быть охарактеризован как нечто, что создает базу для проявления этого многообразия» [6, с.110].

Литература

1. Вайнрайх У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования [Текст]. – Киев: Вища школа. – 1978. – 263с
2. Гак, В.Г. Язык Пушкина и французский язык [Текст] / В.Г. Гак // Вопросы языкознания. 2000. – №2. – С.79-89.
3. Кузнецова, Л.Н. О лексической интерференции в одном и разных языках [Текст] // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. 1990. №1. С. 43-51.
4. Новое в лингвистике [Текст] / под ред. В.Ю. Розенцвейга. М.: Прогресс. – 1972. – 535с.
5. Панькин, В.М. Русский язык в межнациональном общении. Проблема интерференции [Текст] / В.М. Панькин // Вопросы языкознания. – 1986. – №2. – С. 7-15.
6. Степанова В.М. Экспрессивные ресурсы фонетики и лексики в лирике Г.Р. Державина и А.С.Пушкина [Электронный ресурс] / В.М.Степанова. Дисс...канд.филол. наук., М.: РГБ. – 2005. – 230с.
7. Филиппов, А.В. Грамматические заимствования в русском языке [Текст] / А.В. Филиппов // Русский язык в школе. – 1988. – №6. – С. 58-61.

REFERENCE – FROM SEMIOTICS TO DISCOURSE

Abstract

The article deals with interparadigmatic research into the problem of reference. It also discusses those inner, logical, functional and structural correlations which exist among the categories of reference, determination and deixis, determines the correlation between the functional-semantic category of reference and referential textual net.

Key words: reference, deixis, determination, field, textual net, concept, paradigm, discourse, category.

Introduction

Reference is a linguistic phenomenon, which is similarly important for both systemic and discourse modes of language existence. At the same time we take into consideration the fact that “reference” as a term refers to linguo-semiotic concept and originated within the systemic-semiotic paradigm of modern linguistics. This paradigm chronologically, theoretically and methodologically precedes the anthropocentric-communicative and linguoculturological paradigms. Therefore, we can define both the area and the problem of our research. We research into reference as a linguistic phenomenon taking into account all its possible dimensions and all the results of its study that already exist around this phenomenon. At the same time we propose our theoretical assumptions, according to which some aspects connected with reference are not looked into yet. However, our aim is not just to refer to the above mentioned paradigm structure of modern linguistics, but to emphasise the inner and relevant correlation that exists between this paradigmatic structure and the linguistic phenomenon of reference.

Case Study

In our opinion, the concept of reference has undergone the following stages:

1) Within the first stage the term of “reference” was understood according to the definitions given by Ogdene and Richards, who set the foundation to the semiotic understanding of the linguistic lexics and may be regarded as the authors of a well-known “linguistic triangle”, which first formulated the linguosemiotic approach to sense. (7, 1975)

2) The second stage gives the linguosemiotic interpretation of “reference” as a term emphasising its connection with the extralinguistic reality. At this stage the term “reference” still has a broad connotation and is possible to refer to any parts of speech – nouns, verbs and etc. Therefore, as one of our aims is to determine the place that “reference” has in the linguosemiotic terminology, we rely on N. Arutinova’s and M. Krongaus’ definitions. N. Arutinova considers reference as the connection of actualized nouns, nominal groups and their equivalents to the objects of reality (2, 1990). The author connects the phenomenon of reference with those linguistic aspects such as semantics, syntax and pragmatics. Though

she gives pragmatics the most relevant role to set the systemic and complete foundation of the theory of reference. (1, 1990). As for Krongaus, while discussing the linguistic theory of reference, he considers the following problems: First, the semantics of so called referential words such as pronouns and article should be studied. Second, different types of reference together with definiteness/indfiniteness should also be looked at (5, 2001).

3) In our opinion, none of the definitions discussed above depict the real sense of reference as a phenomenon on both systemic and discourse levels. Therefore, we consider that **the third stage of the research** into the problems of reference, which is most important now, should be defined as the follows: in order to give a complete and adequate definition of referene we should take into consideration all the data that exists around this phenomenon in modern linguistics and the paradigm dynamics, which the latter has passed throughout its existence so that we can combine the conceptual achievements made in this field.

According to the above mentioned there is a question: how the concept of reference looks on the basis of anthropocentric and communicative paradigm relying on two theoretical points of veiw:

a) The first point deals with the inner srtructure of reference, on one hand and the mode of its existence in the linguistic system on the other. The two aspects of this question are defined as follows: it is believed that reference as a concept involves three structural elements: determination, deixis and the semantics of the noun. As for the mode that determines its existence in the linguistic system, reference is considered as a functional-semantic metacategory which has its corresponding field;

b) Our second theoretical point of veiw lies in the fact that any functional-semantic category is actualized due to two principles – the principle of intersubjectivity if this actualization is considered on the level of discourse and the principle of transformation of linguistic field into textual net if this actualization is considered on the discourse level.

Let us consider both these points in sequence: in spite of the fact that determination and deixis, as a rule, are both autonomous nominal categories, we consider them – and this is one of our hypothesis – as nominal subcategories of reference. According to this hypothesis, we speak about a nominal categorial triad. Within this triad reference acts as a metacategory.

The phenomenon of determination, which is considered in close relations with reference and plays a role of nomination of a noun in any communicative situation, is expressed by means of an article. Therefore, we had to answer the question: which category can be given a metacategorical status between determination and reference? Taking into account all three paradigms of modern linguistics, we consider that the functional and semantic category of reference can act as a metacategory. While discussing the latter we base on five aspects of the structure of a fictional text proposed by L. Nozrdina and called “textual nets”. They are **temporal, personal, referential and modality nets**. It should be noted that the author states that every textual net on the systemic level corresponds to a certain functional-semantic field. Therefore, every textual net is the actualization of this or that functional and semantic category (and its field) (6, 2004). However, in modern linguistics there are temporal, locative, personal and modality functional-semantic categories together with their fields, but there does not exist a functional-semantic category of reference.

Therefore, in our opinion, the correlation between reference and determination, the existence of which is undiniable, can not be conceptualized and understood without

introducing the **concept of functional-semantic category of reference** and its field. This is the very concept which can be considered as a metacategory, which sets the foundation to the correlation between reference and determination.

However, if we interpret the category of determination according to the anthropocentric and communicative paradigm, the metacategory, which can set the foundation to the conceptual bond existing among reference, nomination and determination simultaneously, should be looked for not among the pragmatic categories, but in pragmatics itself, from which the field of anthropocentric and communicative linguistics originated. As anthropocentrism plays a principal role within the given paradigm, it cannot be named as a metacategory able to correlate the categories of determination, reference and nomination. We consider that the category which should act as a metacategory arises from anthropocentrism on one hand, though, on the other, stands "higher" than any pragmatic category. This is the category of **intersubjectivity**.

At the same time we should remember that above mentioned three categories (reference, nomination and determination) are metacategorially based not only on one paradigm, but on the vertical paradigm level i. e. **interparadigmally**. As within systemic-semiotic paradigm the functional-semantic category of reference was regarded as a metacategory and an article due to its function was put in the centre of the field, we think two metacategories which play most important roles in our research should be correlated with each other. They are:

- a) **The functional and semantic category of reference**
- b) **The category of intersubjectivity**

As for correlation that exists between reference and deixis: like determination we consider deixis as one of the dimensions of reference i. e. its subcategory. In this case reference itself is one of the dimensions of such discourse metacategory as intersubjectivity. Our discussion of deixis is based on the views suggested by V. Vinogradov, who gives the definitions and classification of deixis and speaks about its correlation with reference without considering its relation with determination and the correlation that exists among these three linguistic phenomena (4, 1990)

According to the thesis formulated above on the systemic level of the language we can speak about **the functional and semantic category of reference (or metacategory)**, which is reflected in paradigmatically structured functional and semantic field. Therefore, we consider deixis and determination as structural segments of this field.

CONCLUSION

Linguo-semiotic research of reference as a problem and phenomenon in the context of anthropocentric-communicative and linguoculturological paradigms has led us to the following theoretical generalizations:

1. Both theoretical and methodological approaches to the discussion of reference as a linguistic phenomenon reveal that this process should be connected with the process of modern linguistic paradigm dynamics, which requires that the problem of reference to be principally and basically discussed considering linguoculturological paradigm and taking into account the data of previous paradigms;

2. The linguistic concept of reference which was characterized with inner diffusion at the beginning and was connected with all linguistic expressions, gradually adopted

conceptual definition as it differentiated first from the concept of significance and then from the concept of denotatum;

3. The concept of reference is connected with nouns (nominal groups);

4. The role and significance of pragmatics has become more and more important in the process of reconsidering reference as a linguistic phenomenon;

5. Together with pragmatics and in the close relation with this field the function of reference as a textual phenomenon has also become more and more vivid.

6. Reference, which is different from significance and denotatum, should be discussed in the triad of functionally different nominal categories of deixis and determination;

7. Reference is presented as a functional-semantic field on the level of systemic paradigm and as a referential textual net on the level of discourse;

Reference:

1. Арутюнова Н. Д. Введение Логический Анализ Языка. Образ человека в культуре и языке, Москва, 1990
2. Арутюнова Н. Д. Референция in: Лингвистический энциклопедический словарь, Москва, 1990
3. Виноградов В. Статья in: Лингвистический энциклопедический словарь, Москва: 1990
4. Виноградов В. Деиксис in: Лингвистический энциклопедический словарь, Москва: 1990
5. Кронгауз М. А. Семантика, Российский Государственный Гуманитарный Университет, Москва, 2001
6. Ноздрин Л. А. Поэтика Грамматических категорий. Москва: "Высшая Школа", 2004
7. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания. Москва: "Просвещение", 1975

THE ENGLISH LANGUAGE. IS NOT IT GREEK?

Keywords: amalgamation, transliteration, alphabet, vocabulary, sentence, grammar, expression, derivation, flow of speech, influence.

The ancient Greeks provided the foundation for many important ways of looking at the world and for living in society that are still important today; that is one reason their language has remained so influential.

The Greek language has a heavy influence on the English speaking civilization of the West. For example, English Greek was phonetic and was the first language that used vowels. Greek's incredibly diverse vocabulary also influenced and contributed to modern English. Thirteen point two percent of Modern day English is derived from the vocabulary of ancient Greece. Greek's written language has also influenced the creation of the English alphabet. The Greek alphabet produced many letters that are similar to the English.

But the English language is indebted to Greek not only for its alphabet but also for a major portion of its vocabulary. If it were not for the ancient Greeks, the English language would not be the 26 letters that are used today. The English-speaking people would probably write in a different direction. Everyday vocabulary would be drastically altered, and it would be difficult to communicate about such subjects as government, religion, and science. Even English literature would not be nearly as diverse as it is today. All of the alphabets of the world are derived from an ancient alphabet often referred to as the Phoenician alphabet—more correctly labeled the Semitic alphabet. [5, pp. 87-88]

English was first spoken on the mainland of Europe by three tribes: the Angles, the Saxons, and the Jutes. They are usually collectively referred to as the Anglo-Saxons. The language of religious expression used when Christianity began was Greek. [2, p. 27]

In its grammatical structure the Greek language is one of the most complete, and, at the same time, one of the most flexible in the world. The noun preserves five cases out of the original eight belonging to the primitive Aryan. It also has three numbers: singular, dual, and plural. By this means the discrimination of objects as it respects unity, binity, and multiplicity is easily carried out in speech. The language presents three genders: masculine, feminine, and neuter. The article (ho, he, to) accompanies the noun and follows its inflections. In its power of nominal combination no other language has equaled the Greek. There was practically no limit to the ability of a Greek author to form compound nouns, expressing the most complex ideas. The striking off of case-endings and the juxtaposition of radicals was a process so easy and natural as to suggest itself in the ordinary flow of speech, and the laws of the language were so tolerant of growth as to put no restriction on either the poetic imagination, or the necessity of philosophy. The adjective was specially full and rich in its expressiveness. Each word of this class was capable of one hundred and thirty-five –endings. But it was the Greek verb which most of all exhibited the fecundity of the language. Here was revealed the great force and perspicuity of the speech of the Hellenes. A double series

of affixes, added or prefixed to the verb-roots, clearly distinguished the tenses as to the time and completeness of the action expressed by them. For past time the augment, and for completed action the reduplication, furnished delicate discriminations for which we should look in vain in Latin or in any other tongue ever spoken in Europe. A Greek sentence was agitated through all its length and depth by the stress of expression. The paragraph trembled from end to end when the thrill of life awoke in any part.

The tongue of the Greeks was, in its kind, as preeminent as their literature. The one was the counterpart of the other. So wonderful in its completeness is the grammatical structure of the language that it has been made, not without good reason, the foundation of linguistic study in nearly all the universities of the world.

Thus, today English is combining a Greek root word with another Greek root word and comes up with a third. For example take the word *geo* for earth. The following is a brief, yet concrete example of borrowing Greek words and imagination: *geo*+botanical – centric, – chemical, – chronological, – graphical, – logical, – physical, – political, – thermal, etc.

In fact, the Greeks were equally conscious of the sound, pronunciation, diction and grammar. Why do you suppose the word symphony is spelled with an “m” instead of an “n”. The “n”, as in *syn*=with, is the original letter. But, to the Greeks the “n” after the consonant “f” sounded cacophonous! [4]

To express religious ideas previously unknown to the Anglo-Saxons, they imported many words directly from the original New Testament such as “church” from Greek *κυριακή* (*kyriake*, “pertaining to the Lord”), “ecclesiastical” from Greek *εκκλησία* (*ekklesia*, originally an Athenian assembly), and also “apostle,” “monk,” “prophet,” “patriarch,” “hymn,” and “psalm.” [6, pp. 210-212] Other words were derived from Latin, the language of the Christian Church in western Europe at the time. Many of these words had in turn been derived from Greek. For example, English *angel*, derived from Latin *angelus*, was first derived from Greek *angelos*, meaning “messenger.”

The next major influence of Greek upon the English language occurred during the Renaissance, which had its greatest force in England during 1500–1625. During this period, the study of classics was stressed. The classicists of that time intentionally tried to enrich the English language by borrowing from such classic languages as Greek and Latin. Because of their efforts, the English language now includes such words as “catastrophe” and “lexicon”, which came directly from Greek, and “chaos,” “climax,” and “crisis,” which came from Greek through Latin. [1]

Modern science has also failed to escape Greek influences in its vocabulary. Not only do its different fields exhibit signs of a Greek influence in the histories of their respective vocabularies, but science as a whole often uses Greek when forming words to express new ideas. For example, the SI international measurement system, previously known as the metric system, uses a system of Greek prefixes to identify the various measurements as powers of ten (centi, deci, deka, kilo, etc.). [2, p. 73] Many common anatomical terms, such as cranium, epidermis, larynx, iris, and retina are from Greek. Botany, although using a two-part Latin naming system, is also dependent on Greek for many words. In a glossary of 726 botanical terms, at least 183 of them (or about 25 percent) are either Greek or hybrids of Latin and Greek. [2, pp. 71-72]

Another area of science greatly influenced by Greek is chemistry. If one only considers the periodic table of the elements, around half are Greek in origin. Some common

examples include arsenic, calcium, copper, helium, hydrogen, iodine, magnesium, manganese, nitrogen, oxygen, phosphorus, and platinum. However, chemistry cannot claim a greater Greek heritage than the science of medicine. Many medical terms, occupations, and college courses are directly derived from the Greek language. A Pediatrician, a doctor who works with children, owes his occupational name to the Greek παιδός (*paidos*, child). A hypodermic needle is so-called because it goes under (Greek hypo) the skin (Greek derma). Even the title of a doctor of female ills, *gynecology*, is from Greek: γυνή (*gyne*) means woman. [3, pp. 45-47]

Although Greek influences can be easily seen in the specific, technical areas mentioned, possibly more relevant is the grammar and vocabulary of the average English-speaking person. First of all, the very term “grammar” was devised by the Greeks, which means, in their language, “that which pertains to writing.” Greek philosophers are credited with the creation of such grammatical terms and concepts as “article,” “noun,” “pronoun,” “adjective,” “verb,” “adverb,” “preposition,” “conjunction,” and “interjection.” So powerful was the Greek influence upon English literature, that “...native English has contributed practically nothing to the English terminology of grammar, and ... Greek, either by translation into Latin, or by mere transliteration, has furnished practically everything.” [2, p. 143] Just as significant is the fact that many prefixes and suffixes used are from Greek. Greek, having helped start the development of the most widespread language in the world, is quietly continuing to guide the English language as it further evolves to accommodate the inhabitants of the modern world. [7]

The English language, which is an amalgamation of several languages, has borrowed generously from the Greek language. In fact, 24.6 percent of the English language has been borrowed from the Greek, and another 24.8 percent has been borrowed from Latin. Of course, Latin has borrowed greatly from the Greek. Greek people did not simply use the language as a sum of words. Clearly, the language is the filter of the mind. Beyond these facts, the language is a conduit, a means by which a people’s civilization and philosophy is cultivated, developed, and expressed. Yet, the English language has borrowed an impressive principle from the Greek, i.e., phantasy, or imagination! [4]

References

1. Bryant Margaret M. “English Language.” The Encyclopedia Americana. 1989 ed.
2. Kent Roland G. Language and Philology. New York: Cooper Square Publishers, Inc., 1963.
3. Lewis Norman. Word Power Made Easy. New York: Doubleday and Company, 1971.
4. Miliotis Costas. An Apocalypse: Hellenic Lexicodynamics and its Impact on the English Language. (<http://www.hellenicnest.com/Greekwords.html>.)
5. Ogg Oscar. The 26 Letters. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1967.
6. Pei Mario. The Story of Language. Philadelphia: J. B. Lippincott Company, 1965.
7. Wilson Garret. The English language: it’s Greek to me. English IV, 1993. (<http://www.garretwilson.com/essays/languages/en/englishgreek.html>).

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО СТАТУС І СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ

Ключові слова: нормативно-правовий акт / regulatory legal act, статус мови / language status, сфера застосування / scope application, державна мова / official language, мови меншин / minority languages, регіональна мова / regional language.

Мовне законодавство у своїх національних різновидах забезпечує не тільки баланс функцій мов з метою уникнення конфліктів на мовному ґрунті, а й виявляє мету і напрями мовної політики. Саме шляхом прийняття нормативно-правових актів кожна держава реалізує сукупність принципів, настанов та заходів, спрямованих на вирішення мовної взаємодії в країні [1, с. 36]. У зв'язку зі вступом України до Європейського союзу необхідно знати європейське мовне законодавство. Порівняльна характеристика мовних законів, для прикладу, України та Франції, дозволяє з'ясувати перспективи вдосконалення українського мовного законодавства, адже чинний Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI (3.07.2012 р.) свого часу провладні політики прийняли антиконституційно [2, с. 2], а спроба відміни Закону в лютому 2014 року спровокувала «захист» російськомовного населення України з боку Російської Федерації у формі військової агресії проти України.

Завдання статті – порівняти визначення статусу та сфер застосування мов в нормативно-правових актах України та Франції. Для цього використаємо соціолінгвістичні праці з питань мовної політики та ілюстративний матеріал – тексти законів, до яких застосовано метод порівняння, метод контент-аналізу, елементи статистичного методу.

1. Конституційний статус мов

Статус української мови як державної закріплений ст. 10 Основного Закону України: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [3, ст. 3]. Трактатування цієї статті викликало тривалі дискусії, завершенням яких стало офіційне тлумачення ч. 1 ст. 10 Конституційним Судом України від 14 грудня 1999 р. Суд розтлумачив, що статус державної мови надано українській мові (ч. 1 ст. 10), оскільки це цілком відповідає державотворчій ролі української нації. Термін *державна мова* розуміється як «мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя». Це одна з складових (поряд із поняттям державних символів) більш широкого за змістом та обсягом поняття «конституційний лад» [4, с. 2].

Офіційний статус французької мови закріплений Конституцією Франції з 1992 року. Глава 1 «Про суверенітет» ст. 2 (ст. 1 у проекті № 92-554 від 25 лип-

ня 1992 р.), поряд з символами держави (Гімном, Прапором, Гаслом), проголошує: «Мова Республіки – французька» (*тут і далі переклад наш*) [5, р. 1]. Французька мова прирівнюється до символів держави та відіграє роль об'єднувального чинника у творенні та розвитку Франкофонії, тобто франкомовного простору (ст. 88) [5, р. 45].

В історії французького мовного регулювання була спроба змінити ст. 2 Основного Закону і до пункту про офіційний статус французької додати положення «регіональній мові є надбанням нації», однак, цю поправку відхилив сенат, який висловив побоювання щодо верховенства французької мови. Положення про регіональній мові містить ст. 75-1 Конституції Франції [6, р. 34]. Нагадаємо, що подібне положення містить ст. 10 Конституції України: «В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України».

2. Статус мов в чинних законах про мови

Чинний Закон України (*далі – ЗУ*) «Про засади державної мовної політики» (автори В. Колесніченко та С. Ківалов) прийнятий 3.07.2012 р. визначає офіційний статус української мови як державної. Українська мова «обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, у міжнародних договорах, у навчальному процесі в навчальних закладах в межах і порядку, що визначаються цим Законом» [7, ч. 2 ст. 6]. Закон передбачає, що держава сприяє використанню цієї мови в засобах масової інформації, науці, культурі, інших сферах суспільного життя [7, ч. 3 ст. 6].

Закон розширив сфери використання недержавних мов, тобто використання регіональної мови або мов меншин як таких, що «традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави» [7, ст. 1].

Термін *регіональна мова* викликав критику в представників Венеціанської комісії, оскільки його нечіткість може бути предметом маніпуляцій в майбутньому [2, ст. 4]. До слова, автори аналітичного огляду «Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз та рекомендації» (2008 р.) підкреслювали невмотивованість використання усіх відповідників, крім термінів *державна мова* та *недержавні мови* [8, с. 336].

Чинним законом, який визначає використання французької мови є Закон № 94-665 від 4 серпня 1994 року про використання французької мови (*La loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française*) більш відомий як Закон Тубона (*Loi Toubon*) (від прізвища міністра культури Ж. Тубона). Його складають 24 статті, які утворюють державний статус французької мови та передбачають обов'язкове використання французької мови в усіх сферах суспільного життя. Про інші мови у Законі не йдеться, оскільки Франція не ратифікувала Європейську хартію регіональних або міноритарних мов і не брала на себе спеціальних зобов'язань щодо захисту мов меншин [5].

3. Сфери застосування мов

Українське мовне законодавство визначає українську мову як державну, вона обов'язково застосовується на всій території України при здійсненні повноважень органами влади, у міжнародних договорах, у навчальному процесі в навчальних закладах в межах і порядку, що визначаються цим Законом (ч. 2 ст. 6). Закон дифе-

ренційою функції, які виконує тільки державна українська мова, від функцій, які вона ділить або може ділити з регіональною (відповідно до умов ч. 3 ст. 8 цього Закону), а також випадки, коли її застосування не є обов'язковим (крім приватної сфери).

За Законом «Про засади державної мовної політики», обов'язкове застосування тільки державної української мови здійснюється на засіданнях Верховної Ради України, під час внесення проєктів законів, актів вищих державних органів, текстів офіційних оголошень (розповсюджуватися можуть в перекладі), бюлетенів для голосування на референдумі (поруч може бути переклад регіональною мовою), слідчих або судових документів, в нотаріальному діловодстві (з перекладом для осіб, які не володіють державною мовою); українською мовою записують адреси відправника та одержувача на поштових відправленнях в межах України, іноземні топоніми, імена громадян.

Використання мов на розсуд самого суб'єкта діяльності (незалежно від умов ч. 3 ст. 8) можливе: при розповсюдженні матеріалів передвиборної агітації; під час усної процесуальної дії в судовому процесі (заяви, показання і пояснення, клопотання і скарги, запитання тощо) (з послугами перекладача); в економічній і соціальній діяльності об'єднань громадян, приватних підприємств, установ та організацій, громадян-суб'єктів підприємницької діяльності та фізичних осіб; під час написання тестів для зовнішнього оцінювання якості освіти (на розсуд особи, яка здає тестування); під час співбесід або інших форм контролю, якщо такі передбачені при вступі у навчальний заклад; у сфері наукової діяльності; в державних комп'ютерних системах та їх програмному забезпеченні; в оголошеннях і супроводі концертів, під час інших культурних заходів, що проводять особи, які належать до різних мовних груп; у виступах зарубіжних митців; під час мовлення телерадіоорганізацій України; трансляцій аудіовізуальних творів; у друкованих засобах масової інформації [7, ст. 7–13].

Отже, сфера впливу державної української мови під впливом регіональної мови звузилася. Про це попереджують експерти Венеціанської комісії: «Охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні шкодити офіційним мовам і необхідності їх вивчати», зауважуючи, що цей проєкт шкодить офіційній українській мові. І тут же роблять висновок: «Не існує права осіб, що належать до національних меншин, очікувати того, що вони зможуть ніколи не використовувати державну мову» [2, с. 3].

Закон про використання французької мови передбачає статус французької мови як державної. Французька мова визначається як основний елемент ідентичності та національне надбання Франції (ст. 1). Крім цього, вона виконує широкий спектр функцій в суспільному житті: це мова викладання, трудових відносин, торгівлі та державної служби (ст. 1), вона охоплює всі сфери суспільного життя, де можлива комунікація.

Французька мова має широку сферу застосування як обов'язковий засіб спілкування, обов'язкова мова викладання, мова трудових відносин, торгівлі та державної служби (ст. 1). Нормами законодавства є такі положення:

будь-яка реклама (письмова, усна, аудіовізуальна) та товари, продукти та послуги, чекові виписки та квитанції (ст. 2) обов'язково повинні бути французькою мовою;

французькою мовою може виконуватися напис чи оголошення, розміщене

на дорозі загального користування, у відкритій місцевості чи в громадському транспорті (ст. 3);

хоча б короткий виклад французькою повинні мати писані іноземною мовою огляди, публікації, повідомлення суб'єктів права, які фінансуються державою або виконують державну службу (ст. 7);

товарний знак або торгова марка не повинні містити іноземних слів або виразів, якщо є французький еквівалент. Ці положення застосовуються до осіб, підприємств, які на держслужбі або виконують умови держзамовлення (ст. 14) [5, art. 3–14].

Закон про використання французької мови не містить положень про мови меншин або регіональних мов. Ці мови у Франції не є об'єктом особливої державної підтримки, оскільки Франція підписала Європейську хартію регіональних або міноритарних мов, але не ратифікувала її. Відмова ратифікувати Хартію зумовлена висновком Конституційної Ради Франції про те, що вона містить положення, які суперечать Конституції Франції. Наділяючи специфічними правами групи носіїв регіональних або меншинних мов на територіях, де ці мови поширені, вона зазіхає на принципи неподільності Французької Республіки, рівності перед законом і єдності французького народу [9, с. 129]. Нагадаємо, що в французькому Законі мова визнана основним елементом національної ідентичності (ст. 1). Конституційна Рада зазначила, що задля ратифікації Хартії потрібно змінювати Конституцію. За словами французьких політиків, Франція має достатньо законів, які передбачають захист мов, а отже, прийняття ще одного є невмотивованим [10, с. 48].

Відмінності в деяких сферах застосування мов, передбачених законодавством, ілюструє Таблиця 1.

4. Законодавчий захист мов

Залежно від характеру мовної політики законодавство регулює вживання мов у певних сферах громадського життя. Держава може заохочувати або зобов'язувати використання певної мови в певних сферах. Українське та французьке законодавство різняться у питанні об'єкта захисту: – українське мовне законодавство захищає та розширює сфери використання регіональних мов та мов меншин, а французьке передбачає захист єдиної державної мови – французької.

Причиною запровадження Закону «Про засади державної мовної політики» є «несистемне, суперечливе й повністю нерегульоване» мовне законодавство та «спекуляції навколо «мовного питання», які загрожують як соціальному миру і благополуччю всередині країни, так і її авторитету на міжнародній арені». Незважаючи на це, український Закон отримав негативну оцінку. Експерти Венеціанської комісії присвятили цілий розділ питанню відповідності мовного проекту ст. 10 Конституції України, виявивши, що «ряд статей законопроекту не відповідають ст. 10 Конституції України». «Охорона і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні шкодити офіційним мовам і необхідності їх вивчати», – вважають у Венеціанській комісії, зауважуючи, що цей проект шкодить офіційній українській мові [2, с. 1]. У Висновку йдеться про підміну Конституції в плані засад мовної політики, а саме – стосовно української мови, сферу дії якої звужує пропонований законопроект: «В законопроекті не враховано якісної відмінності статусу і функцій української мови як державної від інших мов, так чи інакше поширених на території України.

Незбалансованість мовних преференцій з боку держави в Законі помітила

Міжнародна неурядова організація Freedom House, у висновку якої відзначено, що «новий закон прийнятий на користь російськомовної частини населення» [11, р. 8].

Покликаючись на Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, прокладний до лютого 2014 року український політикум провадив лінію надання російській мові офіційного статусу. На недоречність надання спеціального статусу для російської мови вказують автори макросоціолінгвістичного дослідження «Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз та рекомендації» ще в 2008 році [8, с. 336]. А про неоднозначний вплив Хартії пише І. Больман у роботі «Мовні війни в Європі» (2007 р.), зазначаючи, що для французької мови Хартія матиме згубний вплив [9, с. 6]. Однак в українському законодавстві проігноровано рекомендації, надані європейськими та українськими спеціалістами, а в чинному Законі російська мова має привілейоване становище порівняно з іншими мовами меншин. Про це свідчить хоча б аналіз слововживання: про російську мову в Законі згадано майже скільки, стільки про мови меншин загалом (*російська мова* – 8, *мови меншин* – 10). Крім того, в Законі є таке положення: «тексти офіційних оголошень, повідомлень можуть здійснюватися державною, регіональною або російською мовами» (ч. 6 ст. 11), яке знімає обов'язковий вжиток тільки державної мови.

На противагу українській мовній політиці, державна політика Франції в галузі мовного будівництва відзначається наданням державних квот та фінансування франкомовної продукції будь-якого виду. Ці дії розцінюють як дискримінаційні стосовно інших мов, поширених на території Франції. Але французький Уряд декларує такі дії як позитивну дискримінацію, принципом якої є тимчасова нерівність заради рівності [12, с. 1] з метою збереження французької мови та ідентичності. За свідченням експертів EBLUL/BELMR (Європейське бюро маловживаних мов), дискримінація мов меншин є ознакою мовної ситуації у Франції. Запровадження цього Закону зумовлювала мовна ситуація в країні, яка характеризувалася витісненням французької мови.

В тексті французького Закону про використання французької мови взагалі немає формулювання на кшталт «французька мова – державна мова Франції». Попри довгу історію мовного регулювання у Франції, в Конституції не було запису про державність французької мови аж до 1992 року [13, с. 2]. Пожвавлення законодавчої діяльності щодо захисту державного статусу французької мови зумовлений потужним впливом англійської мови [1, с. 70]. Однак у Законі немає термінів, які б позначали статуси інших мов, крім французької.

Висновки

Досвід мовного законодавства України та Франції суттєво відрізняється. У 2012 році Україна законодавчо розширила права недержавних мов, у такий спосіб закріпивши на офіційному рівні статус російської мови. Французьке ж законодавство спрямоване на посилення позицій та розвиток французької мови, утверджуючи її як головний засіб спілкування у всіх сферах суспільного життя. Мовна ситуація в Україні повинна стимулювати державні органи до прийняття нового мовного закону, який уможливить захист української мови.

Зразком для вирішення мовних проблем для України може стати французька модель захисту державної мови та утвердження її позицій в суспільстві.

Таблиця 1.

№ п/п	Сфера застосування	Закон ЗУ «Про засади державної мовної політики»			La loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française		
		Українська	Меншини або мова Регіональна	На вибір	Французька	Меншини або мова Регіональна	
1.	Реклама (письмова, усна, аудіовізуальна), оголошення			+ (ст. 26)	+ (ст. 2)		
2.	Міжнародні договори	+ (ст. 19)			+ (ст. 5)		
3.	Судочинство	+	+ (ст. 3, 7, 14, 15)		+ (ст. 3)		
4.	Мовлення ТРК, ЗМІ			+ (ст. 24)	+		
5.	Робота державних органів	+			+		

1. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики : [навч. посіб.] / Г. П. Мацюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – Вип. 2. – 212 с. – («Мова і соціум»).
2. Висновок щодо законопроекту народних депутатів України С. Ківалова та В. Колесніченка “Про засади державної мовної політики” (№ 9073 від 26.08.2011) / Координаційна рада з питань захисту української мови при Київській міській організації товариства «Меморіал» ім. В.Стуса [Електронний ресурс]. – Доступно з : politiko.ua/blogpost69179 (23. 06. 2013 р.).
3. Конституція України [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (30. 10. 2012 р.).
4. Рішення Конституційного суду України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) [Електронний ресурс]. – Доступно з : zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-14 (29.10. 2013 р.).
5. Loi n° 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://www.dglf.culture.gouv.fr/droit/loi-fr.htm>
6. La constitution Française de 1958 (Texte incluant les modifications depuis 1958). – Paris, 1958. – 76 p.
7. Закон України «Про засади державної мовної політики» / [Електронний ресурс]. – Доступно з : zakon.rada.gov.ua/go/5029-17
8. Бестерс-Дільгер Ю. Мовна політика України на тлі європейського та пострадянського досвіду / Ю. Бестерс-Дільгер // Наукові записки НаУКМА. – Київ : 2012. – Том 137. Філологічні науки (Мовознавство). – С.12–17.
9. Больманн І. Мовні війни в Європі / І. Больманн. – Київ : «К.І.С.», 2007. – 280 с.

10. Calvet L.-J. Quelle politique linguistique pour la France? // Le Huffington post (22 décembre 2012)
11. Puddington A. Freedom's Trajectory in 2012 / A. Puddington // Freedom in the world 2013: democratic breakthroughs in the balance [Электронный ресурс]. – Доступно з: <http://www.freedomhouse.org/> (15.09. 2013 р.).
12. Villenave B. La discrimination positive : une presentation [Электронный ресурс]. – Доступно з : <https://www.eleves.ens.fr/po llens/seminaire/seances/discrimination/synthesediscrimination.htm>
13. Марусик Т. «Мовне законодавство і мовні відносини у Франції: погляд крізь віки-1» // «Дзеркало тижня. Україна» №31, 02 вересня 2011

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНА БІЛІНГВІЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена розкриттю гіперо-гіпонімічних відношень терміна *білінгвізм*. У двох мовах виокремлено інтегральні та диференційні семантичні ознаки гіпероніма і гіпонімів. На рівні гіпонімів обґрунтовано явища семантичної симетрії, асиметрії та часткової невідповідності, а також розглянуто структурні особливості відповідників.

Ключові слова / Keywords: термін / term, гіперо-гіпонімічні відношення / hypero-hyponymic relations, інтегральна сема / *integral seme*, диференційна сема / *differential seme*

В українській науці ще небагато праць, присвячених дослідженню явища гіперо-гіпонімії в термінології [1-5]. Однак це перспективна проблема, її вивчення має практичне значення – наприклад, сприяє вияву універсальних та ідіоетнічних ознак відповідників, необхідних для створення українсько-англійського словника соціолінгвістичних термінів.

У статті розкриємо семантичний зміст терміна *білінгвізм/bilingualism* шляхом аналізу його гіперо-гіпонімічних відношень у зв'язку зі структурними особливостями термінів-гіпонімів як назв видових понять.

Термінологічні одиниці, які формують семантичний простір терміна *білінгвізм/bilingualism*, зокрема 40 відповідників української мови і 40 відповідників англійської мови, ми отримали шляхом суцільної вибірки із лінгвістичних словників та енциклопедій, а також соціолінгвістичних праць [6-9; 14-15]. За допомогою компонентного аналізу з'ясуємо набір мінімальних смислових компонентів терміна *білінгвізм / bilingualism*, за допомогою аналізу словникових дефініцій – інтегральну та диференційні семи термінів-гіпонімів у двох мовах.

1. Семантичний зміст терміна *білінгвізм* в українській та англійській мовах

Гіперо-гіпонімічні відношення за своєю природою є не тільки фундаментальними семантичними відношеннями, які структурують словниковий склад мови [6, с. 306], але й універсальним засобом тематичної ієрархічної організації понять конкретної терміносистеми. Гіпонімічні відношення формуються на основі логіко-семантичного підпорядкування понять, що охоплює привативну опозицію родового поняття та видових, які, відповідно, розкривають смисловий зміст родового і протиставляються один одному через диференційні семи, вступаючи в еквіполентні опозиції. Кілька гіпонімів, які логічно підпорядковані одному й тому самому гіпероніму, прийнято називати «співгіпонімами». Елемент значення, відсутній у родовому понятті й наявний у видовому, називають «видовою ознакою», сукупність видових ознак становить «видову відмінність» [1, с. 85].

Для виявлення компонентів, які формують семантичний зміст терміна, проаналізуємо дефініції, запропоновані в лексикографічних джерелах.¹

В українській мові термін *білінгвізм* реалізує значення: 1) «володіння й користування особистістю або певною групою етносу одночасно двома мовами: однією як рідною, іншою набутою, але важливою для спілкування в деяких комунікативних сферах» [7, с. 52]; 2) «практика індивідуального або колективного використання двох мов у рамках однієї держави чи соціальної спільноти у відповідних комунікативних сферах» [6, с. 122]. В англійській мові за терміном *білінгвізм* закріплено значення «native-like control of two languages» [8, с. 64]; «co-existence of two or more languages used by individuals and groups in society» [9, с. 16]. Дефініції терміна актуалізують інтегральну сему 'дві мови' 'two languages', яка як спільна для всіх гіпонімів в українській та англійській мовах² забезпечує утворення мікрополя терміна *білінгвізм* / *bilingualism*.³

У значенні слів-гіпонімів інтегральний семантичний компонент доповнений додатковими значенневими ознаками, що робить зміст видового поняття ширшим за родове, а обсяг – вужчим [1, с. 192]. Наприклад, термін-гіперонім *білінгвізм* охоплює гіпоніми *індивідуальний б.*, *координативний б.*, *міський б.*, *збалансований б.* Крім значення гіпероніма, зазначені гіпоніми мають ще додаткові видові ознаки, тобто диференційні семи: 'ступінь поширеності', 'рівень співіснування мовних систем у свідомості', 'територія поширення', 'суспільна функція мов', які конкретизують їх значення. Так, *індивідуальний б.* є надбанням окремих носіїв мови; *координативний б.* позначає дві мови, які є цілком автономними, *міський б.* засвідчує, що дві і більше мов співіснують на міській території; *збалансований* – мови виконують однакові суспільні функції [14, с. 44-45]. Через родо-видову взаємодію встановлюється ієрархія лексем, в основі якої лежить принцип співвідношення видового поняття з найближчим родовим позначенням, а в кожній із терміносполук синтагматичні властивості реалізуються через значення конкретизатора [1, с. 198].

За нашими спостереженнями, мікрополе *білінгвізм* / *bilingualism* є різнорівневим, семантична диференціація в межах мікрополя відбувається шляхом додавання диференційних сем, що зумовлює виокремлення гіперо-гіпонімічних груп.

Набір диференційних сем в українській та англійській мовах, кожна з яких є підставою поділу родового поняття на видові, подаємо у таблиці 1. Диференційні семи зумовили появу низки відповідників. Сема 'рівень співіснування мовних систем у свідомості' – укр. *координативний б.*, *субординативний б.*, *змішаний б.*, англ. *coordinate b.*, *compound b.*, *subordinate b.*; 'рівень володіння двома мовами' – укр. *симетричний*

1 Під семантичним змістом терміна розуміємо семний склад термінологічної одиниці, який охоплює спільні та відмінні семантичні ознаки (інтегральну та диференційні семи), на підставі яких здійснюється диференціація мікрополів гіпонімічного рівня

2 Інтегральну та диференційні семи встановлюємо шляхом компонентного аналізу словникових дефініцій. Визначення, як правило, складаються із двох частин: ідентифікатора і словникових конкретизаторів. Інтегральна сема – слово-ідентифікатор, що є головним у фразі-дефініції, відображає значення терміна, але не вичерпує його. Диференційна сема – конкретна ознака диференційного характеру, яку виражають словникові конкретизатори. Вона відрізняє значення одного терміна від значення іншого, що належить до тієї ж семантичної сфери [10, с. 123-124; 11, с. 32; 12, с. 21].

3 Мікрополе терміна *білінгвізм* / *bilingualism*, під яким розуміємо парадигматичне об'єднання співвіднесених термінологічних одиниць, об'єднаних інтегральною семою 'дві мови' / 'two languages', виділяємо за принципом лексико-семантичних груп. Про семантичні зв'язки термінів-компонентів мікрополя свідчать наукові дефініції, які виявляють входження семантичних компонентів значення одного терміна у значення іншого [13].

б., асиметричний б., англ. *balanced b., dominant b.*; 'статус мови' – укр. *горизонтальний б., вертикальний б.,* англ. *horizontal b., vertical b.*; 'спосіб засвоєння другої мови' – укр. *природний б., штучний б.,* англ. *natural b., secondary b.*; 'вік засвоєння другої мови' – укр. *ранній б., пізній б.,* англ. *early b., late b.*; 'характер комунікативного включення' – укр. *активний б., пасивний б.,* англ. *active b., passive b.*; 'ставлення до мови' – укр. *диглосія,* англ. *diglossia*; 'обмежене володіння двома мовами' – укр. *напівмовність,* англ. *semilingualism.*

У цих прикладах обидві мови засвідчують тотожність як на рівні виокремлення диференційних сем, так і у формуванні семантично еквівалентних відповідників гіперо-гіпонімічних парадигм. Правда, диференційна сема 'кількість мовців' формує різний набір гіперо-гіпонімічних груп в двох мовах: укр. *індивідуальний б., груповий б., масовий б., національний б.*; англ. *social b., individual b.* Як бачимо, гіпоніми на позначення *соціального та індивідуального* видів білінгвізму в англійській мові мають ширшу семантику і охоплюють значення українських когіпонімів. Подібна взаємодія одиниць ілюструє часткову семантичну невідповідність.

Зібраний ілюстративний матеріал виявляє назви різновидів двомовності, виокремлені на основі 9 диференційних сем, які не мають відповідників в англійській мові. Так, сема 'суспільна функція мов' дозволяє виокремити групу одиниць *збалансований б., незбалансований б.*; 'активність спілкування другою мовою' – *реальний б., потенційний б.*; 'мовний контакт' – *контактний б., неконтактний б.*; 'зв'язок мовлення з мисленням' – *безпосередній б., опосередкований б.*; 'рівень володіння другою мовою' – *перекладний б., неперекладний б.*; 'територія поширення' – *міський б., сільський б.*; 'характер поширеності' – *двосторонній б., односторонній б.*; 'долучення індивіда до іншої культури' – *монокультурний б., бікультурний б.*; 'часовий чинник' – *тимчасовий б., тривалий б.*

Ванглійській мові гіпонімічна парадигма теж охоплює відповідники, відсутні в українській мові. Диференційна сема 'порядок засвоєння двох мов' формує гіперо-гіпонімічну групу *sequential b., simultaneous b.*; 'друга мова впливає / не впливає на вивчення першої мови' – *additive b., subtractive b.*; 'культурна ідентичність' – *bicultural b., monocultural b., accultural b., deculturated b.*

Подібні відповідники свідчать про відмінні ознаки гіперо-гіпонімічної взаємодії.

За нашими спостереженнями, соціолінгвістичній терміносистемі властива багаторівнева структура родо-видових відношень. Так, гіперонім білінгвізм має 4 співгіпоніми, виділені на основі семи 'кількість мовців', серед них – гіпонім індивідуальний білінгвізм, який, у свою чергу, стає гіперонімом для утворених шляхом розвитку синтагмозначень гіпонімів *координативний б., субординативний б., змішаний б.*

Соціолінгвістичні терміни англійської мови також формують гіпонімічні відношення на нижчих рівнях. Наприклад, за допомогою семи 'вік засвоєння другої мови' виокремлюємо пару когіпонімів, об'єднаних антонімічним зв'язком, *early – late bilingualism.* Термін *early b.* позначає раннє засвоєння двох мов (до 6 років) [15, с. 103] і в свою чергу виступає гіперонімом для видових назв *coordinate b.* та *compound b.* Цікаво, що *coordinate bilingualism* як тип двомовності спостерігається в ситуаціях, коли батьки-білінгви спілкуються з дитиною кожен своєю рідною мовою, а дитина розвиває паралельні лінгвістичні системи. *Compound bilingualism* виникає тоді, коли батьки-

білінгви спілкуються обома мовами, тому дитина має лише один план змісту та два плани вираження і не може визначити концептуальні відмінності між двома мовами.

Як ми переконалися, в українській та англійській мовах на базі гіпероніма білінгвізм / *bilingualism* утворюються термінологічні гнізда, у яких простежується ієрархічна взаємозалежність понять. Семантично тотожні диференційні семи зумовлюють появу еквівалентних відповідників, які виокремлені у 9 гіперо-гіпонімічних груп. Безеквівалентні терміни утворюють міжмовні лакуни, що репрезентують ідіотнічний характер екстралінгвальних процесів у зіставлюваних мовах.

2. Структурні особливості гіпонімів до терміна-гіпероніма білінгвізм

Гіперо-гіпонімічні зв'язки в досліджуваній субмові ілюструють стійку тенденцію до зростання синтаксичної деривації. Це пов'язано з тим, що термін, який складається з двох і більше компонентів, допомагає найповніше виділити диференційні ознаки базового поняття. Складені гіпоніми охоплюють стрижневе слово (виражає родові поняття) і підпорядковані назви, тобто гіпоніми (виражають поняття видового плану, виступаючи означенням до опорного компонента, унаслідок чого спостерігається звуження значення).

Існує думка, що гіперо-гіпонімічні відношення між термінами різних галузей виникають двома шляхами: внаслідок розвитку синтагмозначень гіперонімів; шляхом актуалізації їх парадигматичних значень [1, с. 193].

У першому випадку номінація нового поняття здійснюється завдяки актуалізації мовною одиницею її синтагматичних властивостей шляхом використання значення лексичного конкретизатора. У процесі реалізації синтагмозначення спостерігаємо лінійний зв'язок між одиницями: родовий термін – видовий термін. Утворені гіпоніми ілюструють не лише єдність на рівні значення, але й спільні терміноелементи (слова, корені або основи, словосполучки), тобто виявляють стійкий експліцитний характер взаємодії.

Гіпоніми, утворені через актуалізацію парадигматичних значень, формують родо-видові відношення, яким властивий імпліцитний характер і лише семантичне вираження. Відповідно до цього в межах явища гіпонімії розрізняють формально-семантичні та власне-семантичні зв'язки.

Формування гіперо-гіпонімічних відношень шляхом розвитку синтагмозначення чисельно переважає як в українських, так і в англійських відповідниках (37 гіпонімів із 40 у обох мовах). Гіпоніми до терміна-гіпероніма *білінгвізм/ bilingualism* з формально-вираженими відношеннями – цедвокомпонентні аналітичні конструкції: Adj. + N (*симетричний б., асиметричний б., горизонтальний б., діагональний б.; additive b., subtractive b., balanced b., dominant b.*).

У цих термінах-словосполученнях стрижневе слово, яке виражене іменником, позначає базову категорію соціолінгвістики, а атрибут, виражений прикметником, дієприкметником, конкретизує її відповідно до різних критеріїв, тобто виконує класифікаційну роль. Отже, процес формування нових термінів відбувається на основі вже існуючих за схемою від однокомпонентного до двокомпонентного.

Кількість трикомпонентних терміносполук, що формують гіперо-гіпонімічні відношення терміна *білінгвізм/ bilingualism* у обох мовах незначна. Вони представлені моделями: Adj.+ Adj. + N (*двосторонній пасивний б., fluent competent b.*); Adv.+ Adj.+ N (*добровільно вивчений б., highly competent b.*). Опорним компонентом подібних

Таблиця 1

Набір диференційних сем в українській та англійській мовах

Диференційна сема	Наявність/ відсутність в укр. мові	Наявність/ відсутність в англ. мові
'рівень співіснування мовних систем у свідомості'	+	+
'рівень володіння двома мовами'	+	+
'статус мови'	+	+
'спосіб засвоєння другої мови'	+	+
'вік засвоєння другої мови'	+	+
'характер комунікативного включення'	+	+
'ставлення до мови'	+	+
'обмежене володіння двома мовами'	+	+
'кількість мовців'	+	+
'мовний контакт'	+	-
'ступінь поширеності'	+	-
'зв'язок мовлення з мисленням'	+	-
'рівень володіння другою мовою'	+	-
'територія поширення'	+	-
'суспільна функція мов'	+	-
'активність спілкування другою мовою'	+	-
'часовий чинник'	+	-
'долучення індивіда до іншої культури'	+	-
'послідовність засвоєння двох мов'	-	+
'наявність' / 'відсутність впливу другої мови на першу'	-	+
'культурна ідентичність'	-	+

номінацій виступає двокомпонентне словосполучення (у більшості випадків) або окремий термін.

Власне-семантичні відношення формують лише гіпоніми *диглосія / diglossia, напівмовність або семілінгвізм / semilingualism, дуалінгвізм / duallingualism*.

Висновки. Дослідження семантики терміна білінгвізм в українській та англійській мовах виявляє спільні та відмінні процеси у формуванні гіперо-гіпонімічних відношень.

Семантичний зміст терміна у обох мовах формує інтегральна сема 'дві мови' / 'two languages'. Вона слугує основою для утворення мікрополя білінгвізм / bilingualism і є спільною для всіх термінів-гіпонімів. Семантична диференціація в межах мікрополя відбувається шляхом додавання диференційних сем, що зумовлює виділення 21 гіперо-гіпонімічної групи термінів у обох мовах. При цьому лише 8 із цих гіпонімічних груп засвідчують явище семантичної симетрії, за якої на основі семантично тотожних сем формуються еквівалентні групи відповідників. Усі інші диференційні семи (9 в українській мові та 3 в англійській) визначили семантичну асиметрію. Вони утворюють міжмовні лакуни, які свідчать про реалізацію відмінних ознак в семантиці українських та англійських назв. Лише 1 гіпонімічна група є ви-

явом часткової семантичної невідповідності, оскільки демонструє ширшу семантику когіпонімів англійської мови.

Ілюстративний матеріал не виявляє відмінних ознак у структурі термінів-гіпонімів. 37 із 40 зафіксованих термінів-гіпонімів формують гіпонімічні відношення за формально-семантичним принципом. Терміни-гіпоніми найчастіше виражені двокомпонентними атрибутивними терміносполуками, значно рідше – трикомпонентними.

Гіперо-гіпонімічні зв'язки терміна білінгвізм сприяють укладанню однойменної словникової статті і підтверджують необхідність вивчення родо-видової взаємодії відповідників для укладання реестру українсько-англійського словника соціолінгвістичних назв.

1. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
2. Гонтар М. Родо-видові відношення в терміносистемі журналістики / М. Гонтар // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 675. – С. 83-86.
3. Шапран Д. Гіперо-гіпонімічні відношення в українській маркетинговій терміносистемі / Д. Шапран. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://litmisto.org.ua/?p=7925>
4. Сікорський Т. Видові відношення в інтразоні лексичного ланцюжку світанок-схід-початок / Т. Сікорський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.chnu.edu.ua/res/chnu.edu.ua/period_vudannia/web13/pdf/2011_3/Taras_Sikorskyi.pdf
5. Дзябо Ю. Гіперо-гіпонімічні відношення терміна мовна політика в українській і японській мовах / Ю. Дзябо // Мова і суспільство. – Львів, 2012. – Вип. 3. – С. 45-53.
6. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співгол.), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во – Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К., 2006. – 716 с.
8. Malmkjær K. The Linguistics Encyclopedia / K. Malmkjær. – New York: Routledge, Second edition, 2002. – 621 p.
9. Concise Encyclopedia of Sociolinguistics / Ed. By Rajend Mesthrie. – University of Cape Town, 2001. – 1060 p.
10. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge university Press, 1977.
11. Nida E. A. Componential Analysis of Meaning / E. A. Nida. – The Hague–Paris: Mouton, 1975. – 272 p.
12. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л. Г. Верба. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 248 с.
13. Cruse A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics / A. Cruse. – Oxford : OUP, 2004. – 448 p.
14. Мацюк Г. П. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навч. Посіб / Г. П. Мацюк. – Львів: видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 212 с.
15. Fabbro F. The Neurolinguistics of Bilingualism: An Introduction / F. Fabbro. – Hove: Psychology Press, 1999.

МЕГРЕЛЬСКАЯ СТРОИТЕЛЬНАЯ ЛЕКСИКА ПО ТЕМАТИЧЕСКИМ ГРУППАМ

Изучение лексического состава языка по отраслям имеет большое значение как с точки зрения языковедения, так и полноценного изучения материальной и духовной культуры народа, так как эта лексика тесно связана с бытием и сознанием народа; в ней часто выявляются факты, вызывающие «большой культурно-исторический интерес и имеющие актуальное значение для современности» (Арт. Чикобава).

Строительная лексика – важнейшая составляющая часть лексического фонда любого языка и диалекта и, соответственно, ее исследование является актуальной задачей лексикологии. Это относится и к строительной лексике мегрельского диалекта занского языка.

Дом

Общим названием жилых зданий в мегрельском диалекте занского языка является слово **ude**, этимологически связанное с грузинским **sagudeli** «жилище, пристанище» (Чикобава 1936, 19) и сванским **gwed** в слове **gwedi** «уютный, тихий» (И. Чантладзе).

Большинство терминов, обозначающих типы домов, связано со словом **ude**: **ude-jikhuri** «бревенчатый дом», **arpish ude** «досчатый дом», **sabzadi ude** «кухонный дом»... **godor ude** «незаконченный дом»...

В регионе Самегрело самой ранней формой жилища признаны плетенная изба и простая изба из бревен. (Каджаия 2002,98).

В мегрельском для обозначения жилищного помещения, кроме слова **ude**, встречаются и другие термины с более широким значением: **okhori** «дом, двор», **khoria/makhoroba** «дворец, дом вместе с двором» **maqidora // maqdori** «гостинный дом», **oda-saraia** «большой дом, дворец»...(Материалы 1976, 386).

С улучшением жилищных и жизненных условия совершенствовалось строительное искусство и, соответственно, обогащалась строительная терминология в мегрельском диалекте.

Здания хозяйственного назначения

При функциональном анализе строений важным является взаимозависимость жилищной части и вместилищ хозяйственного назначения.

На равнинах западной Грузии, в том числе и в Самегрело, для прошлого быта характерны, в основном, надземные комплексы.

В тематическую группу зданий помимо жилых домов входят и здания, относящиеся к хозяйственному быту.

В мегрельском диалекте лексика данного типа довольно многочисленна: **osku // oske** «свинарник», **okarie** «курятник», **ochkhoule** «коровник», **agvara//angvara** «место для скота», **maraka** «хлев для коз»...(Элиава 1987, 284).

Недалеко от дома располагаются **maghaza** «амбар», **khula** «сарай для хра-

нения зёрен», **baghu // baghe** «сарай для хранения кукурузы и пшеницы», **marani** «винный дом» **opurche** «мякинник».

Лексика, обозначающая отдельные дома

Жилой дом может быть одноэтажный, двухэтажный, реже – трехэтажный. В мегрельской речи для обозначения этажа параллельно встечаются синонимичные термины: **sartuli** и **atazha**.

Жилой дом разделен на комнаты. В старину для обозначения комнаты существовали термины **senaki** и **sena**; на сегодняшний день эти древние названия сохранились лишь в речи старожиллов Самегрело.

В мегрельском диалекте в значении «комната» употребляется термин **toli** в том случае, когда необходимо знать количество комнат в доме: **sum tol pude** «трехкомнатный дом».

В зависимости от назначения дом разделен на отделения соответствующими терминами на: **zala** «приемная (гостинная)», **onjiru otakhi** (спальная комната), **sagesku** (кухня) **cxvindi** «чердак», **abarca** «балкон»...

Лексика, обозначающая части дома

В данную тематическую группу входит лексика, обозначающая составляющие части дома, и лексические единицы, связанные с деталями частей дома. Они группируются по тематическим гнездам.

kida // kidala // kidela «стена»; **kida // kidala** – основные варианты; во множественном числе параллельно употребляются **kidepi** и **kidalepi**.

kidela встречается в самурзаканском говоре и является контаминированной формой с грузинским словом **kedeli** «стена». Основа мегрельского слова употребляется в глаголье **go-kid-u-a** со значением «перегородить»

В качестве термина, обозначающего «стену», употребляется и слово собственно мегрельского происхождения **nogepi** (Материалы 1976,384).

На основе связи в узел вперед выгнутых досок смежных боковых частей деревянного дома образуется внешний угол соединения стен; его называют **qiliqi // qiiqi**. В мегрельском диалекте синонимами данного слова являются **naskvi**, **khurkhisqviri**.

В мегрельском «перекладина» из бревен между этажами представлена следующими лексическими единицами: **ompa**, **aghaja**, **santa**, **sarskhili** (Элиава 1987, 21).

В старину хорошо утоптаный земляной пол избы называли словом **nerchi**; этим же словом называется место, где стоит дом, и означает «основу, корень» (Фенрих Сарквеладзе 2000, 200).

В интерьере жилого дома старинного типа главное место принадлежит очагу, в домах современного стиля – камину.

В мегрельском для обозначения очага употребляется термин **keburi** и его синоним **shqadachkhiri**, а для «камина» – **bukhari**.

Представляют интерес лексические единицы, связанные с очагом и камином: **oginjale** «устройство над очагом», **oberteshi** «цепь для вешания котла над очагом», **nacha** «цепь над очагом», **kacha** «вешалка»...(Каджаия 2002, 200).

Лексика, связанная с усадьбой

Согласно историческим источникам, в Самегрело большую часть дня проводили во дворе, под открытым небом. Об этом свидетельствуют идеально убранные дворы, характерные для данного региона (Гиулденштедт 1964,20).

Дом и другие вспомогательные строения стоят в огороженном земельном участке, называемом **oze** (двор).

Ограда вокруг двора (плетенью или кольями) в мегрельском обозначается термином **ghoberi** «забор». Его синонимами является **ghanda, lebokha, kharkhi**.

Для обозначения каменного глухого забора употребляются различные лексические единицы: **kore**, **khibili** // **khibiri, khurgi** // **khorgi**.

В старину молодые деревья перерезывали на высоте одного или полтора метра или наклоняли в сторону. Наклоненное дерево обвивалось колючим терновником и чилигой. Таким образом получали «живой забор», который в мегрельском называется **rtkili** // **nortki**.

Лексика, обозначающая строительные материалы

В мегрельском диалекте разнообразны термины, употребляемые для обозначения необходимого строительного материала.

Деревянные строительные материалы: **picari** «доска», **landa** // **landiri** // **landuri** «толстые бревна», **pitapicari** «простая выстроганная рукой доска», **lori** «рубленая доска, широкая и толстая», **nakhapuli** «щепка», **naposhta** «боковой отрезок, кусок дерева»...

Материал для крыши: **gvimara** «папоротник», **isiri** «осока», **khaia** «растение полевичное», **isiri** «черепица», **shiperi** «шифер», **zheshti** «жесть» (Материалы, 1976, 392).

Строительный материал разного рода: **angura** «кирпич», **kua** «камень», **psila** // **sila** // **sia** «песок», **khvinchvi** // **khvinchi** «крупный песок».

В разных районах Самегрело для обозначения слова «гвоздь» употребляется несколько фонетических вариантов одного и того же корня: **lismari** // **lusmari** // **isimari** // **ismari**.

Лексика, обозначающая строительные инструменты

Развитое строительное дело подразумевает наличие различных строительных инструментов и соответствующих лексических единиц. Это касается и мегрельского диалекта.

Arguni «топор»; для обозначения маленького топора встречается слово **argunia** – уменьшительная форма от **arguni**, досл. «топорик»; в этом же значении употребляется и термин **kvagha**. Типы топоров: **rusul arguni, kortul arguni, kvalia**...

Для обозначения термина «пила» в мегрельском употребляется слово **khorkhi**. Имеется несколько типов пилы: **birdabiri** «двусторонняя пила», при помощи которой пилят два человека, стоящих друг против друга; такую пилу еще называют: **ganish khorkhi, gobunapili khorkhi** «перекладная пила», **didi khorkhi** «большая пила», **eshegimeiani khorkhi** досл. «верхне-нижняя пила» (один пильщик находится сверху, другой – внизу и таким образом пилили большие поляна), **shkvilishi** // **shkvindishi khorkhi** «пила, имеющая форму дуги». **chipe khorkhi** «узкая пила».

Как в грузинском в целом, так и в мегрельском, встречаются различные

виды рубанков: **zhirpa shalaashini** «двухручный рубанок», **qubanka** «рубанок для выравнивания дерева», **chipe shalashini** «тонкий рубанок», **calkhesh shalashin** «одноручный рубанок», **khushtara** «длинный рубанок для выравнивания тесанного дерева».

Термины, обозначающие ремесло

Возведение здания связано с ремеслом строителя. В мегрельском диалекте термины, обозначающие ремесло строителя, представлены довольно обширно.

jashmokhele (мастер по дереву) «плотник». Данный термин в мегрельском можно считать синонимом слова **khuro**, хотя иногда **jashmokhele** имеет более широкое значение и обозначает мастера вообще, который не только строит дом, но и изготавливает из дерева части для дома (Чхенкели 1988,163).

Usta «мастер». Это же слово в различных фонетических вариантах встречается и в западных диалектах грузинского языка.

В мегрельском диалекте для обозначения термина «мастер» представлены и **ostati // orsanti // orsati**.

В грузинском языке **ostati** в значении «мастера» встречается с XVII века; возможно его одновременное появление и в мегрельском.

Maqargali ostati «мастер по вырезке узоров». **Martuali** «кровельщик». Встречаются и другие фонетические варианты этого слова: **martuari** и **martuvali**.

Термины, обозначающие единицы измерения

В строительстве применяют разные единицы измерения, их обозначают термины:

Metra «метр», **kheshpori // kheshporish khela** «четверть аршина» **alabi // aiabi** «аршин» **tku // tkou // tko** «пядь», **sajeni** «сажень» (древнерусская единица измерения длины), «три аршина», **kuba** «кубический метр», **burchulish tari** «четыре пяди и длина одной руки» (досл. «рукоятка топора с крюком») (Материалы,1976,106).

Глаголы, связанные со строительством в мегрельском

Строительное дело само по себе подразумевает множество видов работ, отсюда наличие многочисленных соответствующих глаголов.

В мегрельском диалекте занского языка большая часть «строительных» глаголов содержит первичные глагольные корни. Это: **gishagapa** «перегородить», **ekogapa** «построить», **chkadua** «ковать», **rkhuala** «сверлить», **rtuala** «перекрывать, крыть», **lasirua** «точить»... Имеются также отглагольные имена: **kakutua** (ср. **Kakuti**), **kidua** (ср. **Kida**), **lampua** (ср. **Lampa**), **chabua** (ср. **Chabu**), **shalashinua** (ср. **Shalashini**), **khorkhua** (ср/ **khorkhi**)...

В данную лексическую группу входят такие глаголы, которые по своему значению относятся не только к строительству, но и к другим родам деятельности: **ponua** «1. Прививать; 2. Вырезание в доске недостающего места и вставление целого»; **dorchapa** «1. Постелить, постель, 2. Настлать пол»; **gardua** «1. Перерезать беспорядочно, 2. Укрепление осочной крыши длинными досками».

Строительство издавна являлось важнейшей отраслью хозяйственной деятельности человека на всей территории Грузии. Об этом свидетельствует богатая строительная лексика, созданная грузинским народом во всех уголках Грузии.

Изучение лексики картвельских языков и диалектов, в том числе ме-

гребельского диалекта, имеет большое значение как с точки зрения истории картвельских языков, так и обогащения грузинского литературного языка, работы терминологии.

Список литературы

1. Элиава 1987 – Г. Элиава, мегрельско-грузинский словарь, Тбилиси 1997
2. Каджаия 2001 – 2002 О. Каджаия мегрельско-грузинский словарь 2001 – 2002
3. Фенрих Сарквеладзе 2000 – Г. Фенрих этимологический словарь грузинского языка, тбилиси 2000.
4. Чхенкели 1988 – Р. Чхенкели, грузинская народная строительная лексика, тбилиси 1988
5. Беридзе 1974 – В. Беридзе, древнегрузинское зодчество, тбилиси 1974
6. Гиуденштедт 1964 – И. Гиуденштедт путешествие в Грузию, Тбилиси 1964
7. Топурия 1984 – Н. Топурия из истории хозяйственного быта грузинского народа, Тбилиси 1984
8. Материалы 1976 – материалы для истории внутреннего хозяйства и мелкого мастерства Грузиию, Тбилиси, 1976.
9. Чикобава 1936 – Арн. Чикобава, грамматический анализ Чанури, Тбилиси, 1936
10. Чикобава 1936 – Арн. Чикобава, древнее построение именового корня в грузинском языке, Тбилиси 1942
11. Кипшидзе 1994 – И. Кипшидзе, избранные сочинения, Тбилиси 1994.



Панасенко К.О.

Аспірант кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики
Херсонського державного університету

**СИМВОЛІКА ВІРША Р. ФРОСТА “THE ROAD NOT TAKEN”
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ
У ПЕРЕКЛАДАХ В.П. БОЙЧЕНКА ТА Г.М. КРУЖКОВА**

Ключові слова / Keywords: символіка / symbolism, переклад / translation, адекватність / adequacy, символічне значення / symbolic meaning, вихідний текст / source text, текст перекладу / target text .

Символ, що прийшов до нас із сивої давнини, став невід’ємною частиною нашого життя. Будучи особливою формою знань, символ вимагає інтерпретації, декодування, а процес проникнення в символічні (тим більше – іншомовні) значення та їх відтворення засобами іноземної мови пов’язаний зі значними труднощами.

Сучасний розвиток перекладознавства приділяє особливу увагу проблемам адекватності тексту перекладу (далі – ПТ) до вихідного тексту (далі – ВТ). Досягнення такої адекватності, особливо коли йдеться про поетичний текст, можливе за умови максимально повної передачі плану змісту ВТ зі збереженням його форми, трансформації у культуру та мову перекладу авторського задуму без привнесення у нього (або з мінімальним привнесенням) суб’єктивного розуміння ВТ перекладачем, тому адекватність інтерпретації символів у досягненні цієї мети відіграє дуже важливу роль.

Поезія американського поета ХІХ – ХХ століть Роберта Лі Фроста, без сумніву, належить до найкращих зразків англomовної літератури, що може слугувати матеріалом дослідження відтворення традиційних та індивідуально-авторських символів засобами іноземної мови. Перекладами з Р.Фроста українською мовою займалися В.П.Бойченко, В.С. Маращ, М.В. Стриха, В.М. Кикоть, Д.В. Павличко, російською мовою – А.Я. Сергєєв, Г.М. Кружков, І.О. Кашкін. У руслі перекладознавства дослідження творчості поета зводяться до зіставлення окремого вірша з певною версією його перекладу, але фундаментального дослідження проблематики відтворення символіки творчості Р.Фроста ані в

російському, ані в українському мовознавстві та, надто, перекладознавстві не представлено. Отже, актуальність теми даної розвідки полягає у тому, що, по-перше, головна увага приділяється символам, які все більше привертають увагу дослідників із різних галузей знань. По-друге, дослідження проблем відтворення символіки на матеріалі як американської поезії взагалі, так і поезії Р. Фроста зокрема, стає новим кроком у розвитку перекладознавства і дозволяє більш об'єктивно твердити про перекладацькі рішення у розв'язанні основного завдання – досягненні адекватності при перекладі, а також об'єктивного здійснювання порівняльного аналізу ВТ та ПТ з метою пізнання авторської специфіки символізації оточуючої дійсності та рівня відповідності її відтворення у ПТ.

Мета статті полягає у здійсненні зіставного перекладознавчого аналізу вірша Р. Фроста "The road not taken" з його перекладами українською та російською мовами у виконанні В.П. Бойченка (далі – ПТ1) та Г.М. Кружкова (далі – ПТ2), виявленні рівня адекватності ПТ до ВТ та визначенні, який з двох перекладів найповніше відтворює символіку ВТ. Вірш Р. Фроста "The road not taken" був написаний у 1920 році, у ранній період його літературної творчості. Ліричний герой знаходиться у лісі, не перетини двох доріг, засипаних листям, однак він обирає ту, яку, як він себе переконує, менш вторована. Ліричний герой хотів би повернутися колись до тієї дороги, яку він не обрав, розуміючи, однак, що це мало ймовірно. Колись він розказуватиме іншим, що обрав «менш второвану дорогу», яка й визначила все у його житті. Як зазначає сам Р. Фрост, натхнення для написання вірша прийшло від його друга Е. Томаса, уельського поета, якого Р. Фрост зустрів у Англії [цит. за 13]. За словами Р. Фроста, Е. Томас ніколи не був задоволений своїм вибором. Щоразу під час спільних прогулянок у Англії, Е. Томас жалкував з приводу обраного ними шляху. У зв'язку з цим, можна припустити, що Р. Фрост, з одного боку, висміює постійне невдоволення своїм вибором, яке притаманне не тільки його другові, а й багатьом людям, з іншого боку, експлікується авторська думка про те, що, роблячи певний вибір, людина втрачає потенційні можливості іншого варіанту цього вибору..

Вірш складається з чотирьох строф, кожна з яких містить по п'ять рядків, кількість яких у обох ПТ збережена. У ВТ автор удається до чоловічої рими, схема якої АВААВ (за виключенням останнього рядка, оскільки буквосполучення – *ense* завжди ненаголошене). Схему рими адекватно відтворили обидва перекладачі, однак у кожному з перекладів наявні жіночі рими (у 2-му та 5-му рядках). Розмір вірша є змішаним, поєднуючи ямб і хорей. Змішаний розмір характерний і для обох ПТ, де поряд з ямбом і хореем представлений амфібрахій. Отже, обидва перекладачі порушили принцип еквіритмічності, хоча принцип еквілінарності дотриманий в обох ПТ.

Перейдемо безпосередньо до декодування символів, яким рясніє вірш, та аналізу відповідності їх відтворення у ПТ. Перша строфа ВТ представлена наступними рядками: *Two roads diverged in a yellow wood, / And sorry I could not travel both / And be one traveler, long I stood / And looked down one as far as I could / To where it bent in the undergrowth* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 ця строфа відтворена відповідними рядками: *У лісі я вийшов до двох доріг / І мусив якусь одну вибирати, / Щоб рушити далі... Я ж довго не міг; / Наважитись; Глянув управо – проліг / Той шлях по під сосни крислаті, [5, с. 134] – та В осеннем лесу, на развилке дорог, / Стоял я, задумавшись, у поворотта; / Пути было два, и мир был широк, / Однако я раздвоиться не мог, / И надо было решаться на что-то [6].* Носієм символічного значенні уже на початку вірша висту-

пає словосполучення *yellow wood*. Розглянемо конотативні значення, якими наділена лексема *yellow* в англійській лінгвокультурі: “afraid in a way that makes you unable to do what is right or expected”; “containing news that is meant to shock people and that is not true or is only partly true”; “become yellowish through age, disease, or discoloration”; “featuring sensational or scandalous items or ordinary news sensationally distorted” [11]. Жодне із наведених значень не є релевантним у контексті даного вірша. Ймовірно, автор ВТ вживає лексему *yellow* на позначення часу дії, тобто осені, акцентуючи жовтизну осінньої листви дерев. Лексема *wood*, будучи синонімом лексеми *forest*, актуалізує у контексті цього вірша такі символічні значення: “the forest is a mysterious place; <...> it is a place of testing, a realm of death holding the secrets of nature which man must penetrate to find meaning. <...>” “the forest harbors all kinds of dangers and demons, enemies and diseases” [12]. Ймовірно, символічний контекст лексеми *woods* можна декодувати як ситуацію певної «потенційної загадки», яку має розгадати ліричний герой. У ПТ2 *yellow wood* адекватно відтворено за рахунок контекстуальної заміни *осенній лес*, У ПТ1 перекладач удається до прийому елімінації лексеми *yellow*, однак компенсує цю інформаційну втрату у першому рядку третьої строфи за рахунок контекстуальної заміни – *осінній ліс*. Слідом за Уілрайтом, вважаємо, що *road (дорога)*, позначаючи життя, належить до архетипічних (міфологічних) символів, які не є продуктом однієї культури, а діють у культурах, розділених у часі та відмінних у історичному розвитку [цит. за 7, с. 179]. У цьому ВТ ліричний герой стоїть перед певним важливим вибором своєї долі або способу поведінки, що визначить увесь хід його подальшого життя. У ПТ1 *two roads* передано за допомогою калькування – дві дороги. Згідно зі Словником символів Г.І. Потапенка, дорога є «символом складного, нелегкого життя, розлуки з домівкою, лінії поведінки тощо» [2]. У ПТ2 знаходження ліричного героя на розгалуженні двох доріг есплікується за допомогою прийомів ампліфікації (на *развилке дорог; мир был широк; у поворота*) та описового перекладу (*пути было два*). Лексема *поворот*, згідно із Тлумачним словником російської мови, у переносному значенні означає «полное изменение в направлении, развитии чего-л.; перелом» [1]. Російський перекладач розміщує ліричного героя на *развилке дорог, у поворота*, цим самим загострюючи фабулу та навмисно акцентуючи стан необхідності вибору, в якому перебуває ліричний герой. Про фізичну неможливість обрання одразу двох доріг та вагання ліричного героя у ВТ сказано наступне: *And sorry I could not travel both / And be one traveler, long I stood / And looked down one as far as I could*, що більш адекватно відтворено у ПТ2: *Стоял я, задумавшись, у поворота, <...> однако я раздвоиться не мог, и надо было решаться на что-то*. У ПТ1 цю думку дещо спрощено: *Я ж довго не міг; наважитись*. До того ж, вдаючись до прийому ампліфікації, перекладач вказує на те, що ліричний герой спинив погляд на дорозі, яка знаходиться праворуч та пролягає «*пони́д сосни крисла́ти*», про що у ВТ не йдеться: *And looked down one as far as I could / To where it bent in the undergrowth*. На наш погляд, таке перекладацьке рішення є невірним, що пояснюється наступним. По-перше, через вживання лексеми *управо*, яка є похідною від прикметника *правий*, який серед своїх значень має такі: «який має рацію у чомусь; <...> справедливий, правильний» [4, с.502]. Загальновідомо, що «правий», згідно з символікою простору, завжди додає значення правильного вибору, направленості дії тощо. Ймовірно, навіть не замислюючись над цим, перекладач визначає цей шлях як такий, який слід було обрати. По-друге, у ПТ1 вжито словосполу-

чення *сосни крисламі* замість лексеми *undergrowth*, що є прикладом контекстуальної заміни разом з використанням прийому ампліфікації. До того ж, перекладач вводить у ПТ1 символ, відсутній у ВТ, – *сосни*. Сосна у багатьох народів є символом життєвої сили, плодючості, самотності; сили характеру, безсмертя. Слов'яни вважали її оберегом від нечисті, символом безсмертя [2]. Декодувати символічний зміст ПТ1 можна наступним чином: шлях, на якому одразу спинив погляд ліричний герой, правильний та безпечний, що порушує думку ВТ. Зважаючи на вищесказане, вважаємо, що символіка цієї строфи неадекватно відтворена у ПТ1. У ПТ2 перекладач досягає адекватності при відтворенні символіки аналізованої строфи.

У другій строфі ВТ йдеться про те, що із двох доріг ліричний герой обирає не ту, на якій одразу спинив погляд, а протилежну, яка, на його думку, була кращою, однак, менш вторована: *Then took the other, as just as fair, And having perhaps the better claim / Because it was grassy and wanted wear, / Though as for that the passing there / Had worn them really about the same...* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 цю строфу ВТ передано відповідно: *І рушив ліворуч я... Тим нутівцем / Нелегко було в самоті простувати, / Бо трави за ноги хапали тихцем .../ Лежала дорога між ялівцем, / І хто б її мав торувати?* [5, с. 134] та *Я вибрав дорогу, що вправо вела / І, повернув, пропадала в чащобе. / Нехоженой, что ли, она была / И больше, казалось мне, заросла; / А впрочем, заросшими были обе* [6]. У ВТ автором не вказано, яку саме з двох доріг обирає ліричний герой – праву чи ліву, однак, у перекладах спостерігаємо діаметральну протилежність: у ПТ1 ліричний герой *рушив ліворуч*, у ПТ2 – *я вибрав дорогу, що вправо вела*. Лексема *правый*, від якої походить прислівник *вправо*, вжитий у ПТ2, наділений у російській мові тим самим значенням, що і в українській: «содержащий в себе правду; справедливый» [1], що експлікує думку ВТ про правильність вибору шляху, на противагу ПТ1, де ця правильність сумнівна, адже *лівий* виступає антонімом по відношенню до *правого*, а, отже, правильного. Насправді ж дороги були однаковими, що засвідчують наступні вирази аналізованої строфи та наступних строф: *as just as fair, both that morning equally lay in leaves*. Ліричним героєм ніби заспокоює себе, зауважуючи, що обрана ним дорога “*was grassy and wanted wear*”, тобто була невторованою. Прикметник *grassy*, як похідний від лексеми *grass*, може набувати символічних значень, якими наділена в англійській лінгвокультурі остання: “*grass is the symbol for usefulness; it might represent native land <...>*” [12]. На наш погляд, саме думкою про взаємну користь як обраної дороги для ліричного героя, так і людини саме для цієї дороги заспокоює себе ліричний герой. Думка про взаємну користь есплікується у ВТ також такими фразами: *And having perhaps the better claim* та *it wanted wear*. У ПТ1 спостерігаємо граматичну заміну прикметника іменником у множині: *grassy* – *трави*, яка в українській лінгвокультурі наділена символічним значенням «заспокійливої молитви, тихої мови, шепоту; <...> у фольклорі, літературі трава має подібну символіку [2]. Отже, лексема *трави* у ПТ1 засвідчує, що шлях, обраний ліричним героєм, ще був неосвоєний людиною, символічне значення взаємної користі у ПТ1 не виражене через відмінну символіку трави у представників двох лінгвокультур. У ПТ2 вжито епітет *заросшая* замість англійської лексеми *grassy*, тобто перекладач вдається до прийому генералізації. Символічне значення, яким наділяється невторована дорога у ВТ, у ПТ2 також знівельоване. Думка про те, що обраний ліричним героєм шлях був неосвоєним,

більш експліцитно передано у ПТ2: перекладач зазначає, що ця дорога «нехоженою була», «и больше, казалось мне, заросла» та «пропадала в чащобе» [1]. У російській лінгвокультурі *чащоба* визначається як «лесная чаща», тобто «густой, труднопроходимый лес; заросли» [1]. На наш погляд, вживаючи лексему *чащоба*, перекладач має на увазі те, що обрана дорога таємнича та незрозуміла для ліричного героя, адже загальновідомо, що ліс, знаходячись за містом, є «чужим» простором, а все, що «чуже», наділене таємничістю та невідомістю. У ВТ про це не йдеться. Разом із цим, з огляду символіки простору, неможливо піти «направо» і опинитися у «чащобі», бо тут реалізуються різні, опозиційні оцінки – погано / добре, що засвідчує алогічність смислу відповідних рядків у ПТ2. Отже, жоден з перекладачів не зберіг символічні значення, характерні для відповідного відрізка ВТ, натомість часом представляючи символи, відсутні у ВТ. Обидва переклади проаналізованої строфи характеризуються певними втратами та відхиленнями від ВТ, що засвідчує неадекватну передачу смислу цієї строфи у обох ПТ.

У третій строфі ВТ йдеться про неможливість повернення назад у минуле та відсутні сумніви ліричного героя з приводу правильності свого вибору: *And both that morning equally lay / In leaves no step had trodden black. / Oh, I kept the first for another day! / Yet knowing how way leads on to way / I doubted if I should ever come back* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 ці рядки передані відповідно: *Осіnnий лист на піску золотів, – / По ньому жодна нога не ступала. / Я й іншим шляхом пройти б хотів – / Так, доля глуха до бажань і чуттів, / Назад нікого ще не вертала* [5, с. 134] та *И обе мантили, радуя глаз / Сухой желтизною листвы сыпучей. / Другую оставил я про запас, / Хотя и догадывался в тот час, / Что вряд ли вернуться выпадет случай* [6]. Лексема *morning* серед своїх синонімів має *dawn*, яка наділена такими контекстуально релевантними символічними значеннями: “illumination and hope; <...> a chance for happiness and improvement; act of transformation [12]. Тобто ситуація, у якій опиняється ліричний герой, символізує певні зміни на краще в його житті. У обох ПТ ця лексема елімінована, що сприяє певним втратам при відтворенні символіки ВТ. Аналіз символічних значень лексем *leaf* [8, Сс. 110 – 111; 9, с. 181; 12] та *step* [9, Сс. 312 – 313] засвідчив, що жодне з них не актуалізується у контексті вірша, а фраза *in leaves no step had trodden black* вживається у прямому значенні на позначення того, що у час, коли ліричний герой стояв на роздоріжжі, обидві дороги були засипані листям, і тут не було навіть людського сліду. Отже, у ВТ знову зазначається, що обидві дороги були невторованими, а вибір ліричного героя мотивований виключно його інтуїцією. У ПТ1 перекладач вдається до прийомів ампліфікації та граматичної заміни: *in leaves – осінний лист на піску золотів* та конкретизації: *жодна нога не ступала*. Вживання лексеми *лист* у однині послаблює думку автора про те, що обидві дороги були засипані листям, тобто невторованими. У ПТ2 ця думка також передана із певними спотвореннями. У реченні *И обе мантили, радуя глаз сухой желтизною листвы сыпучей* перекладач вдається до прийому ампліфікації *сухой желтизной <...> сыпучей*, що неадекватно відтворює смисл відповідних рядків ВТ, адже у ВТ не йдеться по-перше, про процес осипання листя, тоді як сказано про його результат, що засвідчує тривалу відсутність людини на обох дорогах; по-друге, у ПТ2 інтенсифікується нерішучість ліричного героя перед вибором шляху за рахунок вживання фрази *обе мантили, радуя глаз*. Отже, символіка аналізованої строфи у обох ПТ збережена частково, однак

кожен з перекладачів змінює оцінність та модальності ВТ, у тому числі, за рахунок введення символів, відсутніх у ВТ.

У останній строфі ВТ ліричний герой, як видно, все ж не шкодує про обраний ним шлях. Він говорить, що через багато років розповідатиме про те, що обрав «менш вторований шлях», який врешті-решт і визначив хід його подальшого життя. Тон цієї строфи проїнятий певною самоіронією, про що свідчить вживання словосполучення *with a sigh*. Звісно, через багато років ліричний герой не збиратиме біля себе молодь, наставляючи їх на правильний шлях. Скоріше, він розкаже їм про те, що у житті часто доводиться робити вибір, і, насправді, не існує правильного чи неправильного вибору. Є лише вибір, який людина робить сама, тим самим обираючи хід свого життя: *I shall be telling this with a sigh / Somewhere ages and ages hence: / Two roads diverged in a wood, and I, / I took the one less traveled by, / And that has made all the difference* [10, с. 107]. У ПТ1 та ПТ2 ці рядки передані відповідно: *Й коли вже роки мої відійдуть, / Скажу я, зітхнувши, як то й годиться: / «І в мене було роздоріжжя... й отут» / Обрав я собі менш второвану **путь**, – / Лише в цьому й була різниця* [5, с. 134] та *Еще я вспомню когда-нибудь / Далекое это **утро лесное**: / Ведь был и другой предо мною **путь**, / Но я решил направо свернуть / И это решило все остальное* [6]. Як бачимо, словосполучення *two roads*, передано у ПТ1 за допомогою лексеми *роздоріжжя*, тлумачиться як «місце, звідки розходяться або куди сходяться дві чи кілька доріг; розпуття» [3, с. 668], тобто перекладач вдається до прийому генералізації, яка не перешкоджає досягненню у перекладі еквівалентності при відтворенні символічного значення цього словосполучення. У ПТ2 перекладач говорить про дві дороги, кажучи про кожную з них: *был и другой предо мною **путь***, тобто думка про роздоріжжя та страх перед невідомістю у ПТ2 втрачає інтенсивність, якою наділений відповідний символічний рядок ВТ. Щодо лексеми *wood*, яка символізує містичність та невідомість, у ПТ1 вона елімінована. Хоча у обох ПТ загалом еквівалентно відтворене словосполучення *two roads* та *wood*, доцільним було б, якби і в останній строфі перекладачі не вдавалися до подібних вольностей, адже ці лексеми наділені важливим символічним змістом, а автор ВТ, ймовірно, вдається до їх повторного вживання, щоб підкреслити складність життєвого вибору, яка колись постала перед ліричним героєм. У ПТ2 перекладач, вдаючись до граматичної заміни, вживає епітет *лесное*, який має нейтральне значення, і не інтенсифікує значення таємничості та містичності, притаманне лексемі *wood*. Разом із тим, перекладач використовує прийом ампліфікації, вводячи лексему *утро*. У такий спосіб у ПТ2 компенсуються втрати, допущені у попередній строфі за рахунок елімінації лексеми *morning*, яка є символом змін та трансформацій. Р. Фрост у звичній для нього манері намагається заплутати читача, зазначаючи у цій строфі, що все ж вибрав менш второвану *путь*. У ПТ1 збережений цей авторський прийом за рахунок еквівалентного відтворення фрази *I took the one less traveled by*: Обрав я собі менш второвану *путь*. У ПТ 2 сказано: *Но я решил направо свернуть*, що інтенсифікує думку про правильність обраного автором шляху. Таке перекладацьке рішення не можна вважати адекватним, адже автор не визначає обраний ним шлях як правильний: він обрав саме цей шлях, і саме він вплинув на його подальше життя, а правильним він був чи ні, невідомо. Якщо розглянути останній рядок ВТ, можна помітити, що у ПТ1 перекладач тяжіє до буквализму при перекладі виразу *and that has made all the difference*: лише в цьому й була різниця, що призводить до неадекватного

відтворення думки автора. Таким чином, перекладач не передає значущості обраної автором дороги, яка, по суті, вплинула на хід його життя, що адекватно передано у ПТ2 за допомогою виразу *И это решило все остальное*. Отже, кожним перекладачем частково відтворені символи, присутні у ВТ, та допущені суттєві недоліки при передачі авторської думки, тому не можна говорити про адекватний переклад цієї строфи жодним з перекладачем.

Результати проведеного перекладознавчого аналізу доводять, що кожен з перекладачів частково відтворює символіку ВТ, і кожен з перекладів характеризується значними відхиленнями від ВТ, що свідчить про неадекватність обох ПТ.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні й виділенні лексико-семантичних груп символів у творчості американських письменників ХХ – ХХІ століть у ракурсі дослідження варіантів відтворення символічних значень засобами української та російської мов.

Література

1. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный: [Электронный ресурс] / Т. Ф. Ефремова. – Режим доступа: www.efremova.info/.
2. Словник символів: [Электронный ресурс] / [О.І. Потапенко та ін.]. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – Режим доступу: ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm.
3. Словник української мови: в 11 томах / [В.М. Білоноженко та ін., ред. рада: В.О. Винник та ін.]. – Том 8. – К.: Наукова думка, 1977. – 927 с.
4. Словник української мови: в 11 томах / [О.Є. Марцинівська та ін., ред. рада: О.П. Петровська та ін.]. – Том 7. – К.: Наукова думка, 1976. – 723 с.
5. Фрост Р. Вірші у перекладі В. Бойченка // Всесвіт. – К., 1974. – №3. – С. 129-137.
6. Фрост Р. Другая дорога: [Электронный ресурс] / Р. Фрост [пер. с англ. Г. Кружков]. – М.: АРГО-РИСК; Рудомино, 1999. – Режим доступа: www.lib.ru/POEZIQ/FROST/doroga.txt.
7. Шелестюк Е.В. О диалектике устойчивости и изменчивости концепта и символа / Е.В. Шелестюк // Язык. Культура. Коммуникация: Материалы международной научной конференции. – Челябинск: УРАО, 2004. – С. 178-187.
8. A dictionary of literary symbols: Second edition / Michael Ferber. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2007. – 262 p.
9. A dictionary of symbols: Second edition / J. E. Cirlot. – London: Routledge & Kegan Paul, 1971. – 419 p.
10. Frost R. Poems: [Electronic Resource] / R. Frost. – 2004. – 132 p. – Available from: poemhunter.com/i/.../pdf/robert_frost_2004_9.
11. Merriam-Webster online: Dictionary and Thesaurus [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: www.merriam-webster.com.
12. Online Symbolism Dictionary: [Electronic Resource]. – Mode of access: www.umich.edu/.../symbolismproject/symbolis...
13. Symbolism and Theme in Robert Frost's "The Road Not Taken": [Electronic Resource]. – Mode of access: summerclark7387.hubpages.com/.../symbolism...